

OSKAR DANNHOLM.

GEOGRAFI

FÖR

FOLKSKOLOR OCH ANDRA LÄROINRÄTTNINGAR

ÄFVEN SOM

TILL SJÄLFSTUDIUM.

MED 30 ILLUSTRATIONER.

HELSINGFORS,
K. E. HOLMS FÖRLAG,
1889.

Finnes äfven på finska.

HELSINGFORS,
Hufvudstadsbladets tryckeri, Fabiansgatan 6.

FÖRORD.

Den geografiska undervisningen i vårt land har på senare tider tillvunnit sig en allt större uppmärksamhet, och såsom en följd däraf ha äfven fordringarna på denna undervisning blifvit väsentligen andra än förut. Den ytterst sammanträngda form, i hvilken härförinnan för folkskolorna i landet afsedda läroböcker i ämnet varit affattade, har manat mig till ett försök i den riktning, detta arbete utvisar.

Under förutsättning att den allra första undervisningen i geografi, såsom läran om hembygden, uppfattning af kartan m. m., lämpligast torde af läraren eller lärarinnan meddelas muntligt, har jag, i likhet med den i Sverge nedsatta läroboks-granskningskomiten, ansett, att en för folkskolan afsedd lärobok i geografi bör omfatta: den allmänna fördelningen af land och haf på jordytan; fäderneslandets geografi i utförligare framställning; de öfriga europeiska ländernas i mera kortfattade skildringar, hvilkas omfattning må bero af de särskilda ländernas betydelse för vårt folk, samt slutligen de öfriga världsdelarne i ännu större korthet.

Endast den med gröfre stil trykta texten är afsedd att läsas å klass och memoreras af eleverna. De med finare stil trykta skildringarna äro däremot endast afsedda att af läraren eller lärarinnan muntligen framställas äfvensom att vid hemläsningen komplettera det öfriga. En del framställningar, såsom om kommunalförvaltningen i landet m. fl. saker, torde lämpligast böra upptagas till behandling först längre fram, då elevernas uppfattningsförmåga något utvecklats, måhända först vid geografikursens afslutande. För öfrigt torde hvarje lärare och lärarinna själf bäst kunna bedöma, hvad som vid klassundervisningen bör ifrågakomma.

Hvad ortografin beträffar, har jag sökt följa den af prof. A. Freudenthal utarbetade på ljudenlighetsprincipen sig grundande rättskrifningsläran, emedan den härstades af Skolöfverstyrelsen nedsatta lärobokskomiten enhälligt förordat denna ortografi för skolor med svenskt under-

visningsspråk i vårt land. Angående de geografiska namnens beteckning har jag så mycket som möjligt sökt följa det beteckningssätt, som förekommer i dr M. Roths atlaser, hvilka numera torde vara de allmännast begagnade i landet.

För sammanställande af detta arbete har jag begagnat mig af: *Finlands geografi* af K. E. F. Ignatius, *Genom Sveriges bygder* af Herm. Hofberg, *Skolgeografi* af E. Carlson, *Allmän geografi* af Erslev-Modeen, *Geografi för folkskolan* af S. Almqvist, af hvilken författares ypperliga skildringar jag, med författarens benägna tillstånd, begagnat en del. Dessutom har jag haft att tillgå flere af särskilda författare i Finland och Sverge utgifna geografier för folkskolan. Då manuskriptet var ungefär halfärdigt, utkom E. Lagerblads geografi. Af kartor har jag begagnat mig af I. J. Inbergs särskilda *Kartor öfver Finland* äfvensom af dr M. Roths *Geografiska atlas*er.

För det utmärkta tillmötesgående och de välvilliga råd och upplysningar, jag fått af Geografiska föreningens komité, bestående af hrr drr R.^{fr} Hult och R. Boldt, samt frk. A. Nordman ber jag härmed få hem-bära min uppriktiga tacksägelse.

I hvad mån mitt arbete lyckats, vet jag icke. De brister — och dessa äro många —, som vidlåda detta första försök, hoppas jag att en välvillig kritik skall i sakens intresse framhålla, och för hvarje på sak gående upplysning blir jag de resp. kritici mycket förbunden.

Oskar Dannholm.

Inledning.

Jorden är människornas boningsplats. Geografin är en beskrifning öfver jorden samt dess länder och folk.

Jorden är ofantligt stor samt till sin form rund som ett klot. Jordens yta består af både land och vatten. Landet upptager ungefär en fjärdedel af jordens hela yta; vattnen upptaga däremot omkring tre fjärdedelar af denna yta.

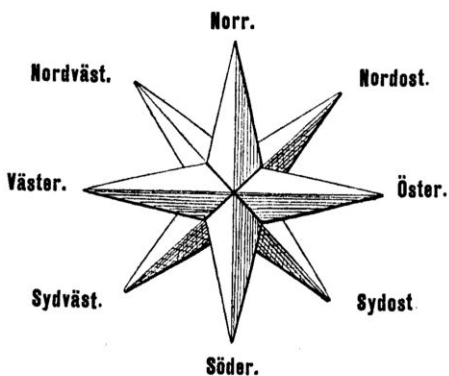
De största landmassorna på jorden kallas fastland; de mindre kallas öar. Jordens största vattenmassor sammanflyta med hvarandra till ett enda stort världshaf, som omgifver landmassorna på alla sidor.

Landmassorna på jorden indelas i 5 *världsdelar*. Dessa äro: **Europa, Asien, Afrika, Australien, Amerika.**

Jordens största vattenmassor indelas i 5 *världshaf* (*oceaner*), hvilka äro: **Stora oceanen**, äfven kallad **Stilla hafvet**, **Atlantiska hafvet**, **Indiska hafvet**, **Norra ishafvet**, **Södra ishafvet**.

Väderstrecken.

För att kunna bestämma den riktning, i hvilken ett ställe ligger från ett annat, begagnar man väderstreck. Hufvudväderstrecken äro fyra, nämligen: *söder, norr, öster, väster*. Söder är i den riktning, ditåt solen befinner sig kl. 12 på dagen. Midt emot söder är norr. Ställer man sig med ryggen mot söder och ansiktet mot norr, så har man väster till vänster och öster till höger. Emellan dessa fyra väderstreck ligga ännu flere andra, af hvilka de viktigaste äro: *sydost*, midt emellan söder och öster; *sydväst*, midt emellan söder och väster; *nordost*, midt emellan norr och öster; *nordväst*, midt emellan norr och väster. Alla dessa väderstreck kunna för öfrigt ses af följande

Vindstjärna.

På en väggkarta är norr uppåt, söder nedåt, väster till vänster, öster till höger o. s. v.

EUROPA.

Gränser. Europa gränsar i norr till **Norra ishafvet**, i väster till **Atlantiska hafvet**, i söder till tvänne innanhaf, af hvilka det större kallas **Medelhafvet**, det mindre **Svarta hafvet**. Sydost om Europa ligger **Kaspiska hafvet**. I öster sammanhänger Europa med **Asien**.

Halföar. Europas kuster bilda många utlöpande halföar, och emellan dem intränger hafvet och bildar särskilda hafsvikar. Europas förnämsta halföar äro: **Skandinaviska halfön** i norr, **Danska halfön**, äfven kallad **Jylland**, söder om den Skandinaviska, **Pyreneiska halfön** i sydväst samt **Italienska** och **Grekiska** (eller **Balkán**) halföarna, hvardera i söder.

Hafsvikar. De omgifvande hafven bilda på Europas kuster, såsom sagdt, en mängd vikar, hvilka göra Europa mycket tillgängligt för sjöfarten. De förnämsta bland dessa äro: **Hvita hafvet**, som intränger i norr från Norra ishafvet. Atlantiska hafvet bildar **Nordsjön**, från hvilken flere vikar intränga åt öster, såsom **Skagerrak** och **Kattegat** emellan de Danska och Skandinaviska halföarna. Från Kattegat leda tre sund: **Öresund**, **Stora Bält**, **Lilla Bält** in i **Östersjön**. Denna hafsvik bildar ytterligare tre stora vikar: **Bottniska viken** åt norr, **Finska viken** åt öster samt **Riga viken** åt sydost. — I sydväst sammanhänger Nordsjön genom **Sundet vid Calais** (läses: kalä') och **Engelska kanalen** med Atlantiska hafvet. I sydvästra delen af Europa intränger **Biskaya viken** från Atlantiska hafvet. — Söder om Pyre-

neiska halfön leder **Sundet vid Gibraltar** (sjibraltår) in i **Medelhafvet**, som är en ofantligt stor hafsvik. Mindre delar af Medelhafvet äro **Tyrreniska hafvet**, **Joniska hafvet**, **Adriatiska hafvet**, alla invid Italienska halfön, samt **Arkipelagen** eller **Ägäiska hafvet** öster om Grekiska halfön. Från sistnämnda haf leda **Sundet vid Dardanellerna**, **Marmora sjön** samt **Bosporen** in i **Svarta hafvet**. Från detta haf kommer man genom **Sundet vid Krim** till **Asowska sjön**.

Öar. Europas viktigaste öar äro följande: **Novaja Semljå**, **Spetsbärgen** samt **Lofotenöarna**, alla i Norra ishafvet. I Atlantiska hafvet finnas de **Brittiska öarna**, **Färöarna** samt **Island**. Emellan Kattegat och Östersjön ligga de **Danska öarna**. I Östersjön finnas **Öland**, **Gotland**, **Åland**, **Dagö** och **Ösel**. — I Medelhafvet äro de förnämsta öarna **Korsika**, **Sardinien**, **Sicilien** och **Kandia**. Dessutom finnes där en mängd mindre öar.

FINLAND.

(Suomi).

Gränser. Finland är på flere sidor omgivet af naturliga gränser*). Så gränsar det i söder till **Finska viken**, i väster till **Bottniska viken**. Naturliga gränser äro äfven **Torne älf** och dess biflod **Muonio älf**, hvilka i väster åtskilja Finland från Sverige, äfvensom **Maanselkä** och **Tana älf**, hvilka i norr bilda gräns mot Norge. Däremot går gränsen på östra sidan, mot Norge och Ryssland, genom skogar och ödemarker från en bärgstopp till en annan, här och där äfven utmed någon å eller öfver en insjö, ett kärr o. s. v. I sydost går gränsen nästan midt öfver den stora sjön **Ladoga** och därifrån vidare utmed några mindre åar och bäckar till Finska viken.

Storlek. Finlands största längd utgör omkring 1150 *km***) eller 108 mil***) och dess största bredd 610 *km* eller 57 mil. Landets hela yta upptager ungefär 370 tusen □ †) *km* eller 6,800 □ mil.

Finland är sålunda ett ganska stort land. Det finnes i Europa endast 6 riken, som till vidden äro större än Finland. Alla öfriga länder i denna världsdel äro mindre.

Kuster. Finlands kuster utgöra ungefär en tredjedel af landets hela omkrets. Kustlinjen går likväl ingen-

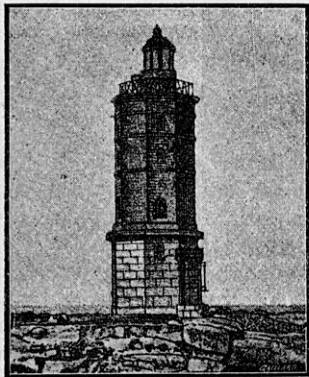
*) Naturliga gränser äro haf, vikar, floder, sjöar och bärg.

**) *km* betyder kilometer.

***) Med *mil* menas här finska mil = 10 verst.

†) □ betyder *kvadrat*, t. ex. □ *km* = kvadrat kilometer o. s. v.

städes rakt, utan böjer sig i många bukter och bildar än i landet inträngande vikar, än i hafvet utlöpande halföar och uddar, af hvilka **Hangöudd**, Finlands sydligaste spets, är den förnämsta. Nästan öfveralt utanför Finlands kuster ser man en mängd öar, holmar, klippor och skär, hvilka tillsammans bilda större eller mindre skärgårdar. De största bland dessa äro **Ålands skärgård**, söderom Bottniska viken, och **Kvarken** invid midten af samma

Hangö fyrbåk.

hafsvik. Emellan öarna och holmarne bildar hafvet många smala sund eller utbreder sig till vida och stora fjärdar, genom hvilka ångbåtar, segelfartyg och andra farkoster färdas fram. På många ställen vid Finlands kuster och skärgårdar finnas emellertid undervattensgrund och stenar, hvilka äro farliga för sjöfarten och stundom äfven förorsaka skeppsbrott. Till sjöfarandes vägledning äro därför farleder utprickade samt angifna genom sjömärken. På viktigare ställen finnas äfven fyrbåkar, som under den mörka delen af dygnet lysa med olika sken så länge hafvet är öppet.

Hafsvattnet i Östersjön och dess vikar innehåller något salt, men ej på långt när så mycket, som i de yttre hafven. Hafsvattnet vid Finlands kuster står icke alltid fullkomligt i samma höjd, utan stiger och sjunker emellanåt något, beroende af vindarne. Äfven har man funnit, att landet småningom höjer sig ur hafvet, på samma gång detta alt mera drager sig tillbaka. Denna landets höjning är mest märkbar i norr, men är likväl icke betydlig under kortare tid, men väl under århundradens lopp.

Bärg och höjder. Invid kusterna är Finland öfveralt ett lågland, men inåt landet höja sig marken och bergen alt mera. I södra delen af landet är höjningen dock icke betydlig, men i norra delen är den ganska anse-
nlig.

De största höjderna utgöras af bärg, hvilka på många ställen äro kala, men på andra ställen åter skogbeväxta.

Mångenstädes utgöras höjderna äfven af sandlager, hvilka vanligen äro beväxta med barrträn samt ljung. Här och där äro bärgen och höjderna enstaka, på andra ställen bilda de långa landryggar, som löpa genom en stor del af landet, på andra ställen fortgå höjderna i en rad af kullar o. s. v.

Den högsta bärgstoppen i Finland heter **Haldischok** och är belägen ytterst i nordväst, på gränsen mot Norge. Den har en höjd af 1250 *m* *) öfver hafsytan, hvilket gör mera än höjden af 20 kyrktorn, stälda ofvanpå hvarandra. Äfven många andra höga bärgstoppar finnas i norra Finland.

Från Haldischok sträcker sig inåt Finland en ansenlig landrygg. Först går denna mot sydost utmed gränsen mot Norge samt därefter mot öster intill **Talkunaoivi**. Här vänder sig bärgryggen, som kallas **Maanselkä** mot söder och fortlöper i många bukter, men blir allt lägre söderut. Slutligen vänder den sig åt sydost inåt Ryssland, där den allt mera aftager. Från norra delen af Maanselkä utgår åt söder **Ounasselkä**. Från mellersta delen af densamma sträcka sig **Kivaloselkä** och **Kainunselkä** åt sydväst. Längre söderut utgå från Maanselkä ännu tvänne andra landryggar: **Suomenselkä** (finska landryggen) och **Salpausselkä** (stängselåsen). Den förra af dessa sträcker sig nästan midt igenom landet först mot väster och sedan mot sydväst; den senare går från öster till väster i en stor båge, som löper jämsides med landets sydkust. Mellan Suomenselkä och Salpausselkä gå från norr till söder fyra landryggar: **Satakunnanselkä** (Satakunta landryggen), hvars norra del kallas **Hämeen kangas** (Tavastmon) samt **Hämeenselkä** (Tavastländska landryggen), **Savonselkä** (Savolakska landryggen) och **Karjalanselkä** (Karelska landryggen). Från Salpausselkä utgå **Lohjanselkä** (Lojo åsen) åt sydväst till Hangöudd och **Äyräpäänselkä** åt sydost inåt Ryssland.

Af enstaka bärg har **Aavasaksa** invid Torne älf blifvit namnkunnigt och besökt af resande, som där vid midsommartiden få se solen äfven midnattstid lysa på himmelen.

Landets utseende. Öfveralt är Finland ojämmt. Endast kustlandet vid nordöstra delen af Bottniska viken är ett slättland. För öfrigt omväxla höjder af bärg, sandåsar och kullar med dalar och sluttningar. Af

*) *m* betyder meter.

Finlands hela yta upptages omkring två tredjedelar af fastland och öar samt en tredjedel af insjöar, vattendrag, kärr och mossar. Största delen af fastlandet och öarna är beväxt med skog, men äfven ganska betydliga sträckor äro uppodlade till åkrar och ängar, isynnerhet kustlandet i söder och väster. En resa genom Finland är en färd från dal till dal. I dess djupaste ställen framrinner en flod eller finnes en insjö, vid hvars strand ofta står en kyrka, omgifven af spridda byar. Afståndet emellan byarna upptages af åkrar och ängar, och längre borta utmärker den mörka skogsranden den odlade bygdens gränser åt alla håll.

Vattendrag. Finland har så mycket insjöar och vattendrag, att det blifvit kalladt „de tusen sjöars land.“ Det är också det vattenrikaste land i Europa.

De landryggar, som gå genom Finland, ha stor betydelse för delningen af vattnen i landet. De ha därför äfven blifvit kallade *vattendelare*. Från sluttningarna af högre belägna delar i landet söker sig vattnet väg till de lägre trakterna och sålunda bildas bäckar, åar och floder eller älfvar, hvilka här och där likasom afbrytas af forsar och vattenfall. Där det finnes fördjupningar i marken, samla sig vattnen och bilda träsk och insjöar. På många ställen flyter vattnet från en sjö till en annan, antingen genom ett sund eller en å, samt därifrån vidare till en tredje och fjärde sjö o. s. v. Dessa sålunda sammanflytande vatten bilda en *stråt*. Till sådana stråtar förena sig de flesta vattnen i södra delen af landet. Genom landryggarne delas landet i *fem stora vattenområden*. Dessa äro följande:

1. Norra och nordöstra vattenområdet, beläget i nordliga delen af landet, norr och öster om Maanselkä. Detta område sluttar mot norr och öster. Dess vatten utflyta därför i Norra ishafvets vikar. Inom detta område finnas många sjöar, af hvilka **Enare** (*Inarijärvi*) är den största. Till denna sjö inflyter från sydväst **Ivalojoiki**, som blifvit allmänt känd genom den guldsand, som man fått från dess botten. Från Enare utflyter **Paatsjoki**, hvilken inom Norge utmynnar i Norra ishafvet. **Tana älf** (*Tenojoki*) utgör gränsflod mot Norge. Den upptrinner på Maanselkä och utflyter, likaledes inom Norge, i Norra ishafvet. **Kuusamo stråten** öster om Maanselkä har sitt utlopp i Hvita hafvet.

2. Nordvästra vattenområdet.

Detta område begränsas i norr och öster af Maanselkä, i söder och sydost af Suomenselkä samt sluttar mot Bottniska vikens norra del, dit alla dess vatten utflyta. De förnämsta vattendragen inom detta område äro följande: **Torne älf** (*Torniojoki*) och dess biflod **Muonio** (*Muoniojoki*), hvilka hvardera bilda gräns mot Sverge; **Kemi älf** (*Kemijoki*), Finlands längsta flod, hvilken genomflyter **Kemi träsk** (*Kemijärvi*) samt upptager flere stora bifloder såsom **Ounasjoki** m. fl.; **Ule älf** (*Oulujoki*) kommer från **Ule träsk** (*Oulujärvi*), hvilket upptager **Hyrnsalmi stråten** från nordost och **Solkamo stråten** från öster. Dessutom finnas längs kusten många andra betydande floder, såsom **Nykarleby älf** (*Lapuanjoki*), **Kyrö älf** (*Kyrönjoki*) m. fl. De nordliga floderna, som flyta genom höglandet, ha många strida forsar. I de större floderna fångas årligen en stor myckenhet lax och sik, hvaraf befolkningen i dessa trakter har en betydlig inkomst.

3. Sydvästra vattenområdet

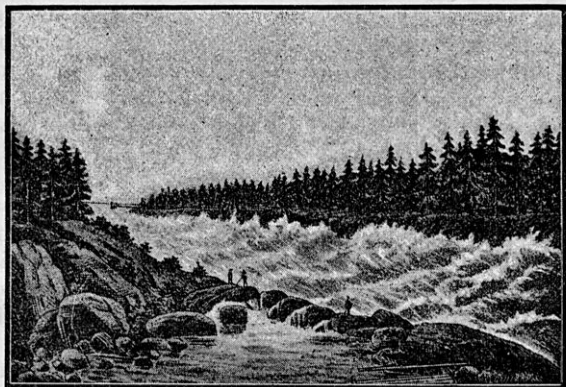
begränsas i norr af Suomenselkä, i öster af Hämeenselkä, i sydost af Lohjanselkä. Vatten här ha sitt utlopp i södra delen af Bottniska viken samt Östersjön. Största sjön inom detta område är **Näsijärvi**, hvilken från norr upptager tre stråtar: **Älsäri stråten**, **Pihlajavesi stråten** och **Keuru stråten**. Från Näsijärvi flyter vattenmassan åt söder genom **Tammerfors** till sjön **Pyhäjärvi**. Till denna sjö inkommer äfven från södra sidan vatten genom tre stråtar, nämligen: **Längelmäki stråten**, **Hauho stråten** och **Vänä** (*Vanaja*) **stråten**. Från Pyhäjärvi utflyter vattnet åt väster genom den långsträckt sjön **Kulovesi**, hvilken dessutom från norr upptager **Kyrösjärvi stråten**, hvars vatten nedstörtar genom det namnkunniga **Kyröskoski vattenfallet**, innan det inkommer i Kulovesi. Från denna sjö flyter vattnet vidare genom **Kumo älf** (*Kokemäenjoki*) till Bottniska viken. Inom detta område finnas ännu många andra sjöar och floder, bland hvilka **Aura å** (*Aurajoki*), som flyter genom Åbo stad, är känd från gamla tider.

4. Mellersta vattenområdet. Detta område gränsar i norr till Suomenselkä, i öster till Savon-

selkä, i väster till Hämeenselkä och Lohjanselkä. Dess vatten ha sitt utlopp i Finska viken. Största sjön inom detta område är den omkring 130 *km* (12 mil) långa sjön **Päijänne**, hvilken från norr upptager **Rautalampi stråten**, **Wii-tasaari stråten** med den 85 *km* (8 mil) långa sjön *Keitele* äfvensom **Saarijärvi stråten**. Från öster inkommer i Päijänne den stora **Sysmä stråten**, hvars största sjö är **Puulavesi**. Västerifrån inflyta äfven några mindre stråtar, och på sydsidan är Päijänne genom kanal förenad med sjön **Vesijärvi**. Från Päijännes sydöstra del söker sig den stora vattenmassan sedan ut och flyter genom flere strömmar och sjöar samt upptager vidare från norr **Mäntyharju stråten**, som tager sin början från Puulavesi. Hela denna vattenmassa afledes af **Kymmene älf** (*Kymijoki*) i Finska viken. Före utloppet delar sig denna flod i två större och flere mindre mynnings-
armar.

5. Sydöstra vattenområdet. Detta område är beläget söder om Suomenselkä och öster om Savonselkä samt har sitt utlopp i Ladoga. Den förnämsta sjön inom detta område är **Saima**, Finlands största insjö. Saimas tillflöden börja i norr vid Suomenselkä. Där uppkomma **Idensalmi** (*Iisalmi*) **stråten** och **Nilsjä stråten**, hvilka hvardera utflyta i den vackra sjön **Kallavesi**. Därifrån flyter den förenade vattenmassan åt söder genom **Kallavesi stråten** till sjön **Haukivesi**. Denna sjö upptager från nordost den stora **Pielis stråten**, hvars största sjö är **Pielisjärvi**, omk. 106 *km* (10 mil) i längd. Pielisjärvi utflyter genom **Pielis älf** (*Pielisjoki*) i **Pyhäselkä**, hvilken från norr upptager **Höytiäinen**. Pyhäselkäs vatten står genom flere sund i förening med **Orivesi** sjö och denna genom **Orivirta** sund med Haukivesi. Genom särskilda sund står Haukivesi i förbindelse med Saima, som genom sina många vackra holmar, uddar och vikar är särdeles naturskön. I nordost sammanhänger Saima med sjön **Puruvesi**. Mellan Saima och Puruvesi höjer sig den genom sin vackra utsikt namnkunniga **Punkaharju-åsen**. Från sydöstra delen af Saima bryter sig den ofantliga vattenmassan genom Salpausselkä och bildar **Imatra** världsberömda fors, hvars dån höres på mera än en half mils afstånd. Därefter flyter vattenmassan under namn af **Wuoksen** (*Wuoksi*) genom flere sjöar

samt utgjuter sig genom tvänne stora afloppsarmar i Ladoga. För sjöfartens befordrande äro Saima-vattnen för-

Imatra fors.

enade med Finska viken genom **Saima kanal**, som är den största i landet och leder från sjön Saima till Viborgska viken.

Insjöarnes vattenyta står öfveralt i landet högre än hafvets, på många ställen till och med rätt betydligt. De särskilda sjöarnes djuplek är äfven mycket olika, men om man kunde bereda alla vatten i det inre landet fritt aflopp till hafvet, skulle de allra flesta af dem fullkomligt torka ut; endast några få skulle finnas kvar, men äfven de blifva mycket mindre, än de nu äro.

På de större sjöarne och vattendragen i landet röra sig sommartid en mängd ångbåtar och andra farkoster, med hvilka resande samt lastgods befordras från ett ställe till ett annat. Utmed vattendragen nedflottas äfven stora mängder af stockar från de inre skogsbygderna till hafskusterna, därifrån de sedan, försågade till plankor och bräder, utskeppas till främmande länder.

På många ställen äro sjöar och floder emellertid besvärade af forsar och vattenfall samt blifva därigenom antingen farliga eller alldeles omöjliga att befara med farkoster, men sådana forsar och vattenfall äro däremot till stor nytta genom den *drifkraft* de lämna en mängd kvarnar, sågverk, bruk, fabriker o. dyl.

Här och där har man emellan sjöarne grävt kanaler för att fartygen skulle kunna komma fram från ett vattendrag till ett annat. Sådana kanaler finnas redan omkring ett par tiotal i landet.

Mångenstädes blifva sjöar och kärr uttorkade antingen genom människohand eller genom naturens invärkan, då vattnet får ett aflopp, och sålunda vinnas hvarje år nya fält för odlingen i vårt land.

Klimatet (årsväderleken) i Finland är ganska kallt, emedan Finland är beläget långt norrut från jordens varma trakter. Kallast är det i norr, där termometern vintertid stundom visar mera än 40 grader *) kallt, medan däremot kölden vid södra kusten endast sällan går ned till 30 grader. I norra delen af landet äro vattendragen vanligen isbelagda omkring 7 månader af året, men i södra delen endast 5 månader. Sommarvärmen är däremot ungefär lika öfver hela landet, men i norra delen är sommarn mycket kortare än i den södra. Likväl är klimatet i Finland betydligt mildare än i de flesta andra lika nordligt belägna länderna. Endast på Skandinaviska halfön är det ännu mildare än här. — Med sommarvärmen följer äfven ljuset, med vinterkölden mörkret. Den längsta sommardagen är i södra Finland omkring 18½ tim. lång, men längre mot norr äro sommarns dagar ännu längre och i nordligaste delen af landet går solen icke ned ens midnattstid under ett par månader, utan där är då beständig dag. Den kortaste vinterdagen är i södra delen af landet endast 5½ tim. lång, längre norrut ännu kortare och allra nordligast går solen alls icke upp under ett par månader under vintern. I dessa trakter måste man då komma till rätta med månljus och norrsken. — Nederbörden af regn och snö är medelmåttig och lagom både för växtligheten och för andra behof.

Sommartid inträffa ännu ofta *nattfroster*, som göra stor skada åt säden och andra växter. I forna tider voro de dock mycket allmännare än nu och förorsakade stundom sådan missväxt i landet, att folket måste äta barkbröd. Af dylik onaturlig föda uppkommo sedan sjukdomar och härjande farsoter, hvilka bortrykte många tusen människor.

5 à 7 månader af året är marken snöbetäkt samt sjöar och floder tillfrusna, så att man då åker med häst och släde öfver mark och sjö. Om våren smälta dessa snö- och ismassor åter, och sedan kommer sommarn, då Finland likasom står klädt i grönskande högtidsskrud och fröjdas åt sommarens ljus och värme.

Växt- och djurvärlden. Växt- och djurvärlden i ett land beror till största delen af klimatet, d. v. s.

*) Enligt *Celsii* termometer, som är den allmännaste i Finland.

om detta är varmt eller kallt, tort eller fuktigt, men äfven af marken, såsom om denna är lågländ och jämn eller högländ och bärgig äfvensom af jordmånen o. s. v. Uti de varma länderna äro såväl växter som djur talrikare och mera utvecklade än uti länder med kallt klimat. Likväl är Finland ingalunda fattigt hvarken på växter eller djur.

De allmännaste träslagen i Finlands skogar äro tall, gran och björk. Af öfriga träslag påträffas dessutom al, asp, rönn, hägg och sälg samt i södra Finland ek m. fl. träslag. Sädesslag, som allmänt odlas i Finland, äro: råg, korn och hafre, i södra delen af landet äfven något hvete. Andra allmänt odlade växter äro potäter samt i södra delen af landet ärter, lin och hampa. Dessutom odlas här och där äfven åtskilliga slags trägårdsväxter. Af träfrukter förekomma i södra delen äpplen och päron m. m. Skogarne äro rika på vilda bär, såsom lingon, blåbär, smultron, hjortron m. fl. sorter. Nordligare aftaga fruktträna, men däremot tilltaga de vilda bären där desto mera. I forna tider odlades här rofvor mycket mera än nu, och de utgjorde då en allmän föda, men sedan potäterna för mera än hundra år tillbaka blefvo införda i landet, lämnades rofvorna altmera bort. Men utom alla dessa växter finnes det i Finland också hundratals andra, hvilka sommartid kläda våra ängar, skogar, lundar och backar gröna och hvilkas blommor i mångskiftande färgprakt, ofta äfven i doftande vällukt, förlufva sommarnaturen.

Skogarne ha fordom varit rika på mångahanda slags djur, men ju mera landet blifvit odladt och befolkadt, dess mera ha de vilda djurens antal minskats, så att somliga djur, såsom älgarne, numera äro ganska sällsynta, och andra, t. ex. bäfrarne, blifvit alldeles utrotade. Däremot finnes det ännu i landet björnar här och där i större skogar äfvensom räfvar, vargar och lodjur. Af dessa ha isynnerhet vargarne förr varit en svår landsplåga, men på senare tider ha de blifvit altmera utrotade. Af nyttigt villebråd finnes det i skogarne harar, ekorrar och skogsfågel. I insjöarne förekomma muikkor (siklöjor), i älvarna lax och sik, i hafvet strömming och hvassbuk samt öfveralt i Finlands vattendrag abborrar,

gäddor, braxar och många andra sorters fisk. I södra Finlands insjöar och floder finnas äfven kräftor.

Till landets djurvärld höra också husdjuren, hvilka af människan underhållas och användas i hennes tjänst. De viktigaste af dessa äro hästar, nötkreatur, får, svin och höns samt i norra och nordöstra delarne af landet renar.

Befolkning. Finland har omkring $2\frac{1}{4}$ milj. inbyggare. Af dessa äro ungefär sex sjundedelar *finnar*, hvilka i forntiden hit inkommit från öster och nu befolka större delen af landet, samt en sjundedel afkomlingar af *svenskar*, hvilka i länge sedan förgångna tider inkommit i landet västerifrån, öfver hafvet, och nu bo längs mellersta delen af Bottniska vikens samt utmed västliga delen af Finska vikens kuster äfvensom på Ålands skärgård. Dessutom finnes ännu ett ringa antal *lappar* längst i norr samt ett fåtal *ryssar*, *tysskar* och andra främlingar, mest i städerna. — Finlands inbyggare ha många århundraden igenom troget bevarat sina förfäders språk, och därför talas i Finland ännu skilda tungomål, nämligen *svenska* i flere kusttrakter och i skärgårdarne, *finska* i de inre delarne af landet samt *lapska* af ett ringa antal inbyggare längst borta i norra delen af landet.

Finland är icke lika tätt befolkadt öfveralt. I norra delen är det ytterst glest bebygdt, söder ut tilltar folktätheten alltmera och tätast är landet befolkadt i södra och sydvästra delarne. Om man kunde fördela inbyggarna jämt öfver hela landet, skulle på hvarje \square km af landets yta belöpa sig 6 personer, hvilket utvisar, att Finland ännu är glest befolkadt.

De flesta inbyggare i Finland bekänna den *lutherska läran*. Endast ryssarne och ett litet antal finnar vid ryska gränsen höra till den *grekiska kyrkan*. Läskunnigheten är allmän i landet och för folkbildningen finnas *folkskolor* inrättade i alla städer samt i de flesta socknar på landsbygden. För den högre undervisningen finnas dessutom i flere städer *elementarläroverk* och *fruntimmersskolor*. Den högsta läroinrättningen i landet är *universitetet* eller högskolan, hvilken finnes i hufvudstaden. Vid universitetet måste hvar och en studera, som vill blifva t. ex. läkare,

domare, präst eller eljes förvärfva sig en högre lärdomsgrad. För särskilda kall och yrken finnas dessutom flere olika slags *fackskolor*, såsom ett polytekniskt institut, där ingenjörer och arkitekter utbildas, samt handtvärks- och industriskolor, jordbruksskolor, handelskolor, navigationsskolor, folkskollärare- och lärarinneseminarier o. s. v.

Näringar. Finlands inbyggare lifnära sig genom mångahanda arbete. Största delen af befolkningen lefver af *jordbruk*, hvilket bedrifves tillsammans med *boskaps-skötsel*. Genom *skogsbruket* erhållas stockar, plankor och bräder samt tjära äfven till afsalu. *Bärgsbruket* är icke betydligt, men lämnar likväl något järn äfvensom en ringa mängd koppar, tenn och guld. Dessutom finnes riklig tillgång på gråsten (granit), som användes för byggnadsbehof o. dyl. *Industrin* eller fabriks- och handtvärksarbetet är af stor vikt, ehuru det icke ännu förmår fylla landets behof. Landet har dock en mängd fabriker, bruk och handtvärkerier, hvilka alla lämna arbete och bröd åt många tusen arbetare och arbeterskor. *Handel och sjöfart* äro äfven viktiga näringar. Årligen *införas* hit från andra länder mjöl, salt, kaffe, socker, kryddor, tobak, viner, bomull, stenkol, petroleum och en mängd fabriksvaror. Andra varor finnas åter att *utföra* såsom plankor, bräder, tjära, smör m. m. *Fisket* är en hufvudnäring mångenstädes i skärgårdarne och vid kusterna, en binäring vid de inre vattendragen. *Jakten* är en binäring, som stundom ännu lönar sig väl. — *Landets mynt* är 1 mark = 100 penni.

Jordbruket idkas i större delen af landet. Mest uppodlade äro kustrakterna vid Bottniska och Finska vikarna. Jordmänen i Finland är dock ganska hård, hvarför jordbruksarbetet här är mycket tungt. Jordens fruktbarhet är i allmänhet icke stor, och afkastningen blir därför ringa: då man här sår 1 tunna säd, får man vanligen skörda 6 à 8, sällan 10 tunnor, medan i andra fruktbarare länder afkastningen kan stiga till 20 à 30 tunnor. Därför införas till Finland mycket mera mjöl, än landet har säd att utföra. Genom *boskaps-skötseln*, som nästan öfveralt i landet bedrifves tillsammans med jordbruket, ha inbyggarna tillgång på mjölk, smör, ost, ägg och kött m. m. Dessutom utföres årligen mycket smör till andra länder för att där försälas. Det genom *bärgsbruket* erhållna järnet fås från botten af en del insjöar samt från många myrar*).

*) *Myr* är en lågländ sumptrakt.

Mjölkflaska.

Detta orena järn, uppsmältes sedan i stora masugnar eller hyttor för att rensas från slagg, hvarefter det sålunda renade järnet kan användas till gjutning eller smidas till stångjärn och annat smide. På en del orter i landet är befolkningen ganska slöjdkunnig och tillverkar husgerådssaker, tråkär, näfverarbeten, väfnader m. m.

Näfverskor.

Näfverkant.

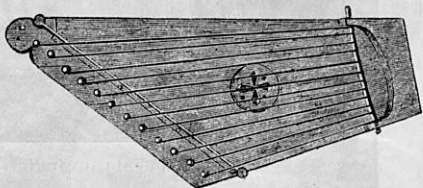
Lefnadssätt och seder. Den hårda jordmånen och det kalla klimatet ha gjort folket i Finland till ett styft arbetsfolk. Sommartid, då nätterna äro ljusa, unnar den ihärdiga allmogen på landsbygden sig knapt några få timmars nattro. Om vintern däremot hvilat man mera, men äfven då begynner dagsarbetet mångenstädes redan kl. 4 eller 5 om morgonen och fortgår, med undantag af måltidsstunderna, till sent på aftonen. Sådant är dock icke lika öfveralt. I städerna njuter befolkningen likväl längre hvila isynnerhet på morgonen. Att ett så ihärdigt och tungt arbete icke kan bedrivas med samma raskhet, som ett kortare och lättare dagsarbete, är naturligt. Folket i Finland är därför i sitt arbete långsamt, men ihärdigt. På sön- och högtidsdagar brukar folket ganska allmänt besöka kyrkorna och deltaga uti andaktsöfningar.

Allmogens bostäder och uthus äro nästan öfveralt uppförda af trä. Endast i större städer och på en del herrgårdar ser man byggnader af sten, här och där äfven en stenkyrka. Bland byggnaderna finnes på

hvarje lägenhet vanligen en badstuga, som invändigt är svart af rök. I denna byggnad brukar ställets befolkning esomoftast bada sina heta bad. Sjöbad tycker allmogen däremot icke om, utom vid mycket tryckande värme.

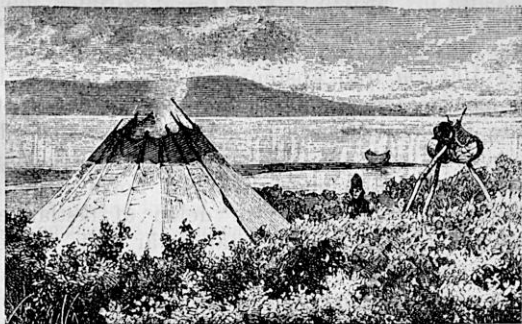
Den svenska talande befolkningen vid kusterna och i skären är gladlynt och pratsam, men stundom äfven maklig. Hafvet har uppfostrat desse kustbor till raske sjömän och fiskare. De tycka mycket om vackra visor och lustiga sagor samt älska friheten och sitt svenska språk.

Finnarne äro i allmänhet ett mycket ärligt folk. I de inre delarne af landet ser man därför sällan lås för bondens lada. Äfven gästvänligheten och hjälpsamheten mot de fattiga äro allmänna. Det ligger dock i finnens bröst en naturlig försiktighet gent emot alt nytt och främmande. Därför kan han i början ofta förefalla den, som icke känner honom, långt mera tvär och ovillig, än han verkligen är. På lediga stunder tycker finnen om att höra sång och musik samt att berätta sagor och gissa gåtor. Finnarnes urgamla musikinstrument är *kantele*.

Kantele.

Lapparne, som bo längst borta i norr, äro småväxta med svart, sträfft hår samt gulgrå ansiktsfärg. De kläda sig om sommaren i vadmal, om vintern i päls af renskinn samt lefva merendels af boskapskötsel och fiske. Deras förnämsta husdjur är renen, men äfven hunden är hos dem allmän. De, som lefva af renskötsel, måste ofta flytta från en trakt till en annan för att finna bete för sina renhjordar. De bo därför i flyttbara tält, som kallas kåtor. Dessa äro gjorda af vadmal eller

Lappkåta utvändigt.

renskinn, som utbredas öfver några i marken inslagna störar. Upptill är kåtan öppen för att röken må slippa ut. Sofplatserna utgöras af

några renskinn, som utbredas på marken inuti kåtan. Af sina renar få lapparne både kläder och föda. Sommartid nytjas renarne såsom last-

Lappkåta invändigt.

djur, om vintern som dragare. I stället för släde begagnas s. k. akja, hvilken ser ut som en liten båt och rymmer blott en person.

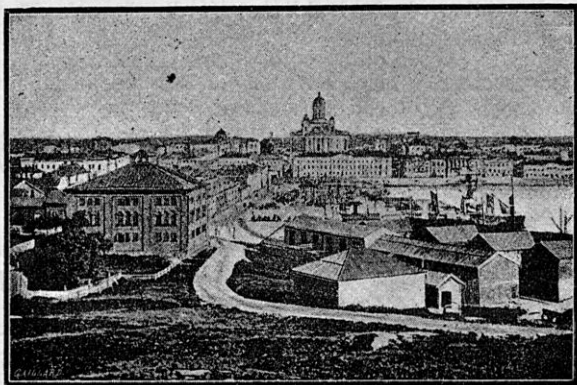
Län och städer. Finland är för de särskilda landsdelarnes styrelse och förvaltning indeladt i 8 *län*, hvilka styras af guvernörer. I dessa län finnas tillsammans 36 *städer*. Dessa län och städer äro följande:

1. Nylands län.

Detta län är beläget vid Finska viken från Kymmene älf i öster till trakterna väster om Lojo åsen. Det sträcker sig 60 à 100 *km* från kusten inåt landet samt är Finlands minsta, men tätast befolkade län. Fastlandet upptages af välodlade fält omväxlande med skogar, lägre höjder samt insjöar och vattendrag. Mångenstädes ser man här vackra herrgårdar och välmående byar. I norra delen af länet talar allmogen finska, i södra delen af fastlandet och i skärgården, som på många ställen är rätt vacker, talas däremot svenska.

Städer. **Helsingfors** (*Helsinki*), på en halfö i Finska viken, är Finlands hufvudstad och har vackert läge. Här finnas *kejserliga senaten*, *Finlands bank*, landets *universitet* samt en mängd ämbetsverk, skolor och läroinrättningar, fabriker, sjukvårdsanstalter m. m. Här

sammanträder *landtdagen* och här bor landets *generalguvernör*, äfvensom *guvernören* öfver Nylands län. Staden

Helsingfors.

är till en del vackert bygd, har många kyrkor och teatrar samt goda hamnar och stor handelsrörelse (införseln af varor större än i andra städer). Järnvägsförbindelse med andra städer. 60 tusen inbyggare. — **Borgå** (*Porvoo*) vid Borgå å. Handelsstad. Säte för en *biskop*. Skalden Runebergs hem. Järnväg. — **Lovisa** (*Loviisa*) vid Finska viken. Har en badinrättning. — **Ekenäs** (*Tammisaari*) vid Pojo viken. Har ett svenskspråkigt folkskollärlarinne-seminarium. Järnväg. — **Hangö** (*Hankoniemi*) på Hangöudd. Är vintertid öfverfartsort till utlandet. Badinrättning. Järnväg. Fästningen **Sveaborg** (*Viapori*) på holmar vid inloppet till Helsingfors. Starkt bygd.

I västra Nyland kvarstå ännu ruiner af *Raseborgs slott* samt utanför Lovisa lämningar af den forna fästningen *Svartholm*.

2. Åbo och Björneborgs län med Åland

är beläget i sydvästra delen af landet invid Östersjön och Bottniska viken. Sydvästra delen af detta län har det mildaste klimat i hela landet. Ålands skärgård är

stor och vacker. Befolkningen där talar svenska samt har sin inkomst förnämligast af fiske, jakt och fraktfart, men idkar äfven boskapsskötsel och något jordbruk. På fastlandet idkas hufvudsakligast jordbruk och där talas nästan öfveralt finska.

Städer. **Åbo** (*Turku*) vid Aura å är landets äldsta stad och var förut hufvudstad. Har en *hofrätt* samt är säte för landets *ärkebiskop* och länets *guvernör*. Betydlig fabriks- och handelsstad. Har en gammal *domkyrka* med många grafkor. Näst största staden i landet. Järnväg. 28 t. inb. — Invid Aura ås utlopp ligger det mer än 700 år gamla *Åbo slott*, det äldsta i landet. — **Nådendal** (*Naantali*) vid Östersjön nära Åbo. Har en badinrättning. — **Nystad** (*Uusikaupunki*) vid Bottniska viken. Idkar handel med träkärl. — **Raumo** (*Rauma*) vid Bottniska viken. Spetsknyppling. Handel med trävaror. — **Björneborg** (*Pori*) vid Kumo älf. Ansenlig handel. Mekanisk verkstad. 10 t. inb. — Emedan Kumo älfs mynning är altför grund för större fartyg, är Björneborgs hamn på *Räfsö* (*Reposaari*) 3 mil från staden. Därifrån utskeppas mycket plankor och bräder. — **Mariehamn** (*Maarianhamina*) på Åland. Liten stad.

Köpingar (större handelsbyar utan stadsrättigheter): *Salo* vid en vik af Östersjön. — *Ikalis* (*Ikaalinen*) vid Kyrösjärvi.

3. Tavastehus län

ligger i det inre af landet emellan Åbo och Björneborgs län i väster, Nylands län i söder samt sjön Päijänne i öster. Bördiga slätter omväxla med bärgiga skogsmarker, sjöar och vattendrag. Befolkningen lefver af jordbruk och boskapsskötsel, äfven skogsbruk. Språket är finskt.

Städer. **Tavastehus** (*Hämeenlinna*) vid Vånå stråten. Här bor länets *guvernör*. Järnväg. — Nära staden ligger det öfver 600 år gamla slottet *Tavasteborg*, det näst äldsta i landet. — **Tammerfors** (*Tampere*) invid forsen mellan Pyhäjärvi och Näsijärvi. Vackert läge. Landets förnämsta fabriksstad med stora bomulls- och linnespinnerier, klädesfabrik, pappersbruk m. m. Järnväg. 18 t. inb.

Lahtis (*Lahti*), köping vid Vesijärvi. Järnväg. — *Mustiala*, landtbruksinstitut i Tammela socken. — *Forssa*, äfven i Tammela, stort bomullsspinneri.

4. S:t Mickels län

är beläget i det inre af landet emellan Päijänne i väster och Orivesi i öster. Detta län är det vattenrikaste i hela landet och har många natursköna ställen. Bäckshöjder och sandåsar omväxla med dalar, skogar, åkrar och ängar. Befolkningen finsk.

Städer. **S:t Mickel** (*Mikkeli*) vid en vik af sjön Saima. Säte för länets *guvernör*. Järnväg. — **Nyslott** (*Savonlinna*) invid farleden emellan Saima och Haukivesi. — På en holme nära staden finnes det mer än 400 år gamla slottet *Olofsborg*. — **Heinola** sydost om Päijänne. Vackert läge.

5. Viborgs län

finnes i sydöstra delen af landet invid Ladoga och Finska viken. Ladogas stränder omväxla af bärg och fruktbara dalar. Jordmånen i länet är merendels stenig och mager. Mångenstädes finnas stora kärr. Nordöstra delen af länet är skogig och glest befolkad. Sågrörelse. Handel, i synnerhet på S:t Petersburg. Befolkningen, som till största delen är finsk (i städerna finnas äfven ryssar och tyskar), har närmast Ryssland antagit många ryska seder och bruk.

Städer. **Viborg** (*Viipuri*) vid den s. k. Viborgska viken. *Hofrätt*. Säte för länets *guvernör*. Fabriker. I staden finnes det mer än 600 år gamla *Viborgs slott*. Staden är belägen vid Saima kanals mynning och har därför af alla landets städer den största utförsel af trävaror. Järnväg. 16 t. inb. — **Fredrikshamn** (*Hamina*) vid Finska viken. Har en *kadettskola*. — **Kotka**, på en ö vid Kymmene älfs östra mynning, har många sågverk samt utskeppar mycket plankor och bräder. — **Villmanstrand** (*Lappeenranta*) vid sjön Saima. *Badinrättning*. Järnväg. — **Keksholm** (*Käkisalmi*) invid Vuoksens norra utlopp i Ladoga. Drifver handel på S:t Petersburg. — **Sordavala** (*Sortavala*) vid norra stranden af Ladoga har ett finskt folkskollärare- och lärarinneseminarium. Handel på S:t Petersburg.

Valamo, vackert belägen ö i Ladoga, har ett ryskt kloster. — *Ruskeala* norr om Ladoga, marmorbrott. — *Pitkäranta* nordost om La-

doga, tenn- och koppargrufva. — *Kronoborg (Kurkijoki)* nordväst om Ladoga, landtbruksinstitut.

6. Kuopio län

finnes emellan sjön Keitele i väster, S:t Mickels och Viborgs län i söder, ryska gränsen i öster. Detta län har en mängd vackra sjöar, af hvilka många innehålla järnmalm. Marken är i allmänhet mycket ojämn med höga sandåsar och branta bärg samt däremellan djupa dalsänkningar. Länet har stora barrskogar och vidsträckt kärrmarker. I länet bedrifves svedjebruk, skogshandtering och såg rörelse. Många järnbruk finnas äfven. Befolkningen är finsk.

Städer. **Kuopio**, vackert beläget vid sjön Kallavesi. Säte för länets *guvernör* samt en *biskop*. Betydlig handel. Järnväg. 9 t. inb. — **Joensuu** vid Pielis älfs utlopp i Pyhäselkä. God handel.

Idensalmi (Iisalmi) vid Idensalmi stråten, köping. — *Warkaus* vid Kallavesi stråten nära gränsen till S:t Mickels län, köping och mekanisk verkstad. — *Nurmes* vid Pielisjärvi, köping. — *Wärtsilä* i sydöstra delen af länet, stort järnbruk.

7. Vasa län

sträcker sig från sjön Keitele i öster till mellersta delen af Bottniska viken i väster; i söder gränsar det till Åbo och Björneborgs län samt Tavastehus län. Västra delen af länet är ett stort slättland med vidsträckt och bördiga åkrar, isynnerhet längre söder ut. Den inre, östra delen af länet är mera ojämn och har stora skogar. Befolkningen i kusttrakterna talar en egendomlig svenska, är kunnig i träslöjd samt arbetsam. I länets inre delar talas finska.

Städer. **Nikolaistad** (*Nikolainkaupunki*), förut *Vasa*, invid Bottniska viken. Säte för länets *guvernör*. Har en *hofrätt*. Betydlig handel. Järnväg. 9 t. inb. — **Kristinestad** (*Kristiina*) vid Bottniska viken. Handelsstad. — **Kaskö** (*Kaskinen*) vid Bottniska viken. Beboes mest af fiskarfolk. Har god hamn. — **Nykarleby** (*Uusikaarlepyy*) vid

Nykarleby älf, har ett svenskspråkigt folkskollärareseminarium — **Jakobstad** (*Pietarsaari*) vid Bottniska viken. Tobaksfabrik. Järnväg. — **Gamlakarleby** (*Kokkola*) vid Bottniska viken. Handel. Järnväg. — **Jyväskylä** vid norra delen af Päijänne har ett finskt folkskollärare- och lärarinne-seminarium.

Östermyra vid Seinäjoki, en biflod till Kyrö älf, krutbruk. Järnväg.

8. Uleåborgs och Kajana län

omfattar hela norra delen af landet samt upptager nära hälften af landets yta, men är mycket glest befolkadt. Kusttrakterna äro låglända, men längre inåt landet, isynnerhet norrut, blir marken altmera högländ och bärgig. Länet har ofantliga barrskogar och oöfverskådliga kärrmarker. Jordbruket aftager altmera åt norr. Däremot idkas här skogshandtering, tjärbränning, boskapsskötsel och fiske. Inbyggarna tala mest finska, längst i norr talas lapska.

Städer. **Uleåborg** (*Oulu*) vid Ule älfs mynning. Säte för länets *guvernör*. Betydlig handel. Stor utförsel af tjära. Läderfabrik. Järnväg. 12 t. inb. — **Brahestad** (*Raahe*) vid Bottniska viken. Bedrifver handel. Har en handelsskola. — **Kemi** vid Bottniska viken Utskeppar trävaror. — **Torneå** (*Tornio*) vid Torne älfs utlopp. Landets nordligaste stad. — **Kajana** (*Kajaani*) vid Sotkamo stråten. Invid staden finnas på en liten holme ruiner af fästet *Kajaneborg*.

Landskap. Sedan gamla tider indelas Finland i 9 landskap, hvilka äro följande: *Nyland* (*Uusimaa*) vid Finska viken. — *Egentliga Finland* (*Varsinais Suomi*), sydvästra delen af fastlandet jämte de närmaste öarna. — *Åland* (*Ahvenanmaa*), den yttre skärgården väster om Egentliga Finland. — *Satakunta* norr om Egentliga Finland. — *Tavastland* (*Häme*) öster om Satakunta och norr om Nyland. — *Savolaks* (*Savo*) öster om Tavastland. — *Karelen* (*Karjala*), sydöstra delen af landet. — *Österbotten* (*Pohjanmaa*) nordost om Bottniska viken. — *Lappmarken* (*Lapinmaa*), landets nordligaste del. — Denna indelning är numera föråldrad, men landskapsnamnen användas ännu stundom, då man vill angifva, hvar en ort är belägen i landet.

Styrelse och förvaltning. Uti forna tider lydde Finland i mera än 600 års tid under Sverge och styrdes då af Sverges konungar. År 1809 eröfrades landet af ryssarne, men fick behålla sitt förra samhällsskick och sina svenska lagar samt utgör ett särskildt *storfurstendöme*, öfver hvilket Rysslands kejsare regerar under titel af *storfurste*. Kejsaren biträdes i styrelsen utaf den af honom tillsatta *kejserliga senaten*, hvars främste man är landets *generalguvernör*. Under senaten lyda alla ämbetsvärk i landet.

För *rättvisans vårdande* finnas i landet domstolar. Underdomstolar äro: häradsrätterne på landet och rådstugurätterne i städerna. Öfver dessa domstolar stå tre hofrätter, en i hvarje af städerna Åbo, Viborg och Vasa. Öfver hofrätterne står *kejserliga senaten*, som är högsta domstol i landet.

Landet styres icke efter godtycke, utan efter bestämda **lagar**. Af dessa äro en del *allmänna lagar*, nämligen de, som handla om inbyggarnes rättigheter och skyldigheter i hvarjehanda förhållanden. Andra kallas *grundlagar*. De handla om regentens och folkets ömsesidiga rättigheter och skyldigheter. Enligt dessa grundlagar äger finska folket rätt att med storfursten rådslå, jämkä, afslå och öfverenskomma om lagars utgifvande och upphäfvande, om skatters påläggande och upphörande m. m. Styrelsemakten är sålunda i vissa fall fördelad på två myndigheter: *regenten*, som är den första statsmakten, och *folket*, som är den andra statsmakten. Folkets makt utöfvas af dess ombud vid *landtdagen*, hvilken storfursten sammankallar hvar femte år eller oftare. Landtdagen är sammansatt af *fyra stånd*: adelsmän, präster, borgare och bönder.

Landtdagen. Hvarje *adlig ätt* i landet äger rättighet att till landtdag sända ett ombud. *Prästaståndets* ombud vid landtdagen äro landets biskopar såsom själfskrifna samt minst 28 prästmän, valde af prästerskapet i församlingarna. Dessutom äger landets universitet utse ett eller två ombud samt elementarläroverkens lärare 3—6 ombud i prästaståndet. Städernes skattskyldige invånare äga välja flere eller färre ombud till *borgarståndet*, beroende af stadens storlek. Valen förrättas inför magistraten. *Bondeståndet* vid landtdagen utgöres af ett ombud för hvarje domsaga i landet. Valet af landtdagsmän värkställes inför domaren genom valmän (elektorer), hvilka blifvit utsedde å kommunalstämma i

hvarje till domsagan hörande kommun. Landtdagsman bör hafva uppnått 25 års ålder. Ingen får undandraga sig detta uppdrag utan laga skäl.

Vid landtdagen sammanträder hvarje stånd skildt för sig. *Grundlag* kan stiftas, ändras, förklaras och upphävas endast med alla stånds bifall. *Andra ärenden* afgöras genom tre stånds beslut. Men stanna två stånd mot två, förfaller ärendet vid den landtdagen. De särskilda landtdagsbeslut, hvilka storfursten finner för godt att stadfästa, blifva därigenom *lag* i landet och kungöras till allmän kännedom och efterrättelse.

* * *

För de särskilda *landsdelarnes styrelse och förvaltning* är landet, såsom redan förut blifvit sagdt, indeladt i 8 län, hvilka styras af guvernörer. Under guvernörerna lyda polisinnrättningarna i städerna samt kronofogdar, länsmän m. fl. på landsbygden. Dessutom finnas för värden om de allmänna inrättningarna och anstalterna i landet särskilda *öfverstyrelser*. Så t. ex. lyda skolorna under skolöfverstyrelsen, landets allmänna byggnader under byggnadsöfverstyrelsen, läkarene och sjukhusen under medicinalstyrelsen, fabriker, bruk och handtvärkerier under industristyrelsen o. s. v.

För den *kyrkliga styrelsen* är landet indeladt i 3 *stift*. Hvarje stift styres af en biskop. Under biskoparne lyda kontraktsprostar, kyrkoherdar och det öfriga prästerskapet. Biskopen i Åbo kallas ärkebiskop och är den finska kyrkans öfverhufvud.

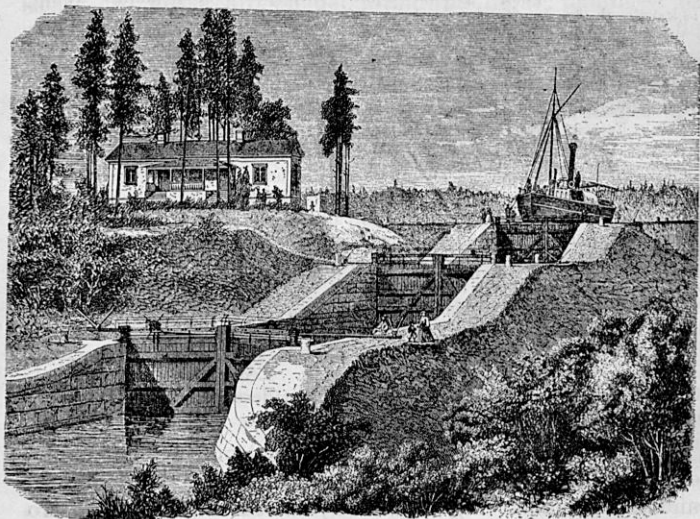
Kommunalförvaltning. Hvarje församling på landet äfvensom hvarje stad med därunder lydande område utgör för sig en särskild *kommun*. Kommunens ordnings- och hushållnings-angelägenheter, såsom fattig- och hälsovården, förvaltningen af kommunens samfälda egendom, magasin, kassor och tillgångar med därtill hörande uttaxering, uppbörd och redovisning m. m., handhafvas och förvaltas på landsbygden af en kommunalnämnd. Denna har uti sin förvaltning att rätta sig efter gällande författningar äfvensom efter de beslut, som kommunens röstberättigade medlemmar fatta vid allmän kommunalstämma. I städerna afgöras dessa angelägenheter af stadsfullmäktige, hvilkas beslut sättas i verkställighet af särskilda nämnder, styrelser och personer, som därmed böra taga befattning. Öfverinseende öfver dessa äfvensom öfver stadens gemensamma egendom, inkomster och förmåner tillkommer magistraten, som är stadens styrelse. Magistraten består af borgmästare och rådmän. Stad tillhörande fastigheter och penningmedel förvaltas af en *drätselkammare*. Ledamöterna i kommunalnämnd på landet äfvensom stadsfullmäktige i städerna väljas af kommunens röstberättigade medlemmar.

Landets försvar. För tronens och fäderneslandets försvar är hvarje finsk medborgare värnepliktig. Landets krigsmakt utgöres af: 1) *aktiva trupper*, som äro i ständig tjänstgöring; 2) *reserven*, hvilken hufvudsakligen afser de aktiva truppers förstärkande till det för krig behöfliga antal, samt 3) *landtvärnet*, bestående af alla dem, som utträdt från reserven.

Tjänstetiden vid de aktiva trupperna och reserven utgör i fredstid 3 år, från 22 till 25 års ålder, hvarefter den värnepliktige tillhör reserven i 2 år och därefter öfverföres till landtvärnet, där han kvarstår intill fyllda 40 år. De värnepliktige fördelas emellan aktiva trupperna och reserven genom lottning.

Utom de värnepliktiga trupperna, hvilka utgöra 8 bataljoner, finnes i landet *finska gardet* äfvensom *rysk militär*. I krigstid försvaras landet af *fästningen Sveaborg* i Finska viken. *Chef* för finska armén samt de i landet förlagda ryska trupperna är landets generalguvernör.

Samfärdsmedel och kommunikationer. Landets enda samfärdsleder i älsta tider voro *floderna och sjöarne*. Sedan bygdes *landsvägarne*. Sådana finnas numera i Finland öfveralt, så att de genomkorsa landet i alla riktningar. Under senare tider har man här och där emellan *sjöarne* gräft *kanaler* för att fartyg

Slussar i Saima kanal.

mätte kunna komma fram från ett vattendrag till ett annat. Den största af dessa är *Saima kanal*, som förenar sjön Saima

och dess vattendrag med Finska viken. Denna kanal är nära 60 km ($5\frac{1}{2}$ mil) lång och har kostat mera än 12 miljoner mark. På senaste tider har man äfven byggt många järnvägar, som gå från den ena delen af landet till den andra. Den älsta järnvägen i landet är *Helsingfors—Tavastehus banan*. Från denna utgår en bibana åt öster till *Borgå*, en annan bana åt sydväst till *Ekenäs* och *Hangö* samt åt öster *Riihimäki—S:t Petersburgs banan*. Från denna sistnämnda bana utgår *Savolaks banan* åt norr till *S:t Mickel* och *Kuopio* äfvensom en bibana till *Villmanstrand*. Från *Tavastehus* fortsättes järnvägen till *Tammerfors*, hvarunder *Åbo banan* viker af åt sydväst till *Åbo*. Från *Tammerfors* går järnvägen vidare norr ut genom *Gamlakarleby* till *Uleåborg* med sidobanor åt väster till *Nikolaistad* och *Jakobstad*.

Järnvägar finnas i Finland sammanlagdt omkring 1800 km. Genom dessa äro 15 af landets städer förenade med hvarandra och med Rysslands hufvudstad, S:t Petersburg. På järnväg åker man hos oss med en hastighet af ungefär 30 km (3 mil) i timmen och detta för billigt pris. Likaså kan man på järnväg framforsla allehanda slags varor, äfven de tyngsta, rätt fort och billigt. Men så ha dessa järnvägar också kostat landet många tiotal miljoner mark.

Till kommunikationerna höra också *postväcket* och *telegrafen*, hvilka frambefordra människors meddelanden både inom och utom landet, äfvensom *telefonerna*, genom hvilka man kan tala med hvarandra äfven på många mils afstånd. Sådana finnas redan uti flere städer och mångestädes äfven på landsbygden.

RYSSLAND.

(5 milj. □ km. Nära 14 ggr Finland. 85 milj. inb.; 17 på □ km.)

Gränser. Ryssland upptager hela östra delen af Europa samt gränsar i norr till *Norra ishafvet*, i öster till *Asien* och *Kaspiska hafvet*, i söder till *Asien* och *Svarta hafvet*, i väster till *Rumänien*, *Österrike* och *Tyskland* samt *Östersjön*, i nordväst till *Finska viken* och *Ladoga* samt *Finland* och *Norge*.

Till Ryska riket hör dessutom hela norra delen af *Asien*, så att detta rike tillsammans taget är mycket vidsträcktare än hela Europa.

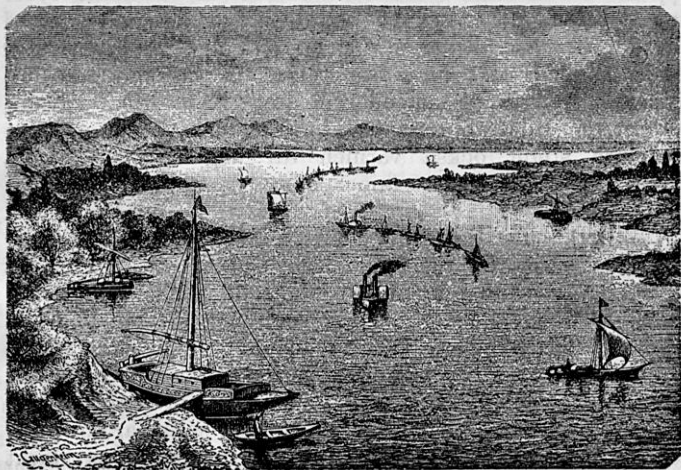
Öar och halföar. Rysslands förnämsta öar äro de stora, men nästan obebodda öarna **Novaja Semljá** i *Norra ishafvet* samt **Dagö** och **Ösel** i *Östersjön*. — Af halföar äro **Krim** i *Svarta hafvet* och **Kola** i *Norra ishafvet* de största.

Ytbildning. Det europeiska Ryssland utgöres af ett enda stort och flakt lågland, som blifvit kalladt **Östeuropeiska slätten**. Bärg finnas hufvudsakligen vid en del utkanter, såsom **Urál bärgen** i öster och **Tauriska bärgen** på halfön **Krim** samt **utgreningar af Karpaterna** i sydväst. Från mellersta delen af **Urál** utgår i riktning mot sydväst en låg landhöjd, kallad **Norra landryggen**, hvilken har betydelse såsom *vattendelare* för östra Ryssland. Sydost om *Finska viken* märkes **Valdaj höjden**, från hvars sluttningar flere floder taga sin början. Eljes finnas i Ryssland endast några få lägre höjder här och där.

För öfrigt kan det stora slättlandet till sin natur indelas i 4 särskilda områden: de frusna *tundrorna* *) på Ishafskusten; de stora *skogsmarkerna* något sydligare; de bördiga *sädestrakterna* i mellersta och södra Ryssland samt de vidsträckt *stepperne* **) i sydost vid Kaspiska hafvet. — I västra och nordvästra delen af landet finnas här och där ofantliga kärrmarker.

Sjöar och floder. Ryssland har större sjöar och floder än något annat land i Europa. De största hit hörande sjöarne äro **Ladoga** och **Onéga**. Mindre äro där emot **Ilmén** och **Peipus**. **Kaspiska hafvet**, som är den största insjö på hela jorden, är blott till en del beläget inom det europeiska Ryssland. Dess yta ligger lägre än de yttre hafvens och dess vatten är salthaltigt.

Af floder äro följande de viktigaste: **Volga**, Europas största flod, flyter till Kaspiska hafvet; dit flyter äfven

Flodfart på Volga.

Urál. — Till Asovskasjön rinner **Don**; till Svarta hafvet **Dnjepr**. — Till Östersjön flyta **Weichsel** och **Njemen**; till Riga viken **Düna** (dyna). — Till Finska viken flyta **Naróva** från

*) *Tundrorna* äro bottenfrusna kärrmarker.

**) *Stepper* kallas stora, med högt gräs beväxta slätter.

Peipus samt **Neva**, som är kort, men vattenrik, emedan den bildar aflopp för Ladoga med dess många tillflöden. I Ladoga infalla **Volchof** från Ilmén och **Svir** från Onéga. Till Hvita hafvet rinner **Dvina**; till Norra ishafvet flyter **Petsjora**. — Emedan landet är flakt, ha floderna sällan några forsar eller vattenfall, utan äro vanligen segelbara från början till slut samt användas mycket för flodfart.

Klimat och växtlighet. Ryssland har i allmänhet ett strängt fastlandsklimat med kalla vintrar, men varma somrar samt ringa nederbörd och fuktighet. Rysslands nordligaste trakter höra till de kallaste på jorden. Kölden är där så stark, att isen på de stora tundrorna icke ens om sommaren smälter fullständigt bort. Där växa inga trär, ej håller kan där bedrivas åkerbruk. Under en tid på vintern går solen icke upp i dessa trakter, men under en del af sommarn lyser den däremot hela dygnet om. — I mellersta Ryssland eller trakterna omkring öfre delen af Volga samt Östersjölandskapen är det ännu så kallt, att vattendragen äro tillfrusna omkring 5 månader af året. Ofta visar termometern i dessa trakter vintertid 30 graders köld, men om sommarn stiger också värmen till ungefär lika många grader. I dessa trakter finnas stora skogar och fruktbara åkerfält. Där odlas råg, hafre, lin, hampa, tobak m. m., sydligare äfven hvete. — I södra Ryssland eller trakterna närmare Svarta och Kaspiska hafven är klimatet så mildt, att vattendragen äro isbelagda endast 2 à 3 månader af året. På halfön Krim är det till och med så mildt, att vinrankor, fikon- och olivträr samt andra sydliga växter trivas väl. Stepperne i sydöstra Ryssland äro alldeles skoglösa. Östra delen af detta steppland är merendels ofruktbar samt har en mängd saltsjöar och saltgölar. Marken är mångenstädes i dessa trakter så starkt salthaltig, att saltet vittrar ur jorden och stundom betäcker dess yta med en hvit saltskorpa.

Djurvärlden. Vid Norra ishafvets kuster lefver isbjörnen, på tundrorna vildrenen m. fl. I de stora skogsmarkerna finnas samma slags djur som i Finland, ehuru i mycket större mängd. På stepperne i söder beta

tusentals mer eller mindre vilda djur, bland dem äfven antiloper. Floderna äro vanligen fiskrika. I Kaspiska hafvet och dit utmynnande floder finnes riklig tillgång på stör, af hvars rom beredes kaviar. — Husdjuren äro ungefär desamma som hos oss. På stepperne förekommer dessutom äfven kamelen.

Befolkningen utgöres till större delen af *ryssar*, hvilka höra till den *slaviska folkstammen*. Till denna folkstam höra äfven *polackarne* i väster samt några andra mindre folk. I nordvästra delen af landet bo *finnar* och *lappar*. Invid Finska viken och Östersjön bo *ester*, *tyskar* och ett ringa antal *svenskar* samt *letter*. I västra delen finnas *judar*, i sydost *tatarer* m. fl. I norra och östra Ryssland bo dessutom flere med finnarne besläktade folkslag.

De egentliga *ryssarne* äro ett hårdadt och arbetsamt folk. De äro glada, sällskapliga och gästfria samt tycka om sång, musik och dans. Deras älsklingsdryck är te, och teköket saknas icke ens i den fattigaste koja. Bönderne i Ryssland voro ännu för kort tid tillbaka lifegna, d. v. s. de tillhörde adeln såsom dess egendom, men år 1861 fingo de sin frihet. Ännu behandlas de mångenstädes hårdt och obarmhärtigt af egendomsherrarne.

Ryssarne tillhöra den grekiska kyrkan. De hafva en mängd rika kloster och granna kyrkor samt ett talrikt prästerskap. Polackarne äro katoliker. Tyskarne, letterne och en del finnar hylla den lutherska läran. Judarne hafva Mose lära. Tatarerne bekänna sig till Muhameds lära. Dessutom finnas ännu bekännare af många andra läror. — *Folkupplysningen* är icke ännu allmän. I det inre af Ryssland kan endast en tiondedel af folket läsa och skrifva, men i landskapen vid Östersjön är upplysningen bättre. I senare tider har dock undervisningen i Ryssland mycket förbättrats. För den *högre undervisningen* finnas 8 universitet samt en mängd andra läroanstalter, hvarför de bättre lottade folkklasserna i allmänhet äga en god skolbildning.

Näringarna i Ryssland äro förnämligast *åkerbruk* och *boskapsskötsel*. Därtill komma vidare *bärgsbruk*, *handel*, *industri*, *jakt* och *fiske*.

Åkerbruket är så lönande, att ofantliga massor af säd och mjöl årligen utföras till andra länder. Boskaps-skötsel bedrifves framför alt i stepptrakterna, hvilka hafva mera boskap än någon annan del af Europa. Bäragsbruk idkas mest i mellersta delen af Urål bärgen, där det finnes många slags metaller, såsom guld, silfver, platina, järn, koppar m. m. Salt fås både ur grufvor i Urål och från steppsjöar i söder. Stenkol finnes äfven i södra delen af landet. Handeln befordras inom landet af de segelbara floderna, hvilka här och där äro förbundna med hvarandra genom kanaler. Dessutom finnas i landet talrika järnvägar. Uti en del städer hållas årligen stora marknader, som räcka 2 å 3 månader. Utförsvarorna utgöras hufvudsakligen af spannmål, hampa, pälsvärk, tobak och läder; införseln af industrivaror och te. Industrin har på senare tider gått framåt och bedrifves mest i de större städerna. Jakten är ganska lönande i landets inre delar, där det i de stora skogarne finnes riklig tillgång på villebråd och rofdjur, som lämna en myckenhet dyrbart pälsvärk. Fisket bedrifves mest i Volga och Kaspiska hafvet, mindre i andra floder och haf. — *Mynt*: 1 rubel = 100 kopek *).

Styrelse och försvar. Ryssland styres af en *kejsare*, som är själfhärskare. Uti rikets styrelse har folket ingen rättighet att deltaga och därför hållas i Ryssland häller inga allmänna landtdagar. Kejsaren biträdes i styrelsen af många ämbetsvärk och en mängd tjänstemän, hvilka han tillsätter efter behag. Ryssland är en af Europas *stormakter* och underhåller en mycket stor krigshär, som är grundad på allmän värneplikt, samt har äfven en betydlig krigsflotta. Rysslands kejsare är tillika storfurste till Finland.

Ryska riket har ägt bestånd i omkring 1,000 år. I början var det ganska litet och omfattade endast de inre trakterna sydost om Finska viken. Ännu för par århundraden tillbaka hade det inga landskap vid Östersjön eller Svarta hafvet. Men kejsar *Peter den store* eröfrade i början af 1700-talet Östersjölandskapen och skaffade därigenom åt sitt

*) 1 rubel silfver gäller 4 mk, men *pappersrubeln*, som är den vanliga, växlar i värde mellan 2 och 3 mk.

folk tillträde till hafvet. Sedan dess har Ryssland varit ett af jordens mäktigaste riken, och dess makt har ständigt tillväxt genom eröfringar både i Europa och Asien, där det fortfarande håller på att utbreda sitt välde.

Indelning. Ryssland indelas för förvaltningen i 63 guvernement, motsvarande våra län. För öfrigt indelas landet i 7 *hufvuddelar*, hvilka jämte till dem hörande städer äro följande:

1. Östersjöländerna:

Ingermanland, Estland, Livland och Kurland äro belägna på kustlandet vid Ladoga, Finska viken och Östersjön. Landet är i allmänhet flakt, delvis upptaget af skogar och kärr, delvis väl odladt.

S:t Petersburg vid Nevas utlopp i Finska viken. Rikets hufvudstad. Ståtligt bebyggd med många palatser och kyrkor. Är en ibland Europas vackraste städer. Här bor kejsaren och här finnas rikets förnämsta ämbetsvärk, universitet och en mängd läroanstalter. Stor fabriks- och handelsrörelse. 900 t. inb. — **Kronstadt** på en ö utanför S:t Petersburg. Stark fästning. Hamn för ryska krigsflottan. — **Narva** vid Narowa, känt genom svenske konungen Carl XII:s seger år 1700. — **Reval** vid Finska viken. Idkar handel. — **Riga** nära Dünas utlopp. Viktig handels- och fabriksstad. Stor utförsel af spannmål. 180 t. inb., mest tyskar. — **Dorpat** väster om sjön Peipus. Universitet.

2. Storryssland,

från Ishafvet i norr till mellersta delen af Don i söder, utgör rikets hufvuddel. Norra delen är upptagen af tundror, skogar och kärrmarker, mellersta och södra delarne af vidsträckt och bördiga åkerfält.

Moskvá nästan i midten af landet. Förut hufvudstad, ännu den näststörsta i riket. Här krönas de ryske kejsarne. Staden har en stor mängd kyrkor med skimrande tak och tornspetsar och anses ännu som ryssarnes heliga stad. Universitet. Stor handels- och fabriksrörelse (i synnerhet väfverier). Många järnvägar. 750 t. inb. — **Tula** söderom Moskvá. Metallfabriker. — **Nischnij-Novgorod** vid

Volga. Här hållas sommartid storartade marknader, besökta af hundratusentals människor från Europa och Asien. — **Novgorod** norr om sjön Ilmén. Ryska rikets första hufvudstad. Nu liten. — **Arkangelsk** vid Dvinas mynning. Handel.

3. Lillryssland,

kring mellersta delen af Dnjepr. Vålodlade och bördiga trakter, rika på säd och boskap.

Kijev vid Dnjepr. Gammal stad. En tid hufvudstad. Universitet. Betydlig handel. Har ett kloster, som anses för mycket heligt och besökes af hundratusentals pilgrimer. — **Karkov** öster om Dnjepr. Universitet. Stora marknader. — **Poltáva**, känt genom Carl XII:s nederlag år 1709.

4. Sydryssland

omfattar kustlandet vid Svarta hafvet. Bördiga trakter, rika på säd, vin och träfrukter. Många stenkolsgrufvor.

Odessa vid Svarta hafvet. Universitet. Stor handel. Betydlig utförsel af säd. 220 t. inb. — **Kischinev** nordväst om Odessa. Drifver handel och boskapsskötsel. Fabriker.

5. Östryssland

utgöres af landet vid mellersta och södra Urál samt mellersta och södra delen af Volgatrakterna. I norr höjder, skogar och kärrmarker, i mellersta delarne löfskogar, åkrar och ängar, i söder stepper.

Kasán nära Volgas krökning åt söder. Universitet. Betydlig handels- och fabriksstad. — **Sarátov** vid Volga. Handel med spannmål och salt. Fabriker. Flodfart på Volga. — **Astrakán** vid Volgas delta *). Storartade fiskerier. Handel på Asien. Staden är omgifven af vinkullar och fruktbara fält. Befolkningen mycket blandad.

6. Västryssland

omfattar trakterna från mellersta delen af Düna till närheten af Svarta hafvet. I norr åkrar, skogar och kärr-

*) *Delta* är ett uppslammadt land vid en flodmynning.

marker, i mellersta delen de stora och skogrika *Pinska kärren*, i söder bördiga fält och bärgsluttningar.

Vilno vid en biflod till Njemen. Handelsstad. Halfva befolkningen judar.

7. Polen

utgöres af landet kring mellersta delen af Weichsel. Bördigt slättland, utom södra delen, som är bärgig samt rik på metaller och stenkol. Polen var förr ett eget konungarike.

Warschau vid Weichsel. Det forna konungarikets hufvudstad. Universitet. Betydlig handels- och fabriksrörelse. Starkt befäst. 430 t. inb.

Skandinaviska halfön.

Gränser. Skandinaviska halfön omgifves till allra största delen af haf och hafsvikar. I norr gränsar den till *Norra ishafvet*, i väster till *Atlantiska hafvet* och *Nordsjön*, i sydväst till *Skagerrak*, *Kattegat* och *Öresund*, i söder och sydost till *Östersjön*, i öster till *Bottniska viken*. Endast i nordost sammanhänger denna halfö med fastlandet samt gränsar på denna sida till *Finland* och *Ryssland*. — Till vidden är denna halfö dubbelt så stor som Finland.

Kusterna äro mycket olika. Norra och västra kusterna äro likasom sönderskurna i tusentals öar, holmar, klippor och skär, hvilka utmed dessa kuster bilda en bred skärgård. De förnämsta öarna där äro *Lofoten-öarna*. Fastlandet är på denna sida likaså sönderskuret genom en mängd vikar, som på många ställen äro rätt smala, men tränga många mil in i landet. Sådana vikar kallas fjordar. De förnämsta fjordarne äro: **Vestfjorden**, **Trondhjems fjorden**, **Sogne fjorden** och **Hardanger fjorden**, alla

på västkusten, samt **Kristiania fjorden** i söder. — Södra kusten är jämnare och saknar skärgård. Östra kusten är däremot på en del ställen örikare. De förnämsta öarna äro där **Öland** och **Gotland**, hvardera i Östersjön.

Ytbildning. Skandinaviska halfön är i nordvästra delen ett högt bärgland. Sydöstra delen upptages af lågslätter och lägre höjder. Halfön kan därför efter sin yta indelas i tre hufvuddelar:

1. Nordvästra höglandet. Detta omfattar hela nordvästra delen af halfön och intager mera än hälften af densamma. Hela denna del af halfön utgör en enda lång och sammanhängande fjällsträckning, som går i riktning från nordost till sydväst. Mot väster stupa fjällen i allmänhet brant i hafvet, som intränger i dess remnor och där bildar smala fjordar. Mot öster och sydost sänker sig höglandet däremot småningom. Hufvuddelarne af denna väldiga fjällmassa kallas i norra och mellersta delen **Kölen**, litet mera åt sydväst **Dovre fjeld** och sydligare **Langfjeldene**. Mångenstädes har hela denna fjällrygg ganska betydliga toppar, af hvilka *Galdhöpiggen* i norra delen af Langfjeldene är den högsta (2,500 m). För öfrigt upptages det nordvästra höglandet af en sammanhängande rad af breda högslätter. Mångenstädes förekomma äfven vidsträckt snö- och isfält (glacierer), såsom den norr om Sogne fjorden belägna *Jostedalsbræen*, som är det största isfält på Europas fastland. På höglandets södra och sydöstra sluttningar märkes en mängd lägre bargarmar, hvilka omväxla med långsträckt dalar, som i djupet upptagas af smala fjällsjöar och strida älfvar.

Ju högre ett ställe ligger, desto kallare är där. Inom det Nordvästra höglandet ligga många ställen så högt, att där för köldens skull ej kan växa någon skog. Sådana ställen sägas ligga ofvanom trägränsen. Höjer sig ett bärg öfver trägränsen, kallas det ett fjäll. På de högre fjällen är det så kallt, att snön ej hinner smälta fullständigt bort om sommarn, utan stora drifvor ligga kvar året om. På de allra högsta fjällen ligger snön som ett sammanhängande täcke öfver hela toppen och smälter aldrig, hvarför den blifvit kallad den «eviga snön». Ett sådant fjäll säges nå öfver snögränsen. Fjällen på den Skandinaviska halfön ha en höjd af 1000 à 2000 m öfver hafsytan.

På fjällen trivas inga odlade växter, ej håller finnas där fasta boningar. Under sommarn drifva människor sin boskap dit för det rikliga betets skull, ty de lägre fjällsluttningarna mot söder ha en utmärkt gräsväxt. Annars är marken där beväxt med mossor och låga buskar.

Om våren, då stora snö- och ismassor smälta på fjällen, händer det stundom, att en sådan massa lossnar högt uppe på fjällbranterne och störtar ned i dalarne med sådan fart, att den slår sönder och för med sig alt, som står i dess väg. Sådana snöskred äro därför ganska farliga. Stundom kunna hela gårdar med människor och kreatur blifva i fara, för de nedstörtande snömassorna, som ofta förorsaka stor skada. Någon gång inträffa äfven s. k. fjällskred, då stora jordstycken samt stenar och grusmassor, i synnerhet vid långvarigt regn, lossna från bergsidorna och störta utför branterne, ryckande med sig stora stenar och trån samt åstadkomma svår förödelse.

Den storartade naturen med dess skyhöga snöfjäll, milsvida höglätter och djupa dalsänkningar är sällsam att bese. Många tusentals resande (turister) från olika länder, mest engelsmän, besöka därför de skandinaviska fjällen för att njuta af det storartade i naturen och för att i den friska fjälluften stärka sin hälsa, och af dessa främlingar ha inbyggarne där en betydlig inkomst.

2. Sydöstra låglandet. Detta utbreder sig söderom höglandet från norra delen af Östersjön i riktning mot väster till Skagerrak samt omfattar dessutom kuststräckorna vid Bottniska viken och Östersjön. Det inre låglandet utmärker sig genom sina stora sjöar och vidsträckt slätter, öfver hvilka likväl framstryka flere från höglandet i norr utgående skogsåsar. Öfver kustlandet vid Bottniska viken nedrinna flere betydande älfvar. Längst i söder upptages Skandinaviska halfön af den *Skånska slätten*.

3. Sydöstra höglandet, söderom de stora sjöarne, har endast lägre höjder samt upptages för öfrigt af skogsmarker, några mindre sjöar och kärr.

Sjöar och floder. Skandinaviska halfön är ganska vattenrik. Från det Nordvästra höglandet nedrinner en mängd större och mindre floder åt sydost och söder till Bottniska viken samt till Skagerrak. De viktigaste bland dessa äro **Torne älf**, hvilken i södra delen af sitt lopp bildar gräns mot Finland; **Ångerman älfven**; **Dal-älfven**, som i sitt öfre lopp utgöres af tvänne särskilda grenar, af hvilka den östra flyter genom den vackra sjön

Siljan. Alla dessa floder flyta till Bottniska viken. Till Skagerrak flyter **Glommen** m. fl. Till Atlantiska hafvet flyta äfven många floder, af hvilka de flesta dock äro helt korta. Till följd af markens fjällnatur bilda dessa floder en mängd forsar och vattenfall, af hvilka en del hör till de högsta i världen. De flesta skandinaviska floder kunna icke mycket begagnas för flodfart, men äro däremot till stor nytta genom sin drifkraft.

I det inre låglandet finnas flere stora insjöar, såsom **Vänern, Vättern, Hjälmaren** och **Mälaren**. Af dessa är Vänern halföns största insjö. I densamma infaller från norr **Klarälven** och från dess södra del utflyter **Göta älf** till Kattegat. I Göta älf finnas de världsberömda **Trollhätte vattenfallen**, de största i Skandinavien.

Klimatet är mycket olika i särskilda delar af halfön, hvilket beror såväl på halföns stora utsträckning som på höjdförhållandena. Medan det i söder och utmed hela västkusten är ganska mildt, kan det i de inre fjälltrakterna vara mycket kallt. I allmänhet är klimatet på Skandinaviska halfön, utom på de höga fjällen, något mildare än i Finland. Detta härleder sig af en varm hafsström, kallad **Golfströmmen**, som från Amerikas varma trakter flyter öfver Atlantiska hafvet i riktning mot skandinaviska kusten. Nederbörden isynnerhet på västkusten är mycket större än i Finland.

Golfströmmen hämtar ofta med sig ved och stycken af amerikanska träslag samt andra flytande ämnen, såsom frön och dylikt, som uppkastas här och där på Skandinaviska halföns kuster. Denna ström gör klimatet på halföns västkust så mildt, att hafvet aldrig tillfröyser där, icke ens längre norrut, utan sjöfarten förblir öppen hela året om. Endast fjordarnes inre delar samt stränderna vid Skagerrak och Kattegat äro stundom isbelagda. I det inre af halfön samt på västkusten tillfröysa vattendragen däremot årligen.

Växt- och djurvärlden på Skandinaviska halfön är ungefär enahanda som i Finland. Likväl finnas några olikheter. Så trifvas ek och bok i halföns södra och sydvästra delar allmännare än hos oss. Äfven hjortar och rådjur förekomma i de sydligaste trakterna. Vid ishafvets kuster finnas hvalar och en otalig mängd

sjöfåglar, hvilka på klipporna och bärgen bygga sina bon till tusental. Vid västkusten är hafvet rikt på torsk och sill.

Befolkningen på Skandinaviska halfön utgöres till allra största delen af *svenskar* och *norrmän*, hvilka äro nära besläktade med hvarandra. I norra delen af halfön bor äfven ett mindre antal *finnar* och *lappar*.

Svenskarne äro ett arbetsamt, lifigt, gladt och vänligt folk samt bemöta i synnerhet alla främlingar mycket artigt, hvarför de äfven blifvit kallade «nordens fransmän». — *Norrmännen* äro ett storsinnadt och hårdigt folk. Den storartade naturen och det friska fjälllifvet äfvensom hafvet med dess mödor och faror ha fostrat dem till sådana. — Dessa folkslags språk, svenskan och norskan, likna mycket hvarandra. — *Finnarne* och *lapparne* likna sina stamförvandter i Finland.

Stater. Skandinaviska halfön är delad i tvänne stater eller riken, nämligen **Sverige** i öster och **Norge** i väster. Dessa båda riken styras numera af en gemensam konung, men för öfrigt ha hvardera sin egen styrelse och sina egna lagar.

SVERGE.

(440 t. □ km. = 1 $\frac{1}{5}$ gång Finland. 4 $\frac{3}{4}$ milj. inb.; 11 på □ km.)

Gränser. Sverige sammanhänges i väster med *Norge*. I nordost åtskiljes det genom *Muonio* och *Torne älfvar* från *Finland*. För öfrigt omgifves det af haf.

Befolkningen. Svenskarne samt ett litet antal finnar och lappar bekänna sig för det mesta till lutherska statskyrkan, men äfven bekännare af andra läror finnas, såsom baptister och metodister m. fl. För *folkets upplysning* finnas folkskolor öfveralt i städerna och på landsbygden samt dessutom flerstädes folkhögskolor. *Folkupplysningen* är därför allmän. För den *högre bildningen* finnas 2 universitet och flere akademier samt dessutom en mängd elementarläroverk och fackskolor.

Näringar. Sverges förnämsta näringar äro: *åkerbruk* och *boskapsskötsel* samt *skogshandtering* och *bärgsbruk*. Därefter komma *handel*, *sjöfart*, *industri* och *fiske*. Näringarna äro således ungefär desamma som i Finland. Bärgsbruk bedrifves dock i Sverige mera än hos oss. Det svenska bärgsbruket ger mest järn, men äfven koppar, litet silfver samt stenkol. Den mesta metall fås här ur *grufvor*, som finnas till många hundratal, förnämligast i mellersta delen af landet, men äfven långt uppe i norr. *Rikets mynt*: 1 krona = 100 öre = *Små*: 1: 38.

För att komma åt metallerne i bärgens och jordens innandöme har man sprängt djupa hål dit ned. Där nere i djupet utvidgas dessa sedan åt alla sidor, så att man där har en stor mängd gångar och rum. Sålunda har man fått *grufvor*. I dessa kunna flere hundra människor och många hästar arbeta. Nedgången till en grufva utgöres vanligen af en smal öppning, som ser ut som en brunn. Man stiger ned på branta stegar eller hissas utför i korgar eller tunnor. I själfva grufvan skulle vara kolmörkt äfven om dagen, om man ej upplyste den med lampor och bloss. En af Sverges älsta och största grufvor är *Falu koppargrufva*, hvilken är så djup, att man finge ställa åtminstone sex ganska höga kyrktorn ofvanpå hvarandra, innan de från grufvans botten skulle nå upp till dess mynning.

Styrelse och förvaltning. Sverige styres af en *konung*. Konungens makt är *inskränkt* genom grundlagar. Styrelsemakten är fördelad mellan folket och konungen. Folkets ombud sammanträda hvarje år till *riksdag* för att rådslå och besluta om rikets angelägenheter. Riksdagen är delad i två kamrar: första och andra kammaren. I hvarje län finnes dessutom ett *landsting*.

För den världsliga förvaltningen är riket indeladt i 24 län och 1 öfverståthållarskap (Stockholms stad), för den kyrkliga förvaltningen, under hvilken äfven skolorna höra, i 12 biskopsstift.

För rättvisans vårdande finnes en mängd högre och lägre domstolar likasom i Finland.

Försvar. Hvarje vapenför svensk man är värnepliktig från 21 till 32 års ålder. Dessutom finnas äfven stående trupper samt krigsflotta. Den svenska hären är dock ej så stor, ej håller så väl öfvad som många andra länders nu för tiden.

De värnepliktiges öfningstid är bestämd till 42 dagar, fördelade på 2 år. Endast om krig utbryter, äro de värnepliktige skyldiga att inträda i armén.

Indelning. Sverge indelas af gammalt i 3 hufvuddelar, nämligen: **Svealand** i midten, **Götaland** i söder och **Norrland** i norr. Dessa hufvuddelar indelas vidare i 24 landskap samt i lika många län, såsom redan blifvit sagdt.

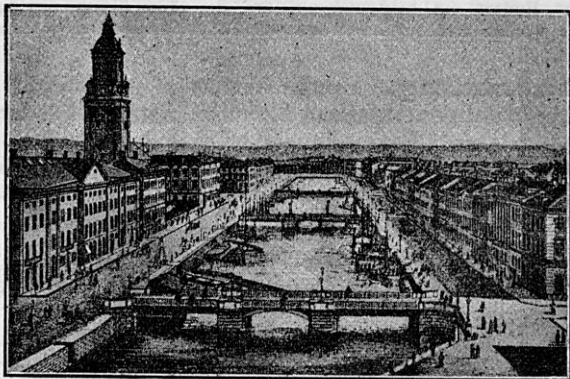
Städer. Sverge har omkring 90 städer, af hvilka de flesta äro små. De förnämsta städerna äro följande.

I Svealand:

Stockholm vid Mälarens utlopp i Östersjön. Hufvudstad. Här bor *konungen* och här sammanträder *riksdagen*. Staden idkar betydlig handel samt har en mängd ämbetsverk, läroanstalter, fabriker och andra inrättningar af många slag. Från staden utgå flere järnvägar och inom densamma finnes en mängd spårvägar, på hvilka man åker från en del af staden till en annan. Staden och dess omgifningar äro mycket vackert belägna. 230 t. inb. — **Eskilstuna** mellan Mälaren och Hjälmarén. Har namnkunniga fabriker för finare stålsmiden. — **Upsala** norr om Stockholm. Sverges äldsta och största universitet. Stor domkyrka. — **Falun** i landskapet Dalarna är bekant genom sin stora koppargruva.

I Götaland:

Göteborg nära Göta älfs utlopp i Kattegat. Rikets näst största stad. Idkar betydlig handel och sjöfart. Genom staden gå många kanaler samt spårvägar. Många fabriker. Väl bygdt. 97 t. inb. — **Helsingborg** vid smalaste delen af Öresund. Handelsstad. — **Malmö** vid Öresund. Är till storleken Sverges tredje stad. Idkar betydlig handel och fabriksrörelse. 46 t. inb. — **Lund** nordost från Malmö. Rikets andra universitet. Domkyrka. — **Karlskrona** vid Östersjön. Rikets förnämsta krigshamn. Skeppsvarf och dockor. — **Norrköping** invid en vik af Östersjön. Ansenlig

Gatukanal i Göteborg.

fabriksstad. 30 t. inb. — **Jönköping** vid södra änden af Vättern. Stora tändstiksfabriker. Handel.

I Norrland:

Gäfle vid Bottniska viken. Norrlands största stad. Utförsel af järn och trävaror. 22 t. inb. — **Sundsvall** vid Bottniska viken. Sågverk. Utförsel af trävaror. Staden förstördes till största delen genom en stor eldsvåda sommaren 1888, men har sedan dess ånyo uppspirat. — **Umeå** vid Bottniska viken. Handel.

Kommunikationer. Utom landsvägar, som finnas öfveralt i landet, har Sverige omkr. 4,000 km järnvägar, till största delen belägna inom södra och mellersta delarne af riket. De förnämsta banorna kallas stambanor. Från Stockholm utgår en stambana åt söder till Malmö, en åt sydväst till Göteborg, en åt väster till Norge, en åt norr till Norrland. Från hvarje stambana utgå flere bibanor. — Äfven finnas flere kanaler, som förena särskilda vattendrag: *Göta kanal*, som förenar Väneren och Vättern med Östersjön, samt *Trollhättekanal* i Göta älf. Genom dessa kanaler bildas en viktig och vak-

ker farled tvärs igenom landet från Östersjön till Kattegat. — Hafvet utmed kusterna utgör äfven en mycket viktig farled.

NORGE.

(320 t. \square km. = $\frac{1}{7}$ af Finland. 2 milj. inb.; 6 på \square km).

Gränser. I öster sammanhänges Norge med *Sverige*, i nordost med *Finland* och *Ryssland*. I öfrigt omgifves det af haf.

Religion och upplysning. Religionen är den lutherska. Äfven andra bekännare finnas. — Folkskolor finnas i alla städer samt i alla socknar på landsbygden. Allmogen i Norge har mycken lust för läsning och folket i dess helhet är ganska upplyst. För den högre undervisningen finnes ett universitet i hufvudstaden samt talrika andra läroanstalter af olika slag.

Näringar. De förnämsta näringarna i Norge äro *boskapsskötsel*, *skogsbruk*, *fiske* och *sjöfart*. Åkerbruk bedrifves däremot endast litet, emedan landet är ytterst bärgigt. Bärgsbruk och industri bedrifvas ej håller mycket, emedan man funnit endast litet metaller i bärigen. *Mynt* likasom i Sverige.

På de stora och höga fjällen i Norge finnas goda betesmarker. Då sommaren kommer, drifves boskapen därför till fjälls eller, såsom man säger, «till säters». Dit längta alla, både människor och djur. Kreaturen ha en förnimmelse af, att öfverflödets tid då stundar efter vinterns långa fasta, och deras glädje under färden upp till fjällen är så liflig, att de endast med möda kunna hållas tillsamman. På en säter bor vanligen endast en »säterjänta» och en vallpojke. På sensommarn flyttar hela familjen för någon tid upp på fjällen. Då afmäja karlarne fjällängarna och sätervallarne, hvilkas gräs sparas för vinterbehof.

Det förnämsta fisket vid Norges kuster är torsk fisket, hvilket bedrifves i stort på *Lofotenöarna*. I februari månad, medan ännu vinter-skymningen varar, samla sig här nästan hela det nordliga Norges manliga befolkning för att vänta på torsken, som då kommer till kusten för att leka. Hela stranden är full af små stugor för fiskarene. Mörkt, trångt och smutsigt är det i dessa stugor, stundom så trångt, att icke

ens liggplats finnes för alla. Ändock längta alla under hela året efter den tid, då det friska fiskarlivet åter skall begynna. Fiskens ankomst bådas af en mängd sjöfågel, som följer stimmen åt. Nu skynda sig alla ut att fiska och under flere veckors tid vimlar det af båtar på hafvet. Af den fångade fisken torkas en del på stänger (stockfisk), en del saltas och bredes ut på klipporna att torka (klippfisk), en del nedsaltas i fjärdingar (kabeljo). När den blir färdig, föres den till någon af västkustens städer för att försäljas. Från dessa städer utskeppas sedan största delen till andra länder. Mycket går till södra Europa, där den under fastlagstiden ätes af katolikerne, som då icke få äta kött. En ringa del hämtas äfven till oss i Finland.

Näst torskfisket är sillfisket det viktigaste. Detta har dock på de sista åren aftagit, ty sillen tyckes draga sig från norska kusten och i stället vända sig till andra ställen:

Äfven på sjöfågel är det nordligaste Norge otroligt rikt. På många ställen äro hela bärg nästan öfvertäckta af deras bon (fågelbärg). Af den ymniga sjöfågeln har kustfolket god inkomst, isynnerhet af dunet och äggen. Det bästa dunet fås af äjdern.

Styrelse och försvar. Norge är sedan år 1814 förenadt med Sverge under en gemensam konung, men är för öfrigt ett särskildt *konungarike* med sina egna lagar och sin egen styrelse. Konungens makt är här mindre än i Sverge. Norges landtdag kallas *storting* och sammanträder hvarje år. Stortinget består endast af en kammare. — Hvarje vapenför norsk man är värnepliktig från 18:de till 50:de lefnadsåret.

Indelning. Norge indelas i 3 hufvuddelar, nämligen **Söndenfjeldske Norge** (*Östlandet*), öster om Langfjeldene, **Vestenfjeldske Norge** (*Vestlandet*), väster om Langfjeldene, och **Nordenfjeldske Norge**, omfattande mellersta och norra delen af landet norr om Dovre. För den världsliga förvaltningen är Norge indeladt i 20 amt (eller län) samt för den kyrkliga styrelsen i 6 biskopsstift.

Städer. Norges förnämsta städer äro följande:

I Söndenfjeldske Norge (Östlandet):

Kristiania vid Kristiania fjorden. Hufvudstad. Liflig handel. Flere fabriker. Universitet. Säte för stortinget. Många ämbetsverk och skolor. Spårvägar. 130 t. inb.—

I Vestenfjeldske Norge

(Vestlandet):

Stavanger vid en fjord på västkusten. Idkar fiskhandel och sjöfart. — **Bergen** vid västkusten. Norges näst största stad. Stor utförsel af fiskvaror. Stadens utseende är ålderdomligt. 48 t. inb.

I Nordenfjeldske Norge:

Trondhjem vid Trondhjemsfjorden. Har en gammal domkyrka, där Norges konungar krönas. Här finnes Norges bank. Handel med fisk samt trävaror. 25 t. inb. — **Hammerfest** på en ö i Ishafvet. Jordens nordligaste stad med två månaders sommarsol.

Kommunikationer. Hafvet är allas väg. Järnvägar finnas äfven i landet, ehuru det är bärgigt. Från Kristiania utgår en bana åt norr till Trondhjem samt tvänne, den ena åt öster, den andra åt sydost, till Sverge äfvensom en bana åt sydväst. Dessutom finnas andra, vanliga kommunikationer, bland dem goda landsvägar i det inre landet.

Brittiska öarna.

(310 t. \square km. $\frac{5}{8}$ af Finland. 37 milj. inb.; 119 på \square km.)

Gränser: se kartan!

De Brittiska öarna utgöras af **Storbritannien** och **Irland** samt flere små öar och ögrupper. Storbritannien och Irland äro åtskilda genom **Irländska sjön**. Storbritanniens södra och större del utgöres af **England** med **Wales** (oäls), dess norra del af **Skottland**. Tillsammans taget bilda dessa öar det **Brittiska riket**, i dagligt tal ofta kalladt **England**.

Kuster. Storbritanniens östra kust är i allmänhet låg och ojämn samt ligger öppen för hafvet. Västkusten är däremot klippig och hög samt mycket sönderskuren, isynnerhet i nordväst. De viktigaste vikarna på östkusten äro: **Thames** (täms) **viken** samt **Forthfjorden**. Dessa motsvaras på västkusten af **Bristol** (bristl) **kanalen** och **Clyde** (kläjd) **fjorden**. Genom norra delen af Skottland går från sydväst till nordost den **Kaledoniska kanalen**. På Irland är den västra kusten likaledes mera söndersplittrad än den östra. Vid kusterna märkes här öfveralt en ganska betydlig rörelse af tidvattnet*) i hafvet.

De största öarna vid rikets kuster äro **Shetlands** (sjättlands) och **Orkney** (årkne') **öarna** i norr samt **Hebriderna** i nordväst. Dessutom flere andra.

På den lilla ön Staffa söderom Hebriderna finnes den märkvärdiga *Fingalsgrottan*. Den är så stor som de största kyrkor och öppen mot hafvet, så att man med båt kan ro in i den. I det inre af grottan drypa beständigt vattendroppar ned från klipptaket, hvarvid toner frambringas, som likna musik.

Ytbildning. Englands östra del är ett *lågland*, endast här och där afbrutet af kullar. Västra och norra delarne äro däremot klippiga samt rika på järn och stenkol äfvensom tenn och bly. Skottland är till allra största delen ett *högland*. Den nordligaste delen eller det *Skottska höglandet* är en vild klipptrakt, mot hvars branta kuster hafvets vågor ofta slå med fruktansvärdt raseri. Irland är låglänt i midten samt har vidsträckt kärrmarker. I kusttrakterna finnas lägre bärg.

Sjöar och floder. England har inga nämnvärda insjöar. I Skottland och på Irland finnas däremot flere mindre sådana. Floderna äro korta, och många af dem ha mycket breda mynningar. Låglandets floder äro till större delen segelbara samt mångenstädes förenade med hvarandra genom kanaler. De viktigaste floderna äro **Thames** (täms) och **Humber** (hömr), hvilka hvardera flyta till Nordsjön, samt **Severn**, som utmynnar i Bristol kanalen.

*) *Tidvattnet* är världshafvets regelbundna stigande (flod) och fallande (ebb) två gånger i dygnet. Skilnaden mellan ebb och flod är mycket olika på olika ställen och uppgår till 3, 5, 10, ja till och med 30 m.

Klimatet är mildt om vintern och måttligt varmt om sommarn samt mycket fuktigt. Nederbörden är 5 à 6 gånger så stor som i Finland, och dessutom råder ofta så stark dimma, att eldsljus måste begagnas midt på dagen. På de Brittiska öarna råder sålunda ett fullkomligt hafsklimat.

Växt- och djurvärld. Skogar finnas nästan icke alls, emedan marken öfveralt blifvit uppodlad. Mångenstädes ha parker och flere slags planteringar blifvit anlagda för att försköna landet. Jordmånen är i allmänhet fruktbar och har en yppig gräsväxt. I England odlas för det mesta hvete, i Skottland hafre och på Irland potäter, som där utgöra den förnämsta födan för en stor del af den fattiga befolkningen.

Vilda djur finnas icke mera; endast hafvet är rikt på många slags fisk, i norra delen äfven på sjöfågel. Husdjuren äro ungefär desamma som hos oss, men mycket förädlade.

Befolkningen har uppkommit genom blandning af särskilda under tidernas lopp inflyttade folk. Ännu göres åtskilnad emellan *engelsmän*, *skottar*, *irländare* och öarnas urgamla inbyggare *kelterne*. Större delen af befolkningen talar *engelska språket*, som utgör en blandning af flere andra språk. Engelsmännen äro ett folk, som genom sin företagsamhet och duglighet gått framom många andra folk och förvärfvat åt landet stora rikedomar. Dock är rikedomen mycket ojämt fördelad bland folket, ty bredvid den största yppighet och glans råder öfveralt den djupaste fattigdom och nöd. Till engelsmännen ha äfven skottarne anslutit sig. Däremot ha irländarne och äfven kelterne blifvit mycket förtrykta eller tillbakaträngda samt äro därför mycket sämre lottade än engelsmännen.

Engelsmännen tycka mycket om öfningar i fria luften (sport), såsom jakt, rodd, ridt m. m. Ett mycket omtykt nöje äro kapplöpnin-
gar, kapprodder, boxning o. d. Ett allmänt utmärkande drag är kärleken för alt engelskt samt för gammal, fäderneärfd sed. Engelsmännen värdera mycket ett trefligt hemlif. För alt utländskt visa de ett stort förakt, men många rika och förnäma vistas likväl en stor del af sitt lif ute på resor i främmande länder och väcka där mycken uppmärksamhet genom sitt egendomliga sätt och sina besynnerliga vanor.

Irland var förr ett själfständigt rike, men underkufvades sedermera af engelsmännen, som slogo under sig de flesta jordegendomar. Sedan dess ha irländarne fått arrendera sin jord af engelsmännen samt lefva därför i fattigdom och betryck. På senare tider har en stor mängd irländare utvandrat till Amerika, hvarigenom befolkningen har minskats betydligt. Mot sina förtryckare engelsmännen hysa irländarne ett starkt hat. Engelsmännen ha visserligen på sista tiden gjort mycket för att förbättra ställningen på Irland, men hatet fortfar ännu och bland alla irländare råder därför en sträfvan att lösslita Irland från engelsmännens välde.

Inbyggarna i England och Skottland hylla den reformerta läran, hvilken mycket liknar den lutherska; på Irland är befolkningen katolsk. Folkupplysningen är icke god, emedan det fattiga folket måste sätta sina barn i arbete redan i den tidigaste åldern. Därför kunna många människor där hvarken läsa eller skriva. På sista tiden har man dock sökt förbättra detta missförhållande. Bland de bättre lottade samhällsklasserna däremot står bildningen mycket högt.

Näringar. Det fuktiga klimatet och den bördiga jordmånen äro synnerligen lämpliga för *jordbruk* och *boskapsskötsel*, som därför drifvas med stor skicklighet och framgång. Man ser här bördiga sädesfält, grönskande ängar och lummiga trägårdar omväxla med hvarandra samt med stora städer och fabriksområden. Likväl förmå jordbruk och boskapsskötsel icke fylla landets stora behof af lifsförnödenheter, utan mycket måste årligen införas från andra länder. Landets rikedom på metaller och stenkol ha gifvit upphof åt ett storartadt *bärgsbruk* och en ofantlig *industri*. Genom bärgsbruket fås här väl så mycket järn och stenkol som i hela den öfriga världen tillsammans samt dessutom mycket tenn och bly. Uti de stora fabriksstäderne i England och Skottland tillvärkas en ofantlig mängd fabriksvaror såsom järn- och stålsaker, ylle- och bomullstyger, porsliner m. m. På de stora skeppsvarfven byggas ångbåtar och krigsfartyg för nästan alla länders behof, och en mängd maskiner, verktyg och vapen utföras till nästan alla delar af jorden. Äfven *sjöfart* och *handel* stå framom alla andra länders. I alla världsdelar ha engelsmännen en stor sjöhandel, och för att kunna

bedrifva denna så mycket bättre, ha de i alla delar af jorden förskaffat sig betydande kolonier *). Inom landet befrämjas handeln och samfärdseln af så mycket järnvägar, att de bilda likasom ett nät öfver hela landet. Dessutom finnas äfven rätt mycket kanaler. *Rikets mynt*: 1 Pound Sterling = 20 shillings = *Smf.* 25: 20.

Styrelse och försvar. Brittiska riket är ett *konungarike*. Konungamakten kan äfven innehafvas af en kvinna. Denna makt är dock mycket inskränkt. Däremot har riksdagen, som här kallas *parlament*, stor makt. Parlamentet består af två kamrar: öfverhuset, där adelsmän och biskopar sitta, samt underhuset med folkvalda ombud. Af gammalt är riket indeladt i en mängd grefskap, som alla ha sin egen förvaltning.

Det Brittiska riket är en *stormakt* och ett af jordens allra mäktigaste riken. Dess krigsflotta är den största och starkaste i hela världen, men landthären är däremot icke betydlig.

Städerne äro stora och folkrika samt ha vanligen en stor mängd fabriker och värkstäder. De viktigaste sjöstäderna ligga vanligen invid någon segelbar flod eller i inre delen af en vik, där de äro bättre skyddade mot tidvattnets störingar. De förnämsta städerna i rikets särskilda delar äro följande:

England med Wales:

London på båda sidorna om Thames. Rikets hufvudstad, jordens största stad och världshandelns hufvudplats. Ofantlig fabriksrörelse. Vimplen af människor i staden är så stort, att gatorna icke mera äro tillräckliga, utan ett nät af järnvägar går genom staden, dels högt öfver hustaken, dels djupt i underjorden, ja till och med under flodens botten. Dessa järnvägar frambefordra för en ringa afgift tusen sinom tusen människor från en del af den stora världsstaden till en annan. Luften är vanligen uppfylld af stenkolsrök och dimma, så

*) *Koloni* betyder nybygge.

att eldsljus ofta måste användas äfven midt på dagen. Byggnaderna äro icke så prydliga som i många andra stora städer. Inuti staden finnas flere stora och vackra parker. 2 universitet, ett världsberömdt museum samt en myckenhet anstalter och inrättningar af alla slag. 4 $\frac{1}{2}$ milj. inb. — **Hull** vid Humber. Hufvudort för Östersjöhandeln. — **Newcastle** (njukäsl). Utskeppar mycket stenkol. — **Portsmouth** (pårtsmöt) vid Engelska kanalen. Rikets förnämsta krigshamn. Starkt befäst. — **Plymouth** (plimmöt) vid Engelska kanalen. Krigshamn. Befäst. — Utanför staden finnes det världsberömda fyrtornet *Eddystone* (äddistån), byggt på en undervattensklippa i hafvet. — **Bristol** (bristl) nära Bristol kanalen. Stor handel, isynnerhet på länderna vid Medelhafvet. — **Liverpool** (liverpul) vid Irländska sjön. Englands och Europas näst största handelsstad. Öfverfartsort till Amerika. 600 t. inb. — **Manchester** (mantsjäter) i det inre af landet. Storartade bomullsfabriker. Nära intill ligga flere andra stora städer med dylika fabriker. — **Sheffield** (sjäffild). Stålvarufabriker. — **Birmingham** (börmingäm), fabriker för stål- och mässingsvaror.

Skottland:

Edinburgh (ädnbårr) nära Forthfjorden. Skottlands hufvudstad. Universitet. — **Glasgow** (glässgå) vid Clyde. Skottlands största handels- och fabriksstad. Universitet. 670 t. inb.

Irland:

Dublin (döbblin) vid Irländska sjön. Irlands hufvudstad. Fabriker. — **Belfast** norr om Dublin. Irlands förnämsta fabriks- och sjöhandelsstad.

Biländer. England har ofantliga besittningar i alla världsdelar. De viktigaste af dessa äro: en stor del af *Ostindien* i Asien, *Kaplandet* i södra Afrika, *Australlandet* äfvensom *Kanada* i Nordamerika. I Europa

äger England fästningen *Gibraltar* vid inloppet till Medelhafvet samt *Malta* öarna, nästan midt i samma haf, m. fl.

Tillsammantaget äro alla dessa besittningar åtminstone dubbelt så stora som hela Europa samt ha flere hundra miljoner inbyggare.

Mellaneuropa.

Denna del, som omfattar flere större och mindre riken, utgör till sin natur en särskild afdelning, hvilken sträcker sig från Biskaya viken och Engelska kanalen i väster till den Östeuropeiska slätten i öster samt från Nordsjön och Östersjön i norr till Medelhafvet och Adriatiska hafvet i söder. Denna afdelning sammanhänger i norr med halfön Jylland samt på sydsidan med de tre sydeuropeiska halföarna.

Ytbildning. Mellaneuropas norra kustland utgör en fortsättning af den Östeuropeiska slätten samt är i allmänhet lågt och flakt. Kustlandet i väster upptages af slätter omväxlande med höjder. Längre inåt från kusttrakterna höjer sig marken altmera. Innersta delen af Mellaneuropa upptages mest af högländer, hvilka sträcka sig i en stor båge från Mellanhafstrakten till närheten af Svarta hafvet. I östra delen af Mellaneuropa ligger en stor lågslätt, kallad *Ungerska slätten*, hvilken omslutes af bärg på alla sidor. Innanför den båge, som bildas af Mellaneuropas högländ, resa sig Europas väldigaste fjäll, *Alperne*, hvilka äfven bilda en båge från Medelhafskusten till Ungerska slätten. Alperne åtskiljas från Mellaneuropas bärg genom flere dalsänkningar och slätter. På grund häraf kan man indela Mellaneuropa i tre särskilda höjdområden, nämligen: 1) *Lågländerna*, 2) *Mellaneuropas högländer* och 3) *Alperne*.

1. Lågländerna. A) **Kustlandet** i norr upptages af vidsträckt sandhedar och en mängd små insjöar. I västra delen, utmed Biskaya viken, finnas äfven ofruktbara sandhedar. För öfrigt upptages hela denna slätt mestadels af bördiga, välodlade fält, hvilka på vissa ställen äro särdeles tätt befolkade, isynnerhet där det finnes stenkol och därför bedrifves industri.

B) **Ungerska slätten** delas af en höjdsträckning, kallad *Bakonyiskogen* (bakånj-), hvilken löper från nordost till sydväst, i tvänne delar: **Öfre** och **Nedre ungerska slätten**. Af dessa är den förra mycket fruktbar, men den senare består till stor del af vidsträckt, vågjamna stepper, kallade puster. Där omväxla magra betesmarker, kala sandhedar och vidsträckt kärrmarker med hvarandra så långt ögat når.

2. Mellaneuropas högländer kunna indelas i tre afdelningar: A) **Ostfranska höglandet** i väster, B) **Sydtyska höglandet** i midten och C) **Karpaterna** i öster.

A) **Ostfranska höglandet** åtskiljes från Alperne i öster genom *Rhône dalen* (rån-). Det upptages af flere med hvarandra sammanhängande höjdsträckningar och högslätter, hvilka stupa brant mot öster, men i väster bilda en långsluttande öfvergång till låglandet. Längst i söder sträcka sig de vilda och ofruktbara **Cevennerna**. I midten af det Ostfranska höglandet finnas många berg, hvilka fordom sprutat eld, samt andra, på hvilkas sluttningar vackra vingårdar äro anlagda. Längre i norr sammanhänger detta högland med det Sydtyska höglandet.

B) **Sydtyska höglandet** är beläget norr om Alperne. Öfver detsamma höja sig tvänne grupper af berg: de **Böhmiska bergen** i öster och de **Rhenska skifferbergen** i väster. De Böhmiska bergen utgå från den stora bergknuten **Fichtelgebirge** i flere riktningar: åt nordost **Erzgebirge** och åt sydost **Böhmerwald** (bömervald). Dessa tillika med **Riesengebirge** (risen-), **Sudeterna** och de **Mähriska bergen** omsluta **Böhmens** (bömen) kitteldal. Från Fichtelgebirge utgår dessutom åt nordväst **Thüringerwald** (tyringervald). Norr om denna skogbeklädda höjdsträckning uppstiger ur låglandet bergshöjden **Harz**. — De Rhenska skifferbär-

gen, hvilka bestå af lösare bärgarter, såsom sandsten, lerskiffer o. dyl., utgöras förnämligast af **Vogeserna** på västra samt **Schwarzwald** (-valt) på östra sidan om *Rhenedalen*. Söderom denna dal resa sig de **Schweiziska Jura** (sjyrå) **bärgen**.

C) Karpaterna bilda likasom en fortsättning af Alperne, från hvilka de åtskiljas genom *Donaudalen* och *Ungerska slätten*. Karpaterna utmärka sig genom en vild fjällnatur samt rikedom på skog och ädla metaller. I sydost sammanhänga Karpaterna med de höga **Transsylvaniska alperne**, hvilka delvis omsluta **Siebenbürgens** (sibenbyrgen) **högländ** i öster samt söderut sammanhänga med Balkán halföns bärg.

3. Alperne, Europas högsta fjällrygg, sträcka sig från Medelhafskusten i söder uti en stor båge åt nordost och öster. Alperne sammanhänga på Medelhafskusten med Italienska halföns bärg samt längst i sydost med bärgen på Balkán halfön. För öfrigt omgifvas Alperne i söder af *Lombardiska slätten*, i väster af *Rhonedalen*, i norr af *Schweiziska* och *Sydtyska högslätterna* samt i nordost och öster af *Donaudalen* och *Ungerska slätten*. Alperne bruka vanligen indelas i tre hufvudgrupper: A) **Västalperne** från Medelhafvet till *Mont Blanc* (mång-bläng), Europas högsta fjällknut, 4,800 m; B) **Mellanalperne** från *Mont Blanc* till *Ortler*; C) **Östalperne** från *Ortler* till *Donaudalen* och *Ungerska slätten*.

På afstånd se Alperne ut som en skyhögt fjällkam med taggiga spetsar. Kommer man närmare, finner man, att de icke utgöra ett enda sammanhängande fjäll, utan bestå af många väldiga bärgknutar och olika kedjor, åtskilda från hvarandra genom djupa floddalar och mindre insänkningar, kallade pass.

I Alpernes dalar råder ett angenämt klimat med frodig växtlighet. Såväl där som på fjällens lägre slutningar växa många slags löfträn och andra växter. Högre upp vidtager barrskogarnes område. Ännu högre upp finnas betesmarker och fjällängar, men högst uppe på Alperne äro de vilda fjällen alldeles öde eller betäckta med massor af evig snö och is, s. k. gletscher.

Sjöar och floder. Mellaneuropa har endast få betydligare sjöar. Dessa ligga förnämligast i alptrakterna. De största bland dessa sjöar äro **Bodensjön** och **Genèvesjön** (sjenèv-), men dessutom finnas i fjälltrakterna många rätt vackra alpsjöar.

Alplandskap.

Från Alperne och de kringliggande högländerna nedströmma många betydande floder. De söka sig väg i många bukter och olika riktningar till de kringliggande hafven, utvisande öfveralt den riktning, ditåt marken sluttar.

Till *Östersjön* flyta:

Weichsel, som upprinner på Karpaterna samt bildar ett lopp, hvilket påminner om ett latinskt *S.* — **Oder** från Sudeterna.

Till *Nordsjön* flyta:

Elbe från sydsidan af Riesengebirge. — **Weser**, uppkommen genom föreningen af tvänne mindre floder från Thüringerwald. — **Rhen** (på tyska *Rhein*) uppkommer på norra slutningen af *S:t Gotthard* på Mellanalperne. Den flyter först norrut till Bodensjön, går därefter åt väster, böjer sig i en tvär krök åt norr och flyter genom den fruktbara *Rhendalen*, i hvars norra del den upptager bi-

floden **Main** från öster. Därefter vänder sig Rhen mot nordväst och inkommer i låglandet samt utflyter genom många mynningsarmar i hafvet. — **Maas** och **Schelde** från Franska högländet. Vid utloppet bilda dessa floder jämte Rhens mynningsarmar ett storartadt delta.

Till *Engelska kanalen* flyter:

Seine (sån) från Franska högländet.

Till *Biskaya viken* flyta:

Loire (låår) från Cevennerna och **Garonne** (garånn) från Pyrenéerna.

Till *Medelhafvet* flyter:

Rhône (rån) från St Gotthard på Alperne. Rhône strömmar först åt vester till *Genèvesjön*, flyter vidare åt sydväst och gör en stor krök åt söder, därvid upptagande bifloden **Saône** (sån). Därefter flyter Rhône genom den yppigt bördiga *Rhône dalen* ut i Medelhafvet.

Till *Svarta hafvet* flyter:

Donau, Europas näst största flod. Den upptrinner på Schwarzwald och flyter med hufvudriktning mot öster ända till *Bakonyskogen*, på hvars nordöstra sida den vänder sig åt söder och därefter flyter genom Nedre ungerska slätten. Här upptager den tre stora bifloder, nämligen **Theiss** från norr samt **Drave** och **Save** från nordväst, flyter därefter genom *Valakiets* bördiga lågslätt och utgjuter sig genom många mynningsarmar i Svarta hafvet.

Alla dessa floder ha många större och mindre bifloder, hvilka öka deras vattenmassa. Såväl hufvudfloderna som deras bifloder äro mångenstädes segelbara isynnerhet i lågländerna, här och där äfven i högländet. Mångenstädes äro de segelbara floderna förbundna med hvarandra genom kanaler och bilda sålunda viktiga farleder för samfärdseln i vissa delar af Mellaneuropa.

Klimatet på Mellaneuropas norra och västra lågland röner stark invärkan af hafvet. Där råder därför ett kustklimat med blida vintrar, måttligt varma somrar, nästan ständiga hafsvindar samt lagom nederbörd. I Mellaneuropas södra delar, såsom i Alptrakterna och på Ungerska slätten, härskar ett afgjort fastlandsklimat med skarpa vintrar och heta somrar. I högfjällen, där molnen starkt förtätas, faller mycket regn och snö, medan stora sträckor

af den Ungerska slätten oftast lida af torka. Söderom Alperne, på kusten utmed Medelhafvet, är luftstreckket särdeles mildt, och behagligt samt på en del ställen också mycket hälsosamt.

Växt- och djurvärld. I Mellaneuropa växa hufvudsakligen samma slags skogsträn och äfven sädeslag som hos oss, men de äro mycket olika fördelade. I det Sydtyska höglandets bärgstrakter äfvensom på Alperne och Karpaterna finnas betydliga granskogar, men nästan ingen tall. Slättlandet i norr och väster är i allmänhet skogfattigt. Dock har man i senare tider börjat plantera barrskog på de stora sandhedarna i dessa trakter. Bland löfträn äro boken och eken de allmännaste i hela Mellaneuropa. Söderut tillkommer äkta kastanjen. De vanligaste sädesslagen äro hvete och råg, på Ungerska slätten äfven majs. Af särskild vikt är vinrankan, som i södra och östra Frankrike, i Sydtysklands floddalar och i Ungern odlas i stor myckenhet. Vid Medelhafskusten trifvas utmärkt väl sydfrukter, sådana som apelsiner, citroner, fikon, mandlar, oliver m. fl.

Äfven djuren äro i allmänhet desamma som hos oss. I fjälltrakterna underhållas dock mera getter än i vårt land. Bland husdjuren tillkommer i Medelhafstrakterna åsnan, som användes både som lastdjur och till ridt. Af villebråd märkas i de tyska bokskogarne kronhjorten och rådjuret. På Ungerns sydliga stepper ströfvar buffeln, och i Alptrakterna klättrar den skygga gemsen eller stengeten.

Folk och riken. I Mellaneuropa bo många olika folk. Dessa äro fördelade på 7 riken, nämligen 3 mindre konungariket: Danmark, Holland och Belgien; 2 stora kejsardömen: Tyska riket och Österrike-Ungern samt 2 republiker eller fristater: Frankrike och Schweiz.

DANMARK.

(40 t. \square km. Ungefär $\frac{1}{3}$ af Finland. 2 milj. inb.; 50 på \square km).

Läge. Danmark består af norra delen af halfön **Jylland** samt flere större och mindre öar, af hvilka de förnämsta äro: **Själland, Fyen, Langeland, Låland** och **Falster**, belägna mellan Kattegat och Östersjön, äfvensom **Bornholm** i Östersjön.

Det *Danska riket* har förr varit mycket större än nu. Före år 1814 var Norge förenadt med Danmark och ända till år 1864 ägde Danmark södra delen af Jylland (*Schleswig-Holstein*), som numera hör till Tyskland.

Natur. Kusterna äro i allmänhet långgrunda, isynnerhet Jyllands västra kust, utmed hvilken hafvets vågor uppkastat en mängd sandbankar och öar, som kallas klitter och äro farliga för sjöfarten. Tvärs igenom Jyllands norra del sträcker sig en långgrund fjord, **Limfjorden**. Danmark är ett flakt lågland utan några betydande höjder. Största delen af Danmark utgöres af fruktbar och välodlad jord. Städer, byar och landtegendomar ligga där nära hvarandra emellan bördiga åkrar och ängar samt lummiga bokskogar. Endast västra delen af Jylland har vidsträkt, ofruktbara hedar och flygsandsfält. Sjöar och floder äro små och obetydliga. Klimatet är så mildt, att hamnar och sund sällan tillfrysa. Seglationen är därför öppen hela året om. Växt- och djurvärlden är ungefär enahanda som i södra Sverge.

Befolkningen utgöres af *danskar*, hvilka höra till samma folkstam, som svenskar och norrmän. Danska språket liknar äfven mycket svenskan och norskan. Religionen är den lutherska. *Folkupplysningen* är mycket god. För den *högre bildningen* finnas äfven nödiga läroanstalter.

Näringarna äro förnämligast *jordbruk* och *boskapsskötsel*. Omkring fyra femtedelar af rikets jord utgöras af åkrar och ängar. Därför finnes spannmål

samt boskap, smör och andra ladugårdsalster till betydlig utförsel. *Handeln* är äfven betydande. *Fiske* idkas något vid kusterna, men *fabriksvärksamheten* är däremot icke stor. *Mynt* likasom i Sverge och Norge.

Styrelse och försvar. Landet styres af en *konung* samt är likasom Norge indeladt i amt och stift. *Riksdagen* består af två kamrar: landstinget och folketinget. Till landets försvar är allmän värneplikt införd.

Städer. *Köpenhamn* vid Öresund. Hufvudstad. Station för krigsflottan. Universitet och många skolor. Stor handel och sjöfart. Flere fabriker. 300 t. inb. — *Helsingör* vid smalaste delen af Öresund. Här segla ofta flere hundra fartyg om dagen förbi. — *Odense* på Fyen är bland Danmarks äldsta städer. — *Århus* på Jyllands västkust. Näst största stad i riket.

Biländer. Till Danmark höra *Färöarna* och *Island*, hvilka äro belägna i norra delen af Atlanten och räknas till Europa samt *Grönland* och några små öar, hörande till Amerika.

Färöarna i Atlanten utgöras mest af höga klippor utan trån och buskar. Inbyggarna lefva af fårskötsel samt fiske och fågelfångst. Klimatet är så mildt, att fåren hela året om fritt kunna beta på klipporna.

Island, långt norrut i Atlantiska hafvet, är nära 3 gånger så stort som Danmark, men har endast omkring 80 t. inbyggare. Det är ett fjällland med stora snöfält. Ön har flere eldsprutande bärg, bland hvilka *Hekla* är mest känt. Också finnas heta källor, såsom *Geysir*, hvilken kastar en stråle af hett vatten så högt i luften som de högsta stenhus. I hafvet, isynnerhet vid norra kusten, flyta ofta stora isbärg omkring. De föra med sig mycken köld och spärta stundom inloppet till hamnarna. Ofta rasa äfven svåra stormar i dessa trakter. Skog finnes icke; som bränsle begagnas drifved, som hafvet uppkastar på stränderna. Jordbruket är alldeles obetydligt. Endast litet potäter och rofvor odlas vid en del kuster. Inbyggarna lefva hufvudsakligen af boskapsskötsel (hästar och får) samt fiske och fågelfångst.

Isländarne äro afkomlingar af norrmän, som i forntiden utvandrat till denna ö. De tycka mycket om att läsa nyttiga skrifter samt äro därför icke okunniga. Deras språk, isländskan, är ett fornnordiskt språk.

HOLLAND eller NEDERLÄNDERNA.

(33 t. \square km. $\frac{1}{11}$ af Finland. $4\frac{1}{2}$ milj. inb.; 136 på \square km).

Läge. Holland är beläget vid *Nordsjön*. Gränserne ses af kartan.

Natur. Från Nordsjön intränger en bred hafsvik, **Zuiderzee** (söjderse), som är mycket grund. Utmed norra kusten finnes en mängd sandreflar och låga öar, de **Friesiska** (frisiska) **öarna**. Längre söderut bilda *Rhen*, *Maas* och *Schelde* ett vidsträckt delta. På flere ställen ligger kusten lägre än hafsytan och måste därför skyddas mot hafvets öfversvämningar genom stora och starka dammar. Likväl har det händt, att hafvet genombrutit dam-

Stranddam i Holland.

marne. Genom en sådan händelse har Zuiderzee uppkommit. Innanför dammarne utgöres marken af fruktbart marskland med yppiga grässlätter samt bördiga åkrar,

trägårdar och blomsterfält. Här och där finnas dock torfmossar och sandhedar. Bärg och skogar finnas däremot icke.

Marsklandet har frodiga betesmarker, men det är altför sankt för att passa väl till åkerbruk samt användes därför merendels för boskapskötsel. Marsklandet är alldeles jämt och ligger så lågt, att det måste skyddas mot hafvets öfversvämningar.

Emedan landet är flakt samt utsatt för blåst, finnes där en mycket stor mängd väderkvarnar, af hvilka en del användes för att pumpa bort vatten från sankta ställen, andra för att mala säd o. dyl.

Befolkningen utgöres af *holländare*. Deras språk, holländskan, är besläktad med tyskan. Folket i norra delen af landet hyllar den reformerta läran, det i söder den katolska. Folkupplysningen är god. För den högre bildningen finnas flere universitet.

Holländarne äro ett arbetsamt och ihärdigt folk. De äro allvarliga och mycket dugliga människor samt till sina lefnadsvanor mycket enkla och flärdfria. I deras bostäder råder den största renlighet. De tycka därjämte om att pryda sina bostäder och dessas omgifningar med växter och blommor.

Näringarna utgöras hufvudsakligen af *boskapskötsel, trägårdsodling, handel, sjöfart och fiske*. De flesta inbyggare lifnära sig genom boskapsskötsel. Mycket smör, ost och boskap utföres äfven till andra länder. Trägårdsodlingen är på många ställen så storartad, att den upptager vidsträckt fält. Till andra länder utföras mycket blomsterlökar. Handel och sjöfart äro näst boskapsskötseln de viktigaste näringarna samt befordras inom landet af talrika kanaler och järnvägar. En tid voro holländarne jordens förnämsta handelsfolk och äga ännu sedan den tiden viktiga kolonier i andra världsdelar. Från dessa hämta de en mängd kolonialvaror, såsom kaffe, socker, tobak och kryddor, hvaraf de ha att sälja en stor del åt andra folk. Fisket är en viktig näring för kustboarne. Mest idkas sillfiske („holländsk sill“). *Mynt*: 1 gulden = 100 cents = 2 m. 9 p.

Styrelse och försvar. Holland är ett *konungarike*, indeladt för förvaltningen i provinser. Riksförsamlingen kallas generalstaterne och är delad

i två kamrar. Hären, som är liten, utgöres af värneplik-
tigt manskap och värfvade soldater. Äfven en krigsflotta
finnes.

Städer. **Amsterdam** vid Zuiderzee. Landets för-
nämsta handelsstad. Storartad kaffe- och tobakshandel.
Genom staden går en mängd kanaler. Husen äro bygda
på pålar, indrifna i marken. Staden ligger i en sumpig
trakt, men öfveralt råder den största renlighet. 380 t.
inb. — **Haag** nära Nordsjön. Här bor konungen. Präk-
tigt bygdt. — **Rotterdam** vid Rhen. Stor handel. Ång-
båtsfart på Rhen.

Biländer. Sedan gammalt äger Holland betyd-
liga besittningar i *Ostindien*, *Amerika* och *Australien*.
Dessa besittningar äro sammanlagdt många gånger större
än moderlandet och ha äfven mera inbyggare.

BELGIEN.

(30 t. \square km. $\frac{1}{12}$ af Finland. 6 milj. inb.; 200 på \square km.)

Läge. Belgien är beläget vid Nordsjön söder
om Holland. Kusten är kort. Gränserne ses af kartan.

Natur och klimat. Största delen af lan-
det är ett *lågland* likasom Holland. Endast i sydost fin-
nas *bärg*, hvilka äro rika på stenkol och järn. Lan-
det genomflytes af floderna *Maas* och *Schelde*. Klimatet
är mildt och fuktigt.

Befolkning. Landet är ett af de tätast be-
folkade i Europa. Inbyggarna utgöras på slättbygden i
norr af *flamländare*, hvilkas språk liknar tyskan, uti bärgs-

trakterna i söder af *valloner*, hvilka tala franska. — Religionen är den katolska. En stor del af befolkningen lefver i okunnighet och fattigdom, ehuru landet eljes icke är fattigt. De förmögnare klasserna ha i allmänhet god bildning.

Näringar. På slättbygden bedrifves *åkerbruk* med synnerlig skicklighet. Likväl måste mycket spannmål införas, emedan landet är så tätt befolkadt. Ut i bärgrstrakterna idkas mycket *bärgrbruk*, och *industrin* är äfven rätt betydlig. Isynnerhet tillvärkas kläden och bomullsväfnader, spetsar, mattor, metallvaror och glas. *Handeln* är likaså betydlig. *Samfärdseln* befordras af ett mycket tätt nät af järnvägar samt af talrika kanaler, som sammanbinda floderna med hvarandra och med Nordsjön. *Mynt*: 1 franc (frang) = 100 centimer (sangtimer) = 1 *Fr.*

Styrelse. Belgien styres af en *konung*. För förvaltningen är landet indeladt i provinser. Riksförsamlingen är delad i två kamrar.

Belgien har endast sedan år 1830 varit ett själfständigt rike. Därförinnan lydde det under Holland. Landet har af stormakterna blifvit tillförsäkradt *neutralitet* (d. v. s. fred, om det icke själf ger sig i krig) samt har därför ingen krigsflotta och endast en obetydlig här för ordningens upprätthållande.

Städer. **Brüssel** (bryssel) nästan midt i landet. Hufvudstad. Betydlig handel och fabriksrörelse. Vacker stad. $\frac{1}{2}$ milj. inb. — **Antwerpen** vid Schelde. Betydlig handel och sjöfart. Starkt befäst. — **Gent** vid Schelde. Fabriksstad. Stor blomsterodling. Fordom en mäktig stad, som till och med kunde föra krig emot de franska konungarne. — **Lüttich** (ü = y) vid Maas. Vackert be- läget. Storartade vapenfabriker. Handel med stenkol.

TYSKA RIKET.

(540 t. □ km. Nära 1 $\frac{1}{2}$ gång Finland. 47 milj. inb.; 87 på □ km.)

Gränser. Se kartan!

Natur. Kusterna äro i allmänhet låga. I Nordsjön märkes vid kusten en mängd sandreflar och låga öar, som blifvit uppkastade af hafvets vågor. I Nordsjön är tidvattensrörelsen betydligare än i Östersjön, där den knapt märkes. Kustlandet invid Nordsjön utgöres till stor del af marskland. För öfrigt bildar norra delen af Tyskland ett flakt lågland, som merendels är bördigt, men på många ställen också har stora och nästan ofruktbara sandhedar. Mellersta och södra delen upptages af *Sydtyska höglandet* och dess bärg. (Se Mellaneuropa!) Tysklands viktigaste floder äro *Rhen*, *Weser*, *Elbe*, *Oder*, *Weichsel* och *Donau*, hvilka alla ha en mängd större och mindre bifloder samt äro af stor vikt för samfärdseln i riket.

Befolkningen utgöres till största delen af *tyskar*. I gränstrakterna finnes dessutom ett ringa antal andra inbyggare, såsom *polackar* i öster, *danskar* i norr och *fransmän* i väster, här och där äfven *judar*. I norra delen af landet äro inbyggarna mest lutheraner, i den södra merendels katoliker. -- Vetenskap och konst stå i Tyskland mycket högt. Intet annat land på jorden har så många skolor och läroinrättningar af alla slag samt så många vetenskapsmän, lärde och konstnärer som Tyskland. Äfven folkupplysningen är mycket god, isynnerhet i de delar af landet, där religionen är luthersk (eller protestantisk).

Tyskarne äro ett arbetsamt och sparsamt folk, men vidsträta trakter af deras land äro föga fruktbara och dessutom tryckes folket af stora utskylder och en tung soldattjänst. Därför har isynnerhet den fattigare befolkningen i landet svårt att få sin utkomst, ehuru alla näringar äro högt uppdrifna, och många tusen tyskar utvandra därför årligen till andra länder för att där söka sig förtjänst.

Näringar. Hufvudnäringarna äro *åkerbruk* och *boskapsskötsel*. Därtill komma *bärgrsbruk*, *industri* och *handel*. Af stor betydelse är också *vinodlingen* i mellersta och södra Tysklands varma dalar. — Det tyska bärgrsbruket lämnar många metaller, mest järn, men äfven koppar, silfver, bly och zink samt dessutom stenkolk och salt. Industrin står i Tyskland mycket högt, isynnerhet i de trakter, där det finnes tillgång på järn och stenkolk, såsom uti en del Rhentrakter och näjderna vid Böhmska bärgrn. Där tillvärkas en stor myckenhet järn- och stålvaror, många slags väfnader m. m. Tysklands handel är rätt betydande såväl inom som utom riket. Den inre handeln äfvensom samfärdseln befordras genom floder och kanaler samt en myckenhet järnvägar, som genomkorsa landet i alla riktningar. Utom landet träffar man i nästan alla delar af världen tyska handelsresande och ser tyska tillverkningar utbjudas till salu. *Mynt*: 1 Riksmark = 100 pfennige = *Imf.* 1: 24.

Vinranken odlas vanligen på solsidan af bärgr eller höga backar (vinbärgr). Då drufvorna äro mogna, samlas de tillhopa, hvarefter saften prässas ur dem. Denna saft får sedan stå att jäsa en tid och blir sålunda vin. Vinet blir olika till färg och smak alt efter de olika ställen, där drufvorna växt och det olika sätt, på hvilket de behandlas. I Rhentrakterna odlas mycket vin, hvaraf en stor del utföres till andra länder. I dessa trakter äro vin och drufvor mycket billigare än hos oss, och där kunna äfven mindre bemedlade människor därför ofta dricka vin. Den allmännaste drycken i Tyskland är emellertid öl, som förbrukas i stor mängd.

En stor inkomst har Tyskland genom de många varma källorna, hvilka begagnas såsom hälsokällor, såsom *Aachen*, *Ems*, *Wiesbaden* m. fl., hvilka årligen besökas af många tusen främlingar från olika länder.

Stater. Tyska riket består af 25 särskilda stater och ett riksland, hvilka tillsammans bilda ett *statsförbund* för att därigenom vara starkare emot yttre fiender. De förnämsta af dessa stater äro: **Preussen** (pröissen), som ensamt omfattar två tredjedelar af hela Tyskland, samt **Sachsen**, **Bayern** (baijern), **Württemberg** (vyrtembärgr), **Mecklenburg**, **Hessen**, **Baden**, rikslandet **Elsass-Lothringen**, de fria städerna **Lübeck** (lybeck), **Hamburg** och **Bremen**. De öfriga äro endast ringa småstater.

Styrelse och försvar. Konungen af Preussen är Tysklands *kejsare*. Rikets högste ämbetsman kallas *rikskansler*. Rikets gemensamma angelägenheter behandlas af *förbundsrådet*, till hvilket de särskilda staternas styrelser utse ombud, samt af *riksdagen*, som består af folkvalda ombud från hela riket. Däremot har hvarje stat uti sina enskilda angelägenheter sin egen styrelse och sin egen landtdag. — Tyska riket är en af Europas *stormakter*.

Tysklands krigshär är den bäst öfvade och bäst anförda i hela världen. Den är grundad på allmän värneplikt. Hvarje tysk man måste vanligen tjäna som soldat i tre år af sitt lif under fredstid och dessutom, i händelse af krig, under de följande sju åren vara beredd att åter träda in i hären. Den tyska krigsflottan däremot öfverträffas af Englands och Frankrikes.

Indelning och städer. De förnämsta städerna i det Tyska rikets särskilda stater äro följande:

KONUNGARIKET PREUSSEN.

(Något mindre än Finland. 28 milj. inb.)

Riket upptager största delen af norra Tyskland och är den största staten i det tyska förbundet.

Berlin nästan midt i landet. Rikets hufvudstad och Europas tredje storstad. Säte för tyske kejsaren och riksdagen. Berömdt universitetet samt många storartade anstalter för vetenskap och konst. Idkar rätt betydande handel och fabriksvärksamhet. Vackert byggt. Nära 1 $\frac{1}{2}$ milj. inb. — **Magdeburg** vid mellersta Elbe. Stark fästning. Stora sockerfabriker. — **Frankfurt am Main** (vid Main) nära dess utlopp i Rhen. Viktig handelsstad, där rike bankirer drifva penningeaffärer öfver hela världen. — **Köln** vid Rhen. Starkt befäst. Har en namnkunnig domkyrka med de högsta torn i världen (160 m.) Här tillvärkas berömda luktwater. — **Düsseldorf** vid Rhen. Stora fabriker. Berömd målarskola. — **Elberfeld** och **Barmen** öster om Rhen. Nästan sammanbygda med hvarandra. Idka stor väfnadsindustri. — **Breslau** vid Oder. Universitet. Stor handels- och fa-

briksrörelse. Ullmarknader. 300 t. inb. — **Königsberg** nära Östersjön. Starkt befäst. De preussiska konungarnes kröningsstad. Universitet. Stor utförsel af spannmål. — **Danzig** invid Östersjön. Starkt befäst. Stor utförsel af spannmål och trävaror. Har en mängd ålderdomliga byggnader. — **Stettin** vid Oder. Viktig sjöstad. Stora skeppsvarf. — **Altona** vid Elbe. Sammanbyggt med Hamburg. Handels- och fabriksstad. — **Kiel** (khil) vid Östersjön. Starkt befäst krigshamn. Universitet.

KONUNGARIKET SACHSEN.

(Ungefär $\frac{1}{3}$ af Finland. Öfver 3 milj. inb.)

Landet är beläget på norra sluttningen af Erzgebirge samt hör till Europas starkast industri-idkande och tätast befolkade länder.

Dresden vid Elbe. Sachsens hufvudstad. Vackert beläget. Har en berömd tafvelsamling. 250 t. inb. — **Leipzig** vid en biflod till Elbe. Stor fabriksrörelse. Stora marknader (mässor), som räcka flere veckor. I Leipzig finnas de största boktryckerier i världen och där drifves en ofantligt stor handel med böcker. Säte för Tyska rikets högsta domstol. — **Chemnitz** (kemnits) i det inre af landet. Har stora bomullsväfverier och andra fabriker.

KONUNGARIKET BAYERN.

(Ungefär $\frac{1}{3}$ af Finland. 5 $\frac{1}{2}$ milj. inb.)

Beläget i det Sydtyska höglandet. Genomflytes af Donau. Fruktbart och väl befolkadt.

München (mynhhjen) vid en biflod till Donau. Bayerns hufvudstad. Har en mängd praktfulla byggnader af många

slag. Universitet och konstakademi. Stora konstsamlingar. Stor öltillverkning. 270 t. inb. — **Nürnberg** (nyrnberg) norr om Donau. Fabriksstad, där isynnerhet mycket lek-saker tillverkas. Staden har ett mycket ålderdomligt ut-seende.

KONUNGARIKET WÜRTEMBERG.

(Ungefär $\frac{1}{10}$ af Finland. 2 milj. inb.)

Är beläget i det Sydtyska högländet, väster om Bayern. Genomflutet af Donau.

Stuttgart i inre delen af landet. Hufvudstad. Om-gifvet af vinbärg. Har flere fabriker. 125 t. inb.

STORHERTIGDÖMET BADEN.

(Ungefär $\frac{1}{3}$ af Finland. 1 $\frac{1}{2}$ milj. inb.)

Landet omfattar nästan hela Schwarzwald samt östra sidan af Rhendalen.

Karlsruhe, öster om Rhen. Hufvudstad. Modernt bygd.

STORHERTIGDÖMET HESSEN.

(Ungefär $\frac{1}{2}$ af Baden. 1 milj. inb.)

Består af två delar, som ligga på hvar sin sida om bifloden Main.

Darmstadt öster om Rhen. Hufvudstad. — **Mainz** vid Rhen. Starkt befäst. Idkar handel.

RIKSLANDET ELSASS-LOTHRINGEN.

(1/2 af Finland. 1 1/2 milj. inb.)

Är beläget väster om Rhen. Landet eröfrades år 1871 från Frankrike och styres af en *ståthållare*.

Strassburg väster om Rhen. Starkt befäst. Universitet. Berömd domkyrka. Idkar betydlig handel och fabriksrörelse. Här mötas flere kanaler, som sammanbinda Rhen med Rhône och Seine.

DE FRIA STÄDERNA.

Lübeck (lybäck) nära Östersjön. Sjöhandelsstad. Älderdomligt utseende. Fordom en mäktig handelsstad. — **Hamburg** vid Elbe. Är Tysklands näststörsta stad och den viktigaste sjöhandelsplatsen på Europas fastland. Ångbåtsfart till alla delar af världen. Samlingsort för utvandrare. Vackert bygdt. Nära 1/2 milj. inb. — **Bremen** vid Weser. Stor handel, isynnerhet på Amerika. Samlingsort för utvandrare. Tobaksfabriker.

Biländer. Tyskland har för att befrämja sin handel och industri under senare tider börjat skaffa sig allt flere utländska besittningar samt äger redan åtskilliga sådana i *Afrika* och *Australien*.

ÖSTERRIKE—UNGERN.

(620 t. □ km. Omkr. 1 2/3 gång Finland. 38 milj. inb.; 61 på □ km.)

Läge. Österrike och Ungern utgöra ett *statsförbund*. Endast på en sida, vid Adriatiska hafvet, har detta rike en kort kust. För öfrigt är det en inlandsstat, belä-

gen kring mellersta delen af Donau. Gränserne ses af kartan.

Natur. Västra delen af riket är öfveralt ett högländ, flerstädes uppfyllt af rätt betydande bärg, såsom *Östalperne*, *Böhmiska bärge* m. fl. I östra delen omsluta *Karpaterna* och de *Transsylvaniska alperne* den stora *Ungerska slätten*. Landets hufvudflod är *Donau*, som har många rätt betydande bifloder. Klimatet är i allmänhet af fastlandsnatur med heta somrar och kalla vintrar. Kuststräckan vid Adriatiska hafvet har Medelhafsländernas milda luftstreck med ständigt klar himmel och regnlösa somrar. Växt- och djurvärlden är ungefär dylik som i Sydtyskland, utom att här finnas större skogar och i dem talrika vilda djur.

Inbyggarna utgöra en blandning af många olika folk, såsom *tyskar* i väster, *magyarer* (madjarer) i Ungern, *slaver* både i norr och söder samt *rumäner* i östra Ungern och Siebenbürgen. Dessutom finnas ännu *judar*, *italienare*, *zigenare* m. fl. Emellan de särskilda folken råder stor oenighet, hvilken mycket försvagar riket.

De särskilda folken skilja sig mycket till språk, seder och tänkesätt. *Tyskarne*, som äro det mest bildade folket, ha förr varit nästan allrådande och förtrykt de öfriga, men på senare tider ha *magyarerne* efter långvarig kamp blifvit oberoende. Nu sträfva de *slaviska folken* att vinna samma oberoende, och *italienarne* önska blifva förenade med Italien. Denna söndring mellan de särskilda folkslagen har vållat de styrande männen mycket hufvudbry, emedan rikets sammanhållning genom denna söndring sväfvar i fara.

Zigenarne äro ett kringfläckande folk, som härstammar från Asien. De drifva sällan något egentligt yrke, utan draga omkring i små horder med hustrur och barn, vagnar, hundar och tält samt tillbringa ofta nätterna i skogar och hålor eller på fältet. När tillfälle gifves, söka männen vid byar och gårdar någon liten förtjänst såsom kopparslagare, smeder, konstmakare o. d., och kvinnorna dansa eller spå för pengar. Zigenare förekomma äfven i flere andra länder. Också i Finland får man stundom se dem. Af folket kallas de här „*tattare*.“

Den allmännaste religionen är den katolska, men äfven protestanter och greker finnas. — *Folkupplysningen* är god i västra delen af riket bland tyskarne, men i de öfriga landsdelarne är folket till stor del okunnigt och ohyfsadt. För den *högre bildningen* har riket många universitet och andra läroanstalter.

Näringar och samfärdsel. Den viktigaste näringskällan är *åkerbruket*. Utom de vanliga sädesslagen odlas majs samt vin. I Ungern odlas mycket tobak, i Böhmen humle och vid Adriatiska hafvet sydfruktar. Äfven *boskapsskötseln* är af stor vikt isynnerhet i alptrakterna och på de ungerska stepperna. *Skogshandlingen* i bärgstrakterna är liflig. *Bärgsbruket* är mycket betydande och lämnar hufvudsakligen järn och stenkol, men äfven koppar, guld, kvicksilfver och bärgsalt. Böhmen har äfven många hälsokällor, såsom Karlsbad m. fl. *Industrin* är ganska betydlig i de västra delarne, där tillgång på stenkol finnes; den omfattar hufvudsakligen bomulls-, ylle- och järnvaror. *Handeln* är likaså betydlig, ehuru Österrikes kuststräcka är kort och flodfarten i det inre af riket mycket står tillbaka. Den befordras likasom *samfärdseln* af ett vidt utgrenadt järnvägsnät. Utförsvarorna utgöras mest af spannmål, vin, boskap, trävaror och metaller; införseln åter af industri- och kolonialvaror. *Mynt*: 1 gulden = 100 kreuzer = *Sm.* 2: 46.

Styrelse och försvar. Österrike och Ungern ha till försvar mot yttre fiender bildat ett *statsförbund* med en gemensam regent: *kejsaren* af Österrike, som tillika är *konung* i Ungern. Eljes utgöra de båda rikena två särskilda stater med hvar sin styrelse och sin *riksförsamling*, delad i två kamrar.

Österrike-Ungern är en *stormakt* med rätt betydande krigshär, grundad på allmän värneplikt. Krigsflottan är äfven anseelig.

Städer. De förnämsta städerna i de särskilda rikena äro följande:

I ÖSTERRIKE:

Wien (vin) vid Donau. Österrikes hufvudstad. Kejsarens residens. Medelpunkten för rikets handel och industri. En af Europas storstäder. Universitet. $1\frac{1}{4}$ milj. inb. — **Prag** i Böhmen. Stor fabriks- och handelsstad. Två universitet. Ålderdomliga byggnader. 250 t. inb. — **Triest** (triäst) vid Adriatiska hafvet. Österrikes viktigaste

Hamnen i Triest.

sjöhandelsstad. Liflig handel med Medelhafsländerna. Befolkningen mest italiensk.

I UNGERN:

Buda-Pest på båda sidor om Donau. Ungerns hufvudstad. Emellan det tyska Buda och det ungerska Pest, som är handelns säte och modernt bygdt, leder en storartad kedjebro. Universitet.

SCHWEIZ.

(40 t. □ km. Omk. $\frac{1}{3}$ af Finland. 3 milj. inb.; 75 på □ km.)

Läge. Schweiz är beläget i inre delen af Mellan-europa och omgifves af Frankrike, Tyskland, Österrike och Italien. Det når ingenstädes till hafvet.

Natur. Schweiz upptages till största delen af *Mellanalperne*, hvilka sträcka sig genom södra delen af landet. I nordvästra delen ligga *Jurabärgen*, åtskilda från Alperne genom *Schweiziska högslätten*. Landets viktigaste sjöar och floder äro förut beskrifna. (Se Mellaneuropa!) I klimatet, som är af fastlandsnatur, råder stor skillnad mellan dalarnes milda luft och högfjällens stränga köld.

Få trakter på jorden ha en så storartad och skön natur som Schweiz. Landet besökes därför årligen af tusentals turister från alla delar af världen. Här omväxla välodlade dalar och sluttningar med de vildaste fjäll. I klyftornas djup brusa skummande bäckar och floder. På fjällens sluttningar beta kreaturen. Forsens dån blandar sig sällsamt med den muntra klangen af alpherdens horn och den betande boskapens bjällror. Högre uppe på fjällsluttningarna susar vinden i de dystra gran-skogarne och högst uppe bländas ögat af de hvita snö- och ismassorna. Där kan intet levande finna sin näring.

Befolkning. Hufvudmassan af landets befolkning utgöres af *tyskar*, hvilka bo isynnerhet i norra delen af landet, men äfven finnas spridda öfveralt. Uti de västra och södra delarne äro *fransmän* och *italienare* öfvervägande.

I norra och västra delarne hyllar folket den reformerta läran, i de sydligare alptrakterna däremot den katolska. Folkbildningen är utmärkt god, den högre bildningen likaså.

Ehuru *schweizarne* härstamma från olika folk och äfven tala olika språk i de särskilda delarne af landet (tyska, franska och italienska), äro de likväl mycket eniga samt älska sitt land och sin frihet högt. Därför ha de äfven under tidernas lopp kunnat bevara sin själfständighet midt emellan sina stormäktiga grannar, och numera ha desse genom högtidlig öfverenskommelse erkänt åt Schweiz full neutral rätt.

Näringar. Till följd af landets natur kan *åkerbruk* bedrifvas endast till en liten del, hvarför ock mycket spannmål måste införas. I alpdalarne mot söder trifvas äfven vinrankan och sydfruktar. *Boskapsskötseln* är af stor vikt i alptrakterna. Här drifves boskapen om våren upp på fjällen, hvarest herdarne ha sina sennhyd-dor, motsvarande de norska sätrarna. På fjällen kvarstannar herden med sin boskap till hösten. Af mjölken beredes den ypperliga schweizerosten, som är mycket

omtykt öfveralt. *Industrin* står högt, ehuru landet icke har stenkol. De förnämsta industrivarorna utgöras af bomulls- och sidenväfnader samt ur. Allmogen idkar äfven på några ställen betydlig hemslöjd, såsom träsnideri, korgflätning m. m. Med dessa varor drifva schweizarne en liflig *handel*. *Mynt* likasom i Frankrike.

Samfärdsel. Ehuru Schweiz är uppfyllt af höga bärg och fjäll, har det likväl *goda samfärdsmedel*. Landsvägarne äro ypperliga, och många järnvägar finnas äfven.

Ingen fjälltrakt är genom naturliga pass och med konst anlagda vägar så lätt tillgänglig som Alperne. Vid det höga fjället *S:t Gotthard* går järnvägen, som leder till Italien, genom en 15 km lång tunnel, hvilken blifvit sprängd igenom bärget. Bland de mest bekanta passen öfver Alperne är *Stora S:t Bernhard* med sitt berömda klosterhärbärge. Genom detta pass går landsvägen från Schweiz till Italien. Om vintern faller där i trakten ofta snö i så stor mängd, att den fyller klyftor och dalar. Utan hjälp från klostret skulle det under en stor del af året vara nästan omöjligt att komma fram där. Men hvarje dag, då det är storm eller snöyra, genomströfva munkarne med sina hundar de farligaste ställena på bärget för att komma de förolyckade till hjälp. På många ställen slingra sig vägarne fram utmed bärgens sidor förbi gapande afgrunder, på andra ställen leder en lätt bro öfver en hemsk klyfta o. s. v. På en del ställen äro vägarne öfverbygda för att skydda de vägfärande för snöskred, som stundom inträffa om vårarne och anställa fruktansvärda förödelser i de nedanför liggande näjderna.

Styrelse. Schweiz är en *förbundsrepublik* *), som består af 25 mindre republiker, kallade *kantoner*. Dessa alla ha hvar sin egen styrelse och förvaltning. Deras gemensamma angelägenheter skötas af *förbundsrådet*, hvars främste man kallas president och väljes för ett år i sänder. *Förbunds församlingen* med folkets ombud är delad i 2 kamrar. Schweiz har inga fästningar och ingen stående här, endast ett värnepliktigt landtvärn.

Städerne äro i allmänhet icke stora. De förnämsta bland dem äro följande: **Genève** (sjenèv) vid Rhône's utflöde ur Genève'sjön. Urfabriker. Universitet. — **Bern**

*) *Republik* är en fristat, som icke har någon konung eller furste, utan styres af valda förtroendemän, som utses för en viss tid i sänder.

i det inre af landet. Hufvudstad. Säte för förbundsrådet. Universitet. — **Zürich** invid en sjö med samma namn. Landets största stad. Flere fabriker. Stort universitet. 85 t. inb. — **Basel** vid stora Rhenkröken. Landets förnämsta handelsstad. Sidenväfverier. Universitet.

FRANKRIKE.

(530 t. \square km. Nära $1\frac{1}{2}$ gång Finland. 38 milj. inb.; 72 på \square km.)

Läge. Frankrike är beläget mellan Engelska kanalen i norr, Biskaya viken i väster och Medelhafvet i söder samt har sålunda haf på flere sidor. Till Frankrike hör äfven ön **Korsika** i Medelhafvet. Gränserne ses af kartan.

Natur. Norra och västra delen af Frankrike är för det mesta ett bördigt lågland. Mellersta och östra delen upptages af det *Franska höglandet* och längst i sydost intränga *Västalperne*, åtskilda från höglandet af den härligt fruktbara *Rhône dalen*. De viktigaste floderna äro *Seine*, *Loire*, *Garonne* och *Rhône*, hvilka alla till en del äro segelbara. Garonne är dessutom genom en stor kanal förbunden med Medelhafvet. I låglandet råder ett mildt kustklimat, men i det inre höglandet antager klimatet altmera fastlandsnatur; vid Medelhafskusten är det däremot sydländskt varmt. På skog är Frankrike fattigt. De allmännaste träslagen äro ek och bok. Här till komma ännu kastanjen samt vid Medelhafskusten och i Rhône dalen mullbärsträet. Vid Medelhafvet trifvas äfven sydfrukter, såsom apelsiner, citroner, fikon, oliver*) m. m. I södra och östra delarne trifves vinrankan utmärkt väl. Djuren äro i allmänhet desamma som i Mellaneuropa. Vid Medelhafskusten tillkommer åsnan.

*) Af *oliver* prässas matolja samt (af gröfre sorter) bomolja.

Befolkningen utgöres till allra största delen af *fransmän*, hvilkas språk är franskan. I gränstrakterna bor äfven ett ringa antal inbyggare af andra folk. Religionen är den katolska. Folkbildningen är här likasom i de flesta katolska länder dålig, isynnerhet i södra delen af landet, där en tredjedel af folket hvarken kan läsa eller skrifva. För den högre bildningen är däremot väl sörjdt.

Fransmännen äro ett mycket arbetsamt samt måttligt och sparsamt folk. De äro mycket lifliga till sitt lynne samt särdeles artiga och fina uti sitt sätt att bemöta andra människor och hafva därigenom blifvit vida beryktade.

Näringar. *Åkerbruket* sysselsätter mera än hälften af landets befolkning. Allmänt odlas hvete till brödföda äfvensom vitbetor för sockertillverkning. Den storartade vinodlingen har gjort Frankrike till jordens förnämsta vinland. *Boskapsskötseln* är mycket viktig. Till densamma kan äfven räknas den storartade afveln af silkesmaskar för sidenfabrikerne, hvilken afvel förnämligast bedrifves i Rhônedalen och vid Medelhafskusten. *Bärgsbruket* i öster och nordost lämnar mycket järn och stenkol. Landets *industri* är rätt betydande. Franska siden-, linne- och modevaror äro omtykta i hela världen, och franska stålarbeten och porsliner värderas högt. I allmänhet utmärka sig de franska industrivarorna genom ett fint och smakfullt utseende. *Handeln* är mycket liflig. Utförseln utgöres förnämligast af industrivaror, viner och sydfrukter, införseln af spannmål, kolonial- och råvaror. *Mynt*: 1 franc = 100 centimer = 1 *Imf.*

Samfärdseln befordras af ett vidt utgrenadt järnvägsnät samt en stor mängd kanaler.

Den järnväg, som leder från Frankrike till Italien, går på ett ställe i Alperne genom en *tunnel*, som är 13 km lång och blifvit sprängd helt och hållet igenom bärget.

Styrelse och försvar. Frankrike är en *republik* eller fristat, som styres af en *president*, vald för sju år i sänder. För den inre förvaltningen är landet

indeladt i en mängd departement (departemang), hvilka styras af prefekter (= guvernörer). Riksförsamlingen är delad i 2 kamrar.

Frankrike är en *stormakt*. Krigshären, som är grundad på allmän värneplikt, är mycket stor. Äfven krigsflottan är rätt betydlig.

År 1789 skedde i Frankrike en stor och våldsam omstörtning af styrelsen. Denna omstörtning är allmänt känd under namn af »Franska revolutionen». Före revolutionen var Frankrike ett konungarike, men blef efter revolutionen ett kejsardöme under Napoleon I, och sedan dess har det flerfaldiga gånger bytt om styrelseform och varit än konungarike eller kejsardöme, än republik. Annu finnas många anhängare både af konungadömet (legitimister) och af kejsardömet (bonapartister). Emellan dessa båda partier samt republikanerne råder ännu en ständig strid.

Städer. Frankrike har flere stora och betydande städer, af hvilka de förnämsta äro följande:

Paris (pari) vid Seine. Frankrikes hufvudstad och Europas näststörsta stad. Starkt befäst. Rikets viktigaste handels- och fabriksstad, känd för sina modevaror och sin lyx, hvilka utgöra mönster för den moderna fåfängan i alla länder. Staden har storartade inrättningar för vetenskap och konst samt är vackert bygd. $2\frac{1}{2}$ milj. inb. — **Rouen** (ruáng) vid Seine. Stora bomullsspinnerier. — **Le Havre** (lö-ávr) vid Seines utlopp. Sjöhandelsstad. Stor samfärdsel med Amerika. — **Brest** i nordväst vid Atlanten. Frankrikes förnämsta krigshamn, utsprängd ur klippan. — **Nantes** (nangt) vid Loire. Liflig handels- och fabriksstad. Vackert läge. — **Bordeaux** (bårdå) vid Garonne. Betydlig handel. Stor utförsel af viner, konjak och russin. — **Marseille** (marsälj) vid Medelhafvet. Frankrikes största och viktigaste sjöstad med vidsträckt handel. Vacker omnäjd. 370 t. inb. — **Lyon** (liång) vid Rhône. Frankrikes näststörsta stad. Storartade siden- och sammetsfabriker. Vålbygdt. 400 t. inb.

Ön Korsika

är bärgig och skogig. Har mest italiensk befolkning.

Stad. **Ajaccio** (ajattjá) vid västra kusten. Franske kejsaren Napoleon I:s födelsestad.

Biländer. Frankrike äger utom Europa stora besittningar och skyddsstater i *Asien, Afrika och Amerika* m. fl. ställen.

Pyreneiska halfön.

Läge. Pyreneiska halfön är belägen mellan *Atlantiska hafvet* och *Medelhafvet*. I norr sammanhänger den med *Frankrike* och åtskiljes därifrån af *Pyrenéerna* samt från Afrika i söder genom *Gibraltars sund*.

Kuster. Halföns form är nästan fyrkantig, mot söder något tillspetsad. Kusterna äro till stor del branta och klippiga, isynnerhet i nordväst och sydost. Några större hafsvikar finnas icke. I Medelhafvet ligga de **Baleariska öarna**, som äfven räknas hit.

Ytbildning. På gränsen mot Frankrike löpa de höga och branta **Pyrenéerna**, som utgöra den vildaste och ödsligaste bärgskedja i Europa. Längre västerut fortsättas Pyrenéerna af de **Kantabriska bärgen**. För öfrigt utgör största delen af halfön ett vidsträckt högländ, genomdraget af flere betydande bärgskedjor. Detta högländ är på en del ställen fruktbart, på andra ställen däremot liknar det en öken. Flerstädes, isynnerhet vid kusterna, finnas äfven mindre lågländ. Det största af dessa är den **Andalusiska slätten** i söder.

Floder. Pyreneiska halfön saknar nästan helt och hållet insjöar. Däremot finnas flere ansevärliga floder, hvilka dock äro föga segelbara. Till *Atlanten* flyta: **Duero** (doérrå), **Tajo** (tasjá), **Guadiana** (goadiána) och **Guadalquivir** (goadalkivir). — Till *Medelhafvet* flyter **Ebro**.

Klimatet är mycket olika i särskilda delar af halfön. Kusterna i norr och väster ha stor nederbörd. Högländet i det inre lider däremot af torka samt har ett

fastlandsklimat med heta somrar och stränga vintrar. Medelhafskusten saknar sommarregn och har en afrikansk hetta.

Växt- och djurvärld. Skogar finnas endast på nordkustens bärgsluttningar. Där växa ek, bok och gran. Längre söderut växa korkek, kastanje och cypress, men de högre bärgens sluttningar äro vanligen kala, och stora sträckor i de inre delarne utgöras af torra *saltstepper*, hvilka endast ha obetydligt fårbeta. Vid Medelhafskusterna äro många löfträn och buskar ständigt gröna, såsom oliven, lagern, myrten m. fl. Af sädeslag förekomma mest majs och hvete. Dessutom odlas vin och sydfrukter.

Bland husdjuren är mulåsnan allmän i bärgstrakterna och användes där i stället för hästen. Af de för sin fina ull bekanta merinosfåren underhållas ännu stora hjordar i det inre. Vid Gibraltar är det enda ställe, där apor lefva i fritt tillstånd inom Europa.

Befolkning. Hufvudbefolkningen utgöres af tvänne med hvarandra besläktade folkslag, *spanjorer* i öster och *portugiser* i väster. Dessutom finnes ett ringa antal *basker* i norr samt *zigenare* här och där.

Den katolska läran härskar nästan öfveralt. *Folkbildningen* är så dålig, att endast en liten del af folket kan läsa och skriva, och den *högre bildningen* står äfven långt efter de flesta andra länders i Europa.

Spanjorerne äro beryktade för stolthet och högmod. De sätta stort värde på titlar och rang, och de spanska adelsmännen, gränderne, äro mycket stolta öfver sin adliga härkomst. Spanjorerne ha ännu bibehållit många gamla seder och bruk. Hvarje landsdel har sina egna dräkter, melodier och folkdanser.

Det inre tillståndet på halfön är icke godt. Utom okunnighet råda lätja, fattigdom, tiggeri, rövveri och mångahanda oordningar. Och likväl har den Pyreneiska halföns befolkning under förgångna århundraden haft en lysande tid. *Portugiserne* upptäkte vägen till Indien och blefvo jordens förnämsta handelsfolk. *Spanjorerne* voro en tid Europas mäktigaste och mest ansedda folk. De förvärfvade vidsträckt besittningar i Amerika, hvifrån stora rikedomar af guld och silfver hämtades. Men de båda folken började snart förfalla i lätja, okunnighet och vidskepelse samt hade därtill en dålig styrelse. Nu finnes af den forna härligheten och rikedomerna nästan ingenting kvar, och de stora besittningarna ha för det mesta gått spanjorerne ur händerna.

Näringar och samfärdsel. *Åkerbruket* är vanskött, men lämnar likväl säd till utförsel. Odlingen af vin och sydfrukter likaså. *Boskapsskötseln* är betydlig, isynnerhet i det inre höglandet. *Bärgsbruket* lämnar bly, silfver, kvicksilfver, järn och koppar, men bedrifves obetydligt. Vid sydvästra kusten framställas mycket *salt* ur hafsvattnet, som instänges i grunda dammar för att afdunsta, hvarefter saltet kvarligger på botten. *Industrin* står lågt. Mest tillvärkas bomulls-, siden- och lädervaror samt cigarrer. Af korkeken tillvärkas korkar samt af espartogräset, som växer på höglandets stepper, korgmakeriarbeten. *Handel och sjöfart* ha varit mycket försummade, men ha kanske något förbättrats på sista tiden. För den inre *samfärdseln* finnas redan åtskilliga järnvägar.

Stater. På den Pyreneiska halfön finnas tvänne särskilda riken, **Spanien** och **Portugal**, hvilka styras oberoende af hvarandra. Af dessa är Spanien mycket större än Portugal.

SPANIEN.

(500 t. ☐ km. Omkr. $1\frac{1}{3}$ gång Finland. 17 milj. inb.; 34 på ☐ km.)

Gränser: se kartan!

Styrelse och försvar. Landet styres af en *konung*. Riksförsamlingen, *cortes*, är delad i två kamrar. Provinserna styras af guvernörer. — Hären är grundad på allmän värneplikt, dock med friköpningsrätt.

Städerne äro i allmänhet gamla och påminna mångenstädes om en försvunnen storhetstid.

Madrid nästan midt i landet på en ödslig högslätt. Landets hufvudstad. Vackert byggt. Medelpunkt för landets järnvägar och den inre handeln. Universitet. 400 t.

inb. — **Barcelona** vid Medelhafvet. Landets förnämsta handels- och fabriksstad. Starkt befäst. 250 t. inb. — **Valencia** vid Medelhafvet. Stora siden- och sammetsfabriker. Trakten mycket fruktbar. — **Sevilla** (sevilja) vid Guadalquivir. Handels- och fabriksstad. Stora tobaksfabriker. — **Córdova** (kårdåva) vid Guadalquivir. Var en tid en lysande hufvudstad med 1 milj. inb. och 600 moskéer (kyrkor); nu växer gräs på dess gator, och endast ruiner finnas kvar af den forna storheten. 50 t. inb. — **Malaga** vid Medelhafvet. Stor utförsel af vin och sydfrukter. — **Cadiz** (kádits) på en ö vid atlantiska kusten. Handel med viner och salt. Urgammal stad.

Den starka fästningen *Gibraltar* vid sundet är insprängd i klippan och därför mycket stark. Den tillhör engelsmännen.

Biländer. Af de stora och rika besittningar, som Spanien ägt i andra världsdelar, finnes numera blott en liten del kvar, hufvudsakligen i *Amerika* och *Asien*.

PORTUGAL

(90 t. \square km. $\frac{1}{4}$ af Finland. $4\frac{1}{2}$ milj. inb.; 50 på \square km.)

Gränser: se kartan!

Styrelse. Landet styres af en *konung*, provinserna af guvernörer. Cortes likasom i Spanien.

Städer. **Lissabon** vid Tajos utlopp. Landets hufvudstad. Liflig handel. Staden förstördes genom en jordbäfning år 1755, då 60 t. människor inom några minuter förlorade lifvet. Sedan dess har den blifvit ånyo praktfullt bebyggd. 250 t. inb. — **Oporto** nära Dueros mynning. Stor handel med viner (portvin).

Biländer. Portugal har ännu besittningar i *Afrika* och *Asien*, ehuru mindre än förut.

ITALIEN.

(290 t. \square km. $\frac{4}{3}$ af Finland. 30 milj. inb.; 103 på \square km.)

Gränser: se kartan!

Kuster. Italienska halfön är långsträkt och dess bild på kartan påminner om en stöfvel. Halfön slutar med tvänne mindre halföar: **Kalabrien** i söder och **Apulien** i sydost. Mellan dem ligger **Taranto viken**. Kusterna äro i allmänhet låga, på en del ställen äfven sumpiga. Endast i Kalabrien och vid **Genua viken** äro kusterna bärgiga. — Till Italien höra äfven de stora öarna **Sardinien** och **Sicilien** samt flere mindre ögrupper. Sicilien åtskiljes från Italienska halfön genom **Messina sundet**.

Ytbildning. I norr utbreder sig den stora och fruktbara **Lombardiska slätten**, i sydost **Apuliens slätt**. Här och där vid kusterna finnas ännu andra, mindre lågland. Största delen af halfön upptages emellertid af **Apenninernas** bärgrygg, som i nordväst utgår från Alperne och fortsättes söderut ända till Kalabriens sydkust. Äfven Sardinien, men isynnerhet Sicilien äro uppfyllda af bärg. På en del ställen finnas eldsprutande bärg, vulkaner, såsom **Etna** på Sicilien, **Vesuvius** nära staden Neapel m. fl. I dessa trakter ha stundom fruktansvärda jordbäfningar inträffat.

Vulkanerne eller de eldsprutande bergen utkasta tidtals glödande aska och stenar i stor myckenhet. Det ser då ut, som skulle bärget spruta eld. Stundom utrinne ur öppningen (kratern) på bärgets topp en hvitglödande massa, som kallas lava. Man säger då, att ett vulkaniskt utbrott försiggår. När ett utbrott förestår, hör man en tid förut ett starkt buller inifrån bärget. Jorden skakar, och stora rök-moln, blandade med heta vattenångor, vältra sig fram ur kratern. Då sker utbrottet. En eldlik massa skjuter med ens högt upp i luften. Från den utgå många blixtar, och stora stenar kastas upp till en oerhörd höjd, åtföljda af aska i så stor mängd, att luften förmörkas därpå på vida sträckor omkring bärget. Af vattenångan uppstår ett förfärligt regn, som blandar sig med askan och nedfaller i strömmar samt åstadkommer stor förödelse. Kratern utgjuter en bred ström af hvitglödande lava, som flyter ned längs bärgets sidor, uppbrännande och förstörande allt, som står i dess väg. Ett sådant utbrott kan till och med förändra hela trakten utseende. Fält och skogar, hus och byar kunna då blifva begrafna under askan och lavan, hvilken vid afsvanandet stelnar till en fast massa.

Lyckligtvis inträffa sådana vulkaniska utbrott sällan i Europa. År 79 eft. Kr. förstördes två städer, *Herculanum* och *Pompeji*, genom ett

utbrott af Vesuvius. I förra århundradet träffade man vid gräfnings i jorden på ruiner af de båda städerna och sedan dess har man småningom gräft fram en stor del af dem. Inne i husen har man funnit husgeråd och mycket annat ganska väl bibehållet och däraf fått en god upplysning om, huru människorna vid den tiden lefde.

Jordbäfningsarna göra stundom ännu större skada än de vulkaniska utbrotten. Vid en jordbäfnings börjar marken häftigt skaka, hvarvid stora sprickor och remnor uppstå. Hela byar och städer samt stora bärg kunna då störta tillsammans och sjunka i jorden inom några få minuter. Vid sådana jordbäfnings har äfven tusentals människor omkommit. Äfven på hafsbotten förekomma jordbäfnings. Då råkar hafvet i trakten uti en våldsammare rörelse än vid den värsta storm och då kunna äfven de största fartyg omkomma eller bli förstörda. En af de hemskaste jordbäfnings, man känner, inträffade år 1783 uti *Kalabrien*. Då torde mera än 100 tusen människor ha förlorat lifvet.

Sjöar och floder. I norra Italien finnas några mindre, men natursköna insjöar. För öfrigt äro sjöarne i landet obetydliga. De viktigaste floderna äro **Po**, som flyter genom Lombardiska slätten och utmynnar i Adriatiska hafvet, samt **Tiber**, som utflyter i Tyrreniska hafvet.

Klimat. Lombardiska slätten har stundom stränga vintrar, men för öfrigt är Italien känt för sitt härliga luftstreck. Snö faller sällan, och sommarn är vanligen regnlös samt luften mycket klar. Vid de sankt kusttrakterna uppstå giftiga ångor, som alstra en farlig febersjukdom, malaria.

Växt- och djurvärld. På den fruktbara Poslätten slås ängarna ända till sex gånger om året. På fälten odlas hvete, majs och ris, och där äro planterade långa rader af mullbärsträn och popplar, mellan hvilka vinrankan slingrar sig. På Apenninernas sluttningar växer den äkta kastanjen, hvars frukt folket begagnar i stället för bröd. Längst i söder trifvas många slags sydfrukter. På Sicilien odlas äfven bomull och sockerrör.

Tama buffeln förekommer i mellersta Italien, och på Lombardiska slätten drifves stor silkesmaskafvel.

Befolkning. *Italienarne* härstamma från forntidens romare, och deras språk, italienskan, är besläktadt med det gamla latinet. Landet är tätast befolkadt i

norr, isynnerhet på Lombardiska slätten, som hör till Europas allra folktätaste trakter.

Religionen utgöres af den katolska läran, som har sitt hemland här. *Folkbildningen* i Italien står mycket lågt, isynnerhet i södra delen, där läskunnigheten är sällsynt. Vidskepelse och tiggeri äro därför allmänna. På Sicilien äro rövveri och mord ännu mycket vanliga. För den *högre bildningen* finnas dock många universitet och andra läroanstalter.

Italianarne äro ett vackert och lifligt samt begäfvadt folk, men största delen får växa upp i okunnighet. De ha isynnerhet stor fallenhet för sång, musik och annan skön konst, och ett stort antal af världens förnämsta konstnärer har varit italienare.

Den katolska kyrkans styresman, *påfven*, bor i Rom och betraktas af alla rättrogna katoliker såsom Kristi ståthållare på jorden. I forna tider hade påfvarne så stor makt, att de kunde till- och afsätta kejsare och konungar, och ännu i medlet af detta århundrade härskade påfven som en konung öfver ett världsligt rike, *Kyrkostaten* i mellersta Italien. Numera har påfven ingen världslig makt, men genom en mängd biskopar, präster och munkar i flere länder försöker han ännu invärka på folken.

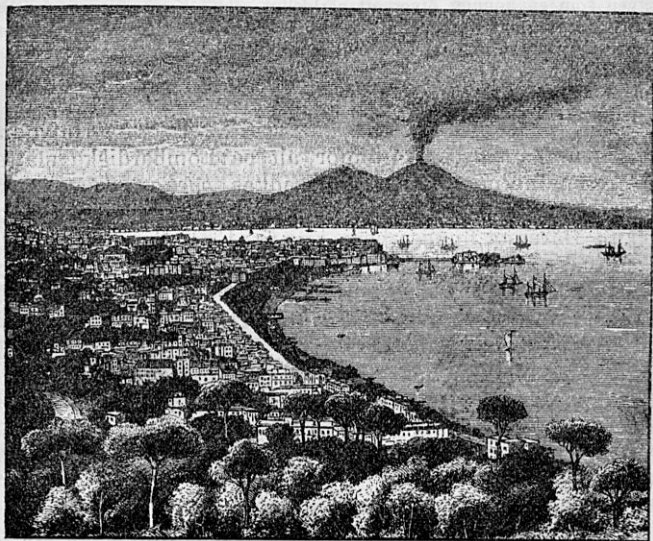
Näringar och samfärdsel. Hufvudnäringen är *åkerbruket*, framför allt på Lombardiska slätten. Uti Apenninernas bärgstrakter idkas *boskapsskötsel*. Italiens bärg äro fattiga på metaller, men lämna dock något järn. Däremot finnes mera svafvel samt marmor. *Industrin* är icke betydlig. Dock tillvärkas sidenvaror, glas- och korallarbeten. På landsbygden flätas stråhattar, i Medelhafvet fiskas koraller och svamp, och vid hafskusterna beredes salt. *Handeln* är af stor vikt. *Utförseln* utgöres mest af silke, olja, vin, ris, sydfrukt, svafvel, marmor och konstsaker; *införseln* åter af industri- och kolonialvaror, metaller och spannmål. — Samfärdseln uppehålles både till sjöss och genom järnvägar.

Styrelse och försvar. Italien är ett *konungarike*, som för den inre förvaltningen är deladt i en mängd provinser. — Hären är grundad på allmän värneplikt. Flottan är ansevärd.

Italien är en *stormakt*.

Städerne uti Italien äro talrika och gamla samt ha en mängd konstrika praktbyggnader. De förnämsta äro följande:

Turin vid öfre delen af Po. Præktigt bygdt. Siden- och fajansfabriker. Universitet. — **Milano** norr om Po. Stora sidenfabriker. Många järnvägar. Praktfull domkyrka af hvit marmor, prydd med tusentals bildstoder. — **Venedig** l. **Venezia** vid Adriatiska hafvet. Bygdt på hundratals holmar med mellanlöpande kanaler. Underskönt läge. Praktfulla marmoralats. Tillverkning af glas, speglar och guldsmedsarbeten. På kanalerna färdas man i tältbåtar, gondoler. — **Bologna** (bålänja) på slätten söderom Po. Spann-målshandel. Europas äldsta universitet. — **Genua** vid Genua viken. Vackert läge på Apenninernas sluttningar. Många marmoralats. Italiens förnämsta sjöhandelsstad. Fabriker. — **Livorno** vid Medelhafskusten. Betydande sjöhandels-

Neapel och Vesuvius.

stad. — **Florens** i det inre af landet. Vackert beläget. Præktiga palats, kyrkor och konstsamlingar. Sidenfabriker.

Tillverkning af stråhattar. — **Rom** vid Tibern. Rikets hufvudstad. Konungens och påfvens residens. Har två gånger varit säte för ett stort världsvälde: i forntiden under kejsarne och i medeltiden under påfvarne. Storartade ruiner och konstskatter. Mycket besökt af konstnärer och resande. Har många högst märkvärdiga och namnkunniga byggnader, såsom *Vatikanen*, påfvens palats, det största i Europa; *S:t Peterskyrkan*, den största i kristenheten; *Qvirinalen*, konungens palats, m. fl. 300 t. inb. — **Neapel** vid Tyrreniska hafvet. Italiens största stad. Underskönt läge. Viktig handels- och fabriksstad. $\frac{1}{2}$ milj. inb. — **Messina** på Sicilien, vid sundet. Stor utförsel af sydfrukter. — **Palermo** på Siciliens nordkust. Öns största stad. Vackert bygdt. Betydlig handel.

Balkánhalfön.

Gränser. **Balkánhalfön** har ett mycket brett landfäste i norr. Gränsen på denna sida kan anses gå utmed **Save** och **Donau**. De öfriga gränserne utgöras mest af haf och urskiljas med lätthet på kartan.

Kusterna äro långt mera sönderskurna på denna än på de öfriga af Medelhafvets halföar. Ju längre man kommer mot söder, dess mer afsmalnar halföns landmassa och dess betydligare blifva inskärningarna. Från västkusten intränger **Lepanto viken** djupt i landet och nästan afskiljer halfön **Moréa**, så att den endast genom det smala **Korintiska näset** sammanhänger med fastlandet. Från Ägäiska hafvet intränger **Saloniki viken** m. fl. De största och förnämsta öarna äro **Kreta** i Medelhafvet, **Kykladerna** i Ägäiska hafvet och **Joniska öarna** i Joniska hafvet.

Ytbildning. I nordost utbreder sig den vidsträckt **Rumäniska lågslätten**, genomfluten af Donau och dess bifloder samt begränsad i norr af **Transsyvaniska bergen**, i söder af **Balkán**. För öfrigt är Balkánhalfön i det inre

ett högland, uppfyllt af bärgskedjor, bland hvilka de **Dinariska alperne**, som i nordväst sammanhånga med Östalperne, samt de **Grekiska bergen** i söder äro de förnämsta.

Sjöar och floder. Sjöarne äro få och obetydliga. Hufvudfloden är **Donau** i norr. Af dess många bifloder är **Save** den förnämsta här. Öfriga floder äro små och mindre betydande.

Klimatet på halfön är mycket olika. Den Rumäniska slätten i nordost har ett fastlandsklimat med så stränga vintrar, att Donau flere månader af året brukar vara tillfrusen. Först söderom Balkan vidtager Medelhafsländernas milda luftstreck med dess regnlösa somrar och ständigt grönskande trån. Halföns södra del är utmärkt genom sin ständigt klara himmel och sin synnerligen genomskinliga luft.

Växt- och djurvärlden. Slätterna äro fruktbara, men ofta illa odlade. Där växa hvete, majs, hirs och tobak. Sydligare trives vinrankan och där odlas äfven mycket sydfrukter. Bergens sluttningar äro, isynnerhet norrut, för det mesta skogbeksädda. Där växa ek, valnöt och kastanje, högre upp äfven barrtrån.

Utom de vanliga sydeuropeiska djuren förekomma här sjakaler samt flamingo- och pelikanfåglar vid de sank flodmynningarna. I de nordliga ekskogarne beta stora hjordar af svin.

Befolkning. På Balkanhalfön bo många särskilda folk, hvilka till språk, religion, seder och bruk äro mycket olika. De förnämsta äro *turkarne*, *rumänerne* och *grekerne*.

Turkarne bekänna sig till Muhameds lära. De öfriga folken tillhöra den grekisk-katolska kyrkan. *Folkbildningen* är dålig, den *högre bildningen* mycket försummad.

De flesta österländska folk, såsom *turkarne* m. fl. begagna mycket vida kläder. Männen bruka ofta en duk (turban) virad omkring hufvudet. Kvinnorna betäcka sitt ansikte, då de äro ute; största delen af sitt lif tillbringa de i en särskild del af huset, som kallas harem. De förmögna turkarne ha vanligen flere hustrur (månggifte).

Muhameds lära, äfven kallad *Islam*, härstammar från Arabien. Den stiftades på 600:talet af araben *Muhamed*. Han lärde, att det finnes blott *en* Gud (Alláh) och att Muhamed är hans profet. Hvad Gud har uppenbarat, finnes skrifvet i Koránen, muhamedanernes bibel. Den lär, att man bör tjäna Gud med böner, allmosor och vallfärder till heliga ställen, men allra hälst vill Gud tjänas genom strid mot de otrogna. De, som stupade i striden, komma till paradiset, där de få roa sig fritt. Muhamedanerne tro äfven på ett oundvikligt öde, och därför äro de oförskräckt i striden, men också håglösa och likgiltiga i det dagliga lifvet.

Grekerne voro i forntiden ett af de mest bildade folken. Deras konstnärer, skalder och vetenskapsmän väcka beundran ännu i vår tid. Nutidens greker äro icke mera hvad deras förfäder voro, men de sakna likväl icke begåfning. De äro sluga köpmän och skickliga sjömän; handeln och sjöfarten i dessa trakter äro mest i deras händer. Men de äro illa beryktade för sin oredlighet och opålitlighet, hvilket kanske kommer däraf, att de länge lefvat under förtryck.

Näringar och samfärdsel. De förnämsta näringarna äro *jordbruk*, *fruktodling* och *boskaps-skötsel*. *Bärgsbruk* förekommer ytterst litet, och *industrin* är obetydlig. Mest tillvärkas turkiska mattor, saffianläder, rosenolja och tobaksvaror. *Handel* och *sjöfart* äro viktiga näringskällor, isynnerhet hos grekerne. *Samfärdseln* till sjöss är behjälplig, men i det inre af halfön saknas till och med ordentliga landsvägar, och järnvägar finnas ytterst få.

Stater. Balkánhalfön, som ännu i början af detta århundrade helt och hållet lydde under Turkiets öfvervälde, är nu fördelad mellan 6 särskilda stater, hvilka äro följande:

RUMÄNIEN.

(130 t. \square km. $\frac{1}{3}$ af Finland. $5\frac{1}{2}$ milj. inb.; 42 på \square km.)

Är beläget i nordöstra delen af halfön och upptager större delen af den Rumäniska slätten.

Landet styres af en *konung*.

Hufvudstad. **Bukarest** (bukaresjt) midt på slätten. Har flere palatser, men mest låga kojor. Universitet. 220 t. inb.

SERBIEN.

(50 t. \square km. $\frac{1}{4}$ af Finland. 2 milj. inb.; 40 på \square km.)

Riket ligger i norra delen af halfön, söderom Donau och Save. Är till största delen bergigt. Styres af en *konung*.

Stad. Belgrad vid Saves utflöde i Donau. Hufvudstad. Har en fästning.

BULGARIEN med ÖSTRUMILIEN.

(100 t. \square km. Omkr. $\frac{1}{4}$ af Finland. 3 milj. inb.; 30 på \square km.)

De båda länderna ligga på hvar sin sida om Balkán. Bulgarien styres af en *furste*, som är skattskyldig under Turkiet.

Hufvudstad. Sofia i västra delen af landet.

TURKIET.

(170 t. \square km. Nära $\frac{1}{2}$ af Finland. 4 $\frac{1}{2}$ milj. inb.; 26 på \square km.)

Turkiets besittningar i Europa omfatta numera blott mellersta delen af Balkánhalfön.

Styrelse. Turkiet styres af en *sultan*, som är *själfhärskare*. Riket har altmera råkat i förfall på senare tider.

Hufvudstad. Konstantinopel vid Bosporen. Vakert läge. Betydlig handel. Bland märkliga byggnader märkas *Sofiamoskén*, som fordom var en kristen kyrka, samt *Seraljen*, ett präktigt palats. 900 t. inb.

Biländer. Turkiets makt grundar sig hufvudsakligen på dess vidsträckt besittningar i västra *Asien*, samt dess underlydande områden i norra *Afrika*, hvilka alla tillsamman tagna äro nästan så stora som halfva Europa.

GREKLAND.

(60 t. \square km. $\frac{1}{8}$ af Finland. 2 milj. inb.; 30 på \square km.)

Är beläget i sydligaste delen af halfön samt omfattar flere öar. Landet styres af en *konung*.

Hufvudstad. *Atén* på halfön Attika. Har många forntidslämningar. Universitet. 85 t. inb.

MONTENEGRO.

Obetydligt rike vid Adriatiska hafvet. 250 t. inb.

Öfversikt af Europa.

Natur. Europa, som bildar en från Asien utlöppande stor halfö, är mera än de andra världsdelarne sönderdeladt i många halföar samt har därför en mängd hafsvikar äfvensom öar. Genom denna sönderdelning har Europa blifvit mera tillgängligt för sjöfart och samfärdsel, än det eljes skulle vara. — Hela östra delen af Europa utgör ett enda stort lågland, kalladt **Östeuropeiska slätten**. Däremot är västra Europa till större delen ett högland, som endast här och där afbrytes af större eller mindre lågland. Det västliga Europa omfattar tre

höglandsområden, nämligen: **Skandinaviska höglandet** i norr, **Skottiska höglandet** på de Brittiska öarna och **Mellaneuropas högland** med **Alperne** i midten. De tre stora halföarna i söder bilda hvar för sig särskilda högländer. — Europas sjöar och floder med undantag af dem på Skandinaviska halfön och de Brittiska öarna, hvilka bilda själfständiga vattenområden, kunna sägas tillhöra två stora flodområden: ett *nordligt* med utlopp till Norra ishafvet, Atlanten och Östersjön samt ett *sydligt* med utlopp till Medelhafvet, Svarta och Kaspiska hafven. Vattendelaren mellan dessa områden kan man tänka sig dragen från mellersta Uräl åt sydväst till Sundet vid Gibraltar. — I klimatet märkes stor olikhet. Hela östra och mellersta delen af Europa har ett strängt fastlandsklimat med varma somrar och kalla vintrar samt ringa fuktighet. Vid västkusterna råder ett mildt kustklimat med mycken fuktighet och blåst samt på öarna ett fullständigt hafsklimat med mild väderlek samt stor nederbörd och täta dimmor. Denna det västliga Europas väderlek härleder sig hufvudsakligast från *Golfströmmen*. På de sydliga kuststräckorna utmed Medelhafvet härskar ett klimat, som närmar sig de heta ländernas. — Fordom hade norra och mellersta Europa betydligt större skogar än nu. Men under tidernas lopp ha slättbygderna blifvit altmera uppodlade. Ännu finnas dock ofantliga skogar i mellersta delen af den Östeuropeiska slätten samt betydliga sådana i de öfriga delarnes bärgstrakter. På dessa ställen förekomma mest barrträn, men äfven sommargröna löfträn. I sydeuropa förekomma de ständigt gröna löfträna samt sydländska barrträn, såsom cypressen och pinjen äfvensom flere slags sydfruktträn. Fullkomligt trälösa äro däremot de frusna tundrorna ytterst i norr, de gräsrika stepperne i sydost och de högre bärgens toppar. — Af odlade sädesväxter förekomma korn och hafre i norr, råg i mellersta delen samt hvete sydligare, sydligast äfven majs och ris. I södra delen af Mellaneuropa samt i Sydeuropa är vinrankan allmän. Allra sydligast trifvas t. o. m. bomullsbusken och sockerröret. Nästan öfveralt i Europa odlas dessutom potäter samt foderväxter. — De *vilda djuren* ha småningom aftagit i samma mån som de stora skogarne nedhuggits. Ännu

påträffas björnen, vargen och räfven m. fl. uti norra och mellersta Europas skogar. I norra delen ströfvar älgen; i de mellersta delarnes löfskogar finnas rådjuret och kronhjorten, på Alperne och Pyrenéerna stengeten och gemsen. — Af *husdjur* äro hornboskapen och hästen allmänna nästan öfver hela Europa. Uti de nordligaste trakterna äro renen, i Medelhafsländerna åsnan, mulåsnan och buffeln, på stepperne i sydost kame-len mycket vanliga. — Hafven äfvensom vissa floder äro rika på fisk. Särskildt märkas sill i Nordsjön samt stör i Volga och Kaspiska hafvet. Ishafvet är rikt på hvalar, sälar och sjöfågel, och Medelhafvet har koraller och svamp.

Befolkning. Europa omfattar nära 10 milj. ☐ km och har omkring 350 milj. människor. Tätast befolkade äro Mellaneuropa, Brittiska öarna och Italien. De särskilda folken i Europa kunna sammanföras på följande sätt:

Skandinaver, engelsmän och tyskar bilda den **germaniska stammen**, som bor i nordvästra Europa;

Ryssar, polackar, serber, bulgarer m. fl. höra till den **slaviska stammen**, som bor i östra Europa och på en del af Balkánhalfön;

Fransmän, spanjorer, portugiser, italienare och rumäner tillhöra den **romaniska stammen**, som bor i sydvästra och södra delarne af Europa.

Dessa tre stammar tillhöra alla den **Kaukasiska rasen**. Däremot tillhöra finnarne, magyarerne och turkarne, hvilka alla härstamma från Asien, den **Mongoliska rasen**.

Af *religionsläror* äro i södra Europa den romersk-katolska, i östra den grekisk-katolska och i nordväst de protestantiska de allmänt förhärskande. Dessutom finnas här och där judar, som bekänna Mose lära samt på Balkánhalfön anhängare af Muhameds lära.

Folkbildningen står högt hos de protestantiska be-kännarne, men lågt hos de öfriga. *Den högre bildningen* är mera utbredd i västra än i östra Europa.

Näringarna bero främst af naturförhållandena. *Åkerbruket* är en hufvudnäring öfveralt, utom på den frusna

tundran i norr, på de stora stepperne i sydost och i de högre bärgstrakterna. I dessa senare trakter utgör däremot *boskapsskötsel* den viktigaste näringen. *Bärgsbruk* idkas mest i trakter med låga bärg, ej i högfjällen eller på slättlandet, utom stenkolsdriften. *Industri* bedrifves förnämligast i de länder, som ha rik tillgång på stenkol och metaller. Största *sjöfarten* drifves af de länder, som ha vidsträckt kuster. *Handeln* är mer eller mindre utvecklad i alla länder.

Den politiska makten, som härskar öfver folken och deras väl eller ve, är fördelad emellan de 6 *stormakterna*: **Ryssland, Tyskland, England, Frankrike, Österrike och Italien.** De underhålla enhvar stora och välöfvade härar, grundade på allmän värneplikt, samt betydliga krigsflottor för att bevara och vidare utvidga sin makt, men sinsemellan hysa de misstro emot hvarandra samt söka förhindra hvarandras maktutveckling genom att upprätthålla en politisk jämvikt i Europa.

AS I E N.

(45 milj. km. 800 milj. inb.).

Gränser. Asien, den största af alla världsdelar, gränsar i N. till **Norra ishafvet**, i Ö. till **Stora oceanen**, i S. till **Indiska hafvet**, i V. till **Medelhafvet** med dess vikar och sund samt till **Europa**, hvarmed det är förenadt genom en lång landgräns. Längst i NO. åtskiljes Asien från Amerika genom **Berings sund** samt i SV. från Afrika genom **Röda hafvet** och **Suez kanalen**.

Kuster. På N. sidan bildar **Norra ishafvet** **Kariska hafvet** och **Obj viken**. Utanför kusten ligga de **Ny-sibiriska öarna** och **Vrangels land**. — På Asiens Ö. kust utskjuta i **Stora oceanen** halföarna **Kamtsjatka** och **Koréa**. Utanför denna kust bildar oceanen de stora hafsbukterna **Berings haf**, **Okotska hafvet**, **Japanska hafvet**, **Gula Hafvet** och **Kinesiska hafvet** med **Tong-king** och **Siam vikarna**. Dessa bukter åtskiljas från den öppna oceanen af särskilda ögrupper: **Kurilerna**, **Japanska öarna** och **Filippinerna**. Uti SO. mel-

lan Asien och Australien ligga de **Stora Sundaöarna** (*Sumatra, Borneo, Java* och *Celebes*) m. fl. ögrupper. — På S. sidan har Asien tre stora halföar: **Bortre Indien** med landtungan **Malaka**, **Främre Indien** och **Arabien**. Dessa åtskiljas af de stora hafsvikarna **Bengaliska viken** samt **Arabiska hafvet**, hvilket bildar **Persiska viken** och **Röda hafvet**. SO. om Främre Indien ligger ön **Ceylon** och i SV. flere grupper af mindre öar. — Mot V. sträcker sig halfön **Mindre Asien**, som omgifves af **Medelhafvet**, **Ägäiska hafvet**, **Dardanellsundet**, **Marmora sjön**, **Bosporen** och **Svarta hafvet**. S. om Mindre Asien ligger ön **Kypern** och vid halföns V. kust finnes en mängd mindre öar.

Ytbildning. Midt igenom Asien går från V. till Ö. ett ofantligt stort bälte af höjder och högslätter. Detta höglandsbälte kan indelas i ett mindre, västligt samt ett större, vidsträktare östligt. NV. om höglandet utbreder sig ett vidsträkt lågland, mot S. utskjuta tre bärguppfyllda halföar och dessutom har Asien en stor övärld. På grund häraf kan Asien till sin natur indelas i följande 5 hufvudafdelningar:

1. Östra Högasién. Inre delen här består af väldiga högslätter begränsade på alla sidor af höga bärg: i N. af det guldrika **Altái**, som utsträcker sina förgreningar åt NO. ända bort mot Berings sund, i Ö. af **Kinas** och **Mantsjuriets bärg**, i S. af jordens väldigaste bärgskedja **Himálaya** och i V. af **Pamirs högslätt**. På Himálayas fjällkammar finnas väldiga snö- och isfält, och bland dess toppar höjer sig **Gaurisánkar**, jordens högsta fjäll, till en höjd af 8,800 *m* öfver hafvet. Också det inre höglandet har många mäktiga bärgskedjor, hvilka i V. sammanlöpa med Pamirs högslätt. Bland dessa märkes **Kyen-lyn**, som delar det inre af högslätten i alplandet **Tibet** och högsteppen **Gobi**. Tibet är jordens högst belägna land, hvars dalar ligga lika högt som toppen af Mont Blanc. Gobi är till en del en torr grässtepp och till en annan del en ödslig sand- och klippöken. Åt SO. och Ö. fortsättes höglandet af en mängd bärgåsar, som gå i flere riktningar. Hela detta högland är på många sidor omgifvet af lågländer: i N. af *Sibi-*

rien, i NV. af *Turán*, i S. af *Hindostán* samt i Ö. af *Kinas* och *Mantsjuriets* slätter. Halföarna *Koréa* och *Kamtsjatka* på ostkusten bilda särskilda bärgländer för sig. Af dessa har Kamtsjatka flere eldsprutande bärg af Mont Blancs höjd.

2. Västra Högasien omfattar högländerna från Pamírs högslätt i Ö. till Ägäiska hafvet i V. Dessa högländer utgöras af **Irán**, **Armenien** och **Mindre Asien**, hvar-till ännu kommer **Kaukasus'** väldiga bärgskedja längre i N. Alla dessa högländer äro merendels lägre och mindre breda än Ö. Asiens. — Iráns inre delar utgöras mest af ökenartade högslätter, omgifna af höga kantbärg. Bland dessa märkas den höga, vulkaniska bärgskedjan **Elbúrs** S. om Kaspiska hafvet samt **Hindukusch** i NO. I NV. sammanhänger Irán med Armeniens bärgland, på hvilket det namnkunniga bärget **Ararat** höjer sig. I S. stöter Armenien till *Mesopotamiens* lågslätt, i N. skiljes det genom mindre floddalar från Kaukasus. Denna vilda bärgskedja mellan Kaspiska och Svarta hafven har många snöbetäckta toppar af större höjd än Mont Blanc samt en mängd mindre dyvulkaner och heta källor. I närheten af Kaspiska hafvet välla petroleum och illaluktande gaser i stor mängd upp ur jorden. I V. sammanhänger Armenien med Mindre Asiens högländ, som på N. och S. sidorna har betydliga kantbärg, men i det inre till stor del består af stepper och öknar. Västkusten, som kallas *Levanten*, är väl vattnad samt mycket fruktbar.

3. Lågländerna i NV. Det ofantligt stora **Sibiriska låglandet**, som upptager nästan hela N. Asien, åtskiljes från den Östeuropeiska slätten i V. af Urál bergen, men liknar denna mycket till naturen. Närmast Ishafvet utgöres Sibirien nämligen af ödsliga tundror. Mellersta delen upptages af ofantliga barrskogar och betesmarker, som mot S. öfvergå till torra stepper. — Längre mot SV. fortsättes Sibiriska slätten af **Turáns lågland** omkring *Arál sjön*. Detta lågland består af stora stepper och sandöknar, hvilkas salthaltiga och af hafssnäckors skal betäckta mark tyder på, att den fordom varit hafsbotten.

4. Halföarna i S. — Arabien, den västligaste halfön, är mest afsöndradt från fastlandet genom djupt in-
trängande hafsvikar. Halföns inre består, så vidt man vet,
af höglända sandöknar samt bärgsträckningar. Vid kusterna ligga kantbärg, som sänka sig mot haf-
vet i vackra och fruktbara sluttningar. — **Främre Indien**
upptages i N. af *Hindostáns lågslätt*, som till större de-
len är mycket bördig. I S. reser sig *Dékans högland*,
som har formen af en trekant, med spetsen vänd mot S.
Det inre af detta högland är fruktbart och sänker sig
småningom mot Ö. kusten, som är lågländ. — **Bortre In-**
dien genomstrykes af många bärgsträckningar, som
utgå från Östra Högasien. Mellan dem öppna sig frukt-
bara floddalar, som flerstädes vidga sig till breda
slätter.

5. Asiens öar äro nästan alla höga och
bärguppfyllda. Ögrupperna utmed Ö. och SÖ. kusten
af fastlandet, från Kamtsjatka till Sundaöarna, ha talrika,
ännu värksamma vulkaner.

Sjöar och floder. I västra och mellersta
Asien finnes en mängd steppsjöar, som sakna aflopp
och hafva salt vatten. I dem infalla flere betydande flo-
der, hvilka dock icke förmå öka dessa sjöars vattenmassa,
utan denna insupes af marken samt afdunstar genom vär-
men. Till sådana sjöar höra **Kaspiska hafvet** och **Arál sjön**.
Dessa hvardera ligga särdeles lågt och ha fordom kanske
bildat ett enda stort innanhaf. — Ö. om Arál ligger stepp-
sjön **Balkasch** och längre åt NO. i bärgsbygden alpsjön
Bajkal.

Asien har mycket större floder än Europa. Af dessa
utmynnar en del i de stora världshafven, andra utgjuta
sig i insjöar, där deras vatten småningom afdunstar.

Till *Norra ishafvet* flyta:

Obj, **Jenisej** och **Lena**, hvilka alla äro verkliga jätte-
floder, som upprinna på Högasiens N. sluttningar och ge-
nom Sibiriens vidsträckt slätter långsamt skrida mot Is-
hafvet.

Till *Stora oceanen* flyta:

Amúr från bärgen S. om Bajkal. — **Vang-ho** eller **Hoang-**
ho (gula floden) och **Jang-tse-kiang** (blå floden), Asiens längsta

och vattenrikaste flod, bägge från Tibets alpland. — **Me-kong**, äfven från Tibets alpland, flyter åt S. genom Bortre indiska halfön.

Till *Indiska hafvet* flyta:

Saluén och **Iravadi**, båda från Högasien, flyta genom Bortre indiska halfön. — **Bramaputra**, från N. sidan af Himálaya, omkring hvars Ö. del den bildar en bäge, och **Ganges**, från SV. sluttningen af Himálaya, bilda ett gemensamt delta och utmynna i Bengaliska viken. — **Indus** eller **Sind**, från N. sidan af Himálaya, nära Bramaputras källor, nedflyter åt NV. och SV. till Arabiska hafvet. — **Schat-el-arab**, utloppsarm för floderna **Euftrat** och **Tigris**, hvilka upprinna på Armeniens bärg och flyta genom Mesopotamiens lågslätt.

Klimat. Asien, som är en så vidsträckt världsdel, måste naturligen i olika trakter ha mycket olika klimat. — Längst i N. råder ett ytterst kallt klimat. Utmed kusten af Ishafvet kan kvicksilfret i termometern flere veckor under vintern vara fruset, och under sommarn upp-tinar jorden endast obetydligt på ytan. — I de mellersta delarne af Asien, såsom på de stora högslätterna och på stepperne, härskar ett utprägladt fastlandsklimat med mycket heta somrar och iskalla vintrar. Det inre af Högasien lider i allmänhet brist på nederbörd, medan de höga kantbärgen ha en nederbärd, som är omåttligt stor. — På halföarna i S. är klimatet hett hela året om. Dessa trakter höra också till de hetaste på jorden. Vissa trakter där äro alldeles regnlösa; i andra trakter åter är året deladt i en torr tid, då det aldrig regnar, och en regntid, då det regnar beständigt. Det är den från hafvet vissa tider af året blåsande SV. vinden (mon-sunen), som bringar dessa regnflöden. I en del sumpiga lågländer, såsom vid Ganges stränder m. fl. ställen, alstrar den starka hettan smittosamma farsoter, t. ex. kolera och andra dylika. — Endast i N. delen af Kina, i Japan och på Mindre Asiens kuster råder ett mildt och jämt kustklimat.

Växt- och djurvärlden i Asien är, lika-som klimatet, mycket olika i olika trakter och kan inde-

las i flere områden. — *Ishafskusten* i N. upptages mest af frusna tundror, på hvilka under den korta sommarn endast uppspira mossor och lafvar, sydligare äfven mindre buskar och andra växter. Här ströfva isbjörnen, vildrenen och den nordiska räfven. — *Skogsområdet* i S. Sibirien, från Uräl i V. till trakterna närmare Stora oceanen i Ö, upptages af ofantliga barrskogar, här och där genomflutna af stora floder, invid hvilka odlade fält och betesmarker förekomma. I dessa trakter äro landbjörnen, vargen och många andra pälsbärande djur talrika och jagas mycket. Floderna äro äfven särdeles fiskrika. — *Steppområdet* upptages af Turans torra grässlätter samt det inre Högasiens magra stepper och sandöknar, på hvilka icke finnes någon skog. Där lefva stora hjordar af antiloper, vildåsnor och hästar och där äro de europeiska husdjuren ursprungligen hemma. Dessutom begagnas kamelen såsom husdjur i dessa trakter. På steppernes och öknarnas milsvida slätter finnes här och där tillgång på vatten och där ha därför uppstått fruktbara oaser, på hvilka det växer rikligt säd och många slags sydfruktur. — *Kina och Japan*, som ha ett jämnare klimat, prydas af många slags ständigt gröna löfträn och ståtliga barrträn. Intet land är så sorgfälligt odladt som Kina, där flodernas vatten genom många hundratals kanaler är ledt ut öfver fälten. Mest odlas ris, som utgör befolkningens förnämsta föda, samt dessutom te, bomull och sydfruktur i stor mängd. Vilda djur finnas nästan icke alls och husdjur endast litet. De utgöras mest af svin, ankor, höns och tama fasaner. Guldfisken och silkesmasken äro hemma här. — *Indien och Sundaöarna* ha en yppig växtlighet. Ogenomträngliga urskogar täcka mångenstädes marken. De förnämsta träna äro här palmerna, hvaraf det finnes många olika slag. Dessutom förtjäna här nämnas bamburöret, ett träartadt jättegräs, hvaraf man bygger hus, tillvärkar husgerådssaker m. m., samt bananen och brödfruktträet, som äro viktiga näringsväxter. I de europeiska kolonierna odlas kaffe, socker, bomull och på öarna dyrbara kryddor, såsom peppar, ingefära, kanel, näjlikor m. m. — Djurvärlden är här synnerligen rik. Här på-

träffas kungstigern, elefanten, noshörningen och många slags apor. Såsom husdjur begagnas tama elefanten och sebun eller puckeloxen. Skogarne äro rika på många slags brokiga fåglar, såsom påfåglar, papegojor m. fl. Invid floderna lura jättestora krokodiler och i sjelfva boningshusen intränga många giftiga ormar.

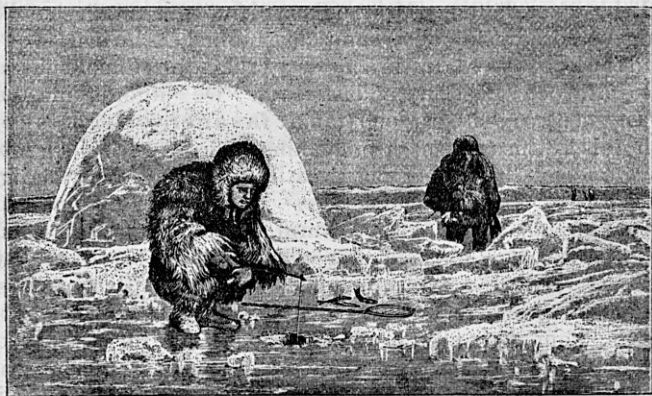
Folk och riken. Asiens inbyggare utgöra mera än hälften af hela jordens folkmängd. De asiatiska länderna utgöras af *europiska sydländer*, som upptaga mera än hälften af världsdelen yta, och *inhemska välden*, som alla styras af sjelfhärskande regenter.

RYSKA ASIEN.

(Mera än $1\frac{1}{2}$ gång Europa. 16 milj. inb.)

De ryska besittningarna utgöras af *Sibirien* med *Amúrlandet*, *Turán* och *Kaukasien* samt omfatta hela N. och NV. Asien jämte därutanför belägna öar.

Befolkning. Sibirien är ytterst glest befolkadt. Största delen af inbyggarna utgöres af *ryssar*. Utmed Ishafvet lefva flere småväxta mongoliska folk, som kläda sig i djurhudar, såsom *samojeder*, *jakuter*, *tsjuksjer*

Lifvet i höga Norden.

m. fl. Stepperne genomströfvas af andra mongoliska folkslag, såsom *kirgiser*, *turkmener* o. dyl., och i Kaukasien bor en brokig blandning af europeiska och asiatiska folk, såsom *ryssar*, *tatarer*, *armenier* och många andra.

De nordiska fiskarfolken äro till största delen råa och vidskepliga hedningar, som ännu tro på onda makter och troll samt söka besvärja och förjaga dem. Som dragare begagna de renar och allra nordligast äfven hundar, hvilka spännas flere efter hvarandra för släden. — *Kirgiserne* på Turåns stepper äro herdefolk eller *n o m a d e r*, som lefva af boskapsskötsel, men deras stamförvandter *turkmenerne* äro kända som baksluga röfvere.

Ryssarne tillhöra den grekisk-katolska kyrkan, många folkslag i SV. bekänna Muhameds lära, andra åter äro hedningar. Folkbildningen är nästan ingen.

Näringar. I Sibirien äro *bäragsbruk*, *jakt* och *fiske* hufvudnäringar. Landet är rikt på stenkol, blyerts, guld, silfver, koppar och järn. I de stora skogarne fås ofantligt mycket pälsdjur och fisket i floderna är lönande. Äfven *åkerbruket* är af vikt i södra Sibirien. *Handeln* bedrifves hufvudsakligen genom karavaner*) samt utmed de segelbara floderna. — Turåns stepper egna sig hufvudsakligen för *boskapsskötsel*, oaserna för *jordbruk*. — Kaukasien har rika petroleumkällor. Där bedrifves äfven *åkerbruk* och *fruktodling* på de södra fjällslutningarna.

Städerne äro få samt i allmänhet icke stora. Här upptagas endast de förnämsta.

I Sibirien.

Tobolsk vid en biflod till Obj. Handel med fisk och pälsverk. — **Tomsk** nära Obj. Handelsstad vid karavanvägen till Kina. Universitet. — **Irkutsk** vid en biflod till Jenisej. Sibiriens största stad. Hufvudort för handeln på Kina. 40 t. inb.

*) *Karavaner* äro resande, som med hästar eller kameler till stort antal färdas genom ödemarker och öknar.

I Turán.

Taschkent i det inre af landet. Bomulls- och siden-
väfverier. Handel. 100 t. inb.

I Kaukasien.

Tiflis i bärgstrakten mellan Kaspiska och Svarta haf-
ven. Betydlig handels- och fabriksstad vid karavanvägen
till Persien. 100 t. inb. — **Bakú** vid Kaspiska hafvet.
Storartad utförsel af petroleum.

TURKISKA ASIEN.

(Omr. $\frac{1}{3}$ af Europa. 16 milj. inb.)

Den asiatiska delen af Turkiet omfattar *Mindre Asien*,
Armenien, *Syrien*, *Mesopotamien* och *Arabians kustland*.
Trakterna vid Medelhafvet äro kända under namn af *Ori-
enten*.

Befolkningen i det turkiska Asien utgör en
brokig blandning. Mest finnas *turkar*, som äro landets
herrar, samt *turkmener*, som idka fårskötsel och plund-
ring. Vid kusterna bo *greker*, hvilka mest bedrifva han-
del och sjöfart. I de inre trakterna lefva *armenier*, som
äfven idka handel, samt *syrier*, *araber*, *judar* m. fl.
folk. De flesta af dessa bekänna den muhamedanska
läran, men några, såsom grekerne och armenierne, äro
kristna.

I forna tider blomstrade i dessa trakter många mäktiga riken, och
då funnos här många stora och folkrika städer, som nu ligga öde eller
jämnats med jorden. Här fanns det *Assyriska riket* med hufvudstaden
Nineve; här stod det *Babyloniska riket*, hvars hufvudstad var *Babylon*.
Mesopotamien har i tiden varit en yppigt bördig slätt, vattnad genom
kanaler och vattenledningar. Dessa ha fått förfalla, odlingen och väl-
ståndet ha gått tillbaka, men ännu finnas mångenstädes lämningar af
byggnader och konstverk från den försvunna storhetstiden. I de smut-
siga byar som växt upp på grushögarne efter forntidens stolta städer,
påträffas ännu många märkvärdiga fornsaker, och ur dessa samma grus-
högar har man uppgrävt stenar och lertegel, fulla af dessa traktens forn-

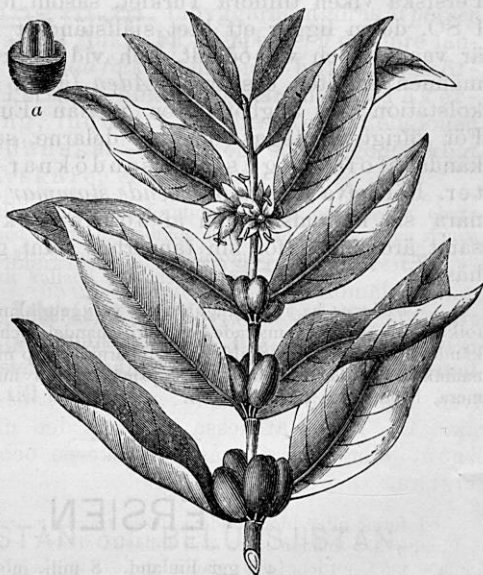
tida kilskrift, som nu blifvit studerad och lämnat många upplysningar om forna tiders lif och strider.

Märkligt är äfven, att de religionsläror, som vunnit den största utbredning på jorden, kristendomen och islam, ursprungligen utgått från dessa trakter, nämligen kristendomen från Palestina vid Medelhafvet för omkring 1,800 år tillbaka och islam eller muhamedanismen 600 år senare från Arabien vid Röda hafvet.

Näringar och samfärdsel. I bärgstrakterna och på stepperne är *boskapsskötseln* hufvudnäring. I kustländerna och en del dalar bedrifves *åkerbruk*. På Arabiska halföns kuster odlas mycket kaffe. *Industrin* är obetydlig. Mest tillvärkas väfnader och vapen. *Handeln* har mycket aftagit. I de inre delarne drifves den genom karavaner, vid kusten med europeiska fartyg.

Kaffeträet är hemma i östra Afrika. Det kan bli omkr. 10 meter högt, om det får växa fritt, men på

kaffeplanteringarna låter man det växa endast till en buske för att lättare kunna värkställa skörden. Bladen likna lagerblad. Blommorna äro små och hvita samt sitta i klungor. Nästan hela året slå nya blommor ut, och växten bär därför samtidigt både blommor och frukter. Växtens frökärnor äro de s. k. kaffebönorna. De sitta inom ett träartadt skal, hvarifrån de befrias. Det bästa kaffet växer i Arabien, men mycket odlas äfven i Amerika samt på de Ostindiska öarna.

Kvist af kaffeträ.
a) bönor uti sitt skal.

Städer. **Smyrna** på Mindre Asiens västkust, som i handelsspråket kallas *Levanten*. Liflig handel. Utförsel af sydfukter. 150 t. inb. — **Bagdad** vid Tigris. Mesopotamiens största stad. Fordom mycket mäktigt. — **Damaskus**

öster om Medelhafvet. Syriens hufvudstad. Vackert beläget. Fabriker för sidentyger och vapen. — **Jerusalem** söder om Damaskus. Beläget på en betydlig höjd. De kristnes och judarnes heliga stad. — **Mecka** öster om Röda hafvet. Muhameds födelsestad. Muhamedanernas heliga ort, dit hvarje rättrogen muhamedan bör vallfärda åtminstone en gång i sitt lif.

Arabien.

Hela Rödahafskusten samt norra hälften af kusten vid Persiska viken tillhöra Turkiet, såsom förut blifvit nämnt. I SÖ. delen ligger ett litet själfständigt rike, *Omán*, som är vackert och väl odladt, och vid sydkusten äga engelsmännen en liten besittning *Aden* (ädn), som är en viktig kolstation för ångbåtsfarten mellan Europa och Indien. För öfrigt upptagas de inre delarne, som ännu äro föga kända, af ofantligt stora sandöknar och bärgstrakter. Där lefva många *oberoende stammar af araber*. De lifnära sig hufvudsakligen af boskapsskötsel på oaserna samt äro kända för sin tapperhet samt genom sina snabba hästar.

Araberne ha i förgångna tider varit ett bland jordens mest bildade folk. Hos dem blomstrade industri, handel och andra näringar. De kände till räkne- och skaldekunst, stjärnkunskap m. m., samt hade många namnkunniga lärde och vetenskapsmän. Men nutidens araber äro icke mera, hvad deras förfäder voro.

PERSIEN.

(4 $\frac{1}{2}$ ggr Finland. 8 milj. inb.)

Läge. Persien omfattar trakterna mellan *Persiska viken* och *Kaspiska hafvet*.

Natur och odling. Persien är öfveralt ett bärgigt högland. Landets inre upptages till stor del af öknar och stepper samt omgifves af kantbärg.

Betydligare floder finnas icke, men från bergen, som mångenstädes äro högre än Europas Alper, nedrinner en mängd bäckar och floder, hvilkas vatten användes till att bevattna dalarnes härliga odlingar, men eljes försinar i öken-sanden eller i salthaltiga steppsjöar. Landet har ett mycket strängt fastlandsklimat med brännheta somrar och stränga vintrar. Endast i de högre bärgstrakterna regnar det, men i andra delar är himmeln ständigt klar och luften fullkomligt torr. Odling bedrifves därför hufvudsakligen i fjälldalarna, som vanligen äro mycket fruktbara. Vinrankan samt mandel-, persike- och valnötsträna ha här sitt hemland. Fåret, kamelen, åsnan och hästen äro de viktigaste husdjuren.

Befolkning m. m. Inbyggarna utgöras af *perser* uppblandade med andra folk. På stepperne i det inre landet lefva *turkiska normadfolk*, som jämte boskapsskötsel idka röfveri. Perserne lifnära sig däremot med åkerbruk, fruktodling, industri och handel. Religionen är den muhamedanska. — Persien styres godtyckligt af en enväldshärskare, som kallas *sjah*.

Perserne äro afkomlingar af forntidens perser och meder, ehuru mycket uppblandade med andra invandrade folk, från hvilka äfven sjahen härstammar. Perserne älska mycket skaldekonst och prakt samt äro artiga, hvarför de blifvit kallade «Asiens fransmän.»

Städer. **Tehorán** S. om Kaspiska hafvet. Hufvudstad. Osundt om sommarn. 200 t. inb. — **Täbris** i nordvästra delen. Persiens förnämsta industri- och handelsstad vid karavanvägen till Europa.

AFGANISTÁN och BELUTSJISTÁN,

hvardera belägna öster om Persien, äro bärgiga högländer med omkr. $4\frac{1}{2}$ milj. inbyggare. Dessa utgöras af krigiska herdefolk, som till namnet lyda under särskilda *emirer*. Afganistan ligger mellan Rysslands och Englands besittningar och har därför på senare tider utgjort ett tvistefrå mellan dessa båda makter.

Främre Indien.

($\frac{2}{3}$ af Europa. 250 milj. inh.)

Läge. Främre Indien omfattar hela den stora halfön mellan *Arabiska hafvet* i V., *Indiska oceanen* i S. och *Bengaliska viken* i Ö. samt dessutom landet norrut till **Himálaya** i N. och **Solimán bärge**n i V. Hit hör äfven **Ceylon** m. fl. öar i S.

Befolkningen utgöres af *hinduer* i N. samt i Dékans inre trakter af Indiens urinbyggare, de svarta *drávidafolken*. Hinduerne hylla mest Bramaläran, en liten del bekänner Muhameds lära och några få äro kristna. På Ceylon är Buddas lära allmän.

Bramaläran har sitt namn af *Brama*, den högste guden, skaparen. Dessutom finnes en otalig mängd andra, högre och lägre gudar. Tempelen kallas *pagoder*, och sådana finnas i stor mängd, i synnerhet vid stränderna af Ganges. Denna flod anses helig, och skaror af pilgrimer vallfärda dit för att dricka dess vatten eller bada i detsamma. Enligt Bramaläran får ingen öfvergå från ett stånd eller ämbete till ett annat, ej håller får sonen blifva annat, än hvad fadern varit. De särskilda klasserna, som sålunda äro strängt åtskilda från hvarandra, kallas *kaster*. Den högsta kasten är prästernes, *braminernes*. De anses heliga och tillbedjas nästan såsom gudar. Efter braminernes kast komma *kri-garnes*, *handtvärkarnes* m. fl. Utanför alla kaster stå de föraktade och afskydda *parias*, som måste lefva afsides för sig och icke ens få komma i samma tempel som andra. Bramaläran finnes skrifven i *Veda*, hinduernes heliga bok, som är affattad på det urgamla *sanskrit*-språket och är mycket äldre än bibeln.

Buddaläran har uppkommit af bramaläran, men den förkastar helt och hållet kastindelningen och lär, att alla människor äro lika samt böra älska och hjälpa hvarandra. Buddaläran har talrika präster samt många kloster, granna tempel och mycken ståt. Den liknar därför till det yttre mycket katolska läran samt har ungefär lika många bekännare som kristendomen.

Näringar och samfärdsel. De flesta inbyggare lefva af *åkerbruk* samt *frukt- och kryddodling*. Däremot är *boskapsskötseln* icke betydlig. *Bärgsbruket* lämnar järn och stenkol samt guld och ädelstenar. *Industrin* har gått tillbaka genom den stora införseln af engelska fabriksvaror; likväl förfärdigas ännu väfnader samt guld- och silfverarbeten. *Handeln* är betydlig,

men ligger nästan helt och hållet i engelsmännens händer. *Samfärdseln* likasom handeln befordras i det inre af talrika järnvägar.

Indien har sedan urminnes tider varit odladt. Först af alla kände hinduerne konsten att förfärdiga fina bomullsväfnader. De ha också uppfunnit de på tiotalräkningen grundade siffror, som öfver Arabien kommit till Europa och nu användas öfveralt i världen.

Styrelse. Främre Indien lyder under *England*. Engelska drottningen kallas „*kejsarinna af Indien*.“ Landet styres genom en vicekonung. I åtskilliga delar af det inre ha inhemska furstar ännu befallanderätt, men de lyda emellertid under Englands makt. Till landets försvar håller brittiska regeringen en betydlig krigsstyrka, som mest utgöres af indiskt folk.

Städerna äro talrika och många rätt stora. De förnämsta äro:

Kalkutta, vid Gangesdeltat. Säte för landets styrelse. Indiens förnämsta handelsstad. Universitet. Har ett starkt fäste. 770 t. inb. — **Benares** vid mellersta delen af Ganges. Hinduernes heliga stad. Har en mängd praktfulla pagoder och många braminskolor. — **Delhi** vid en biflod till Ganges. Fordom säte för Indiens turkiska behärskare, som kallades „Stora Mogul.“ Stora palatser och moskéer från den tiden. — **Bombay** (båmbäj) på en ö vid västkusten. Indiens förnämsta fabriksstad. Storartad handel samt utförsel af bomull. 770 t. inb. — **Madras** vid östkusten. Indiens tredje storstad. Handel med diamanter och pärlor. Ligger vid öppna hafvet. 400 t. inb. — **Haiderabad** på en högslätt i Dékan. 350 t. inb.

I Himálajas bärgstrakter ligga tvänne små, själfständiga riken, **Nepál** i V. och **Bhután** i Ö. De äro bebodda af mongoliska bärgsfolk.

Bortre Indien.

($\frac{1}{4}$ af Europa. 45 milj. inb.)

Läge. Bortre Indien är beläget mellan *Bengaliska viken* i V., *Malaka sundet* i S. samt *Kinesiska hafvet* och dess vikar i Ö. I S. utskjuter den långa landtungan **Malaka**.

Befolkningen utgör en blandning af *hinder, kineser och malajer* samt lefver hufvudsakligen af *jordbruk och fruktodling*. *Industri och handel* bedrifvas något, mest af kineser. Buddaläran är den allmänna. Läskunnigheten är äfven ganska allmän.

Indelning. Hela V. delen af halfön jämte riket **Birma** samt flere spridda kolonier på Malaka lyda under *engelsmännen*. Hela Ö. delen, omfattande **Tong-king, Annam, Kotkinkina** (kåtjintjina) och **Kambodja**, utgöres af franska besittningar och skyddsstater. Riket **Siam** samt några mindre **malajstater** på Malaka äro ännu själfständiga.

Städer. **Rangun** i Irávadis delta. Stor handelsstad. Utförsel af ris. — **Singapúr** på en ö vid sydspetsen af Malaka. Frihamn för sjöfarande. Ypperligt läge. — **Bangkok** vid Menam. Viktig handelsplats. Ståtliga palatser och pagoder. För öfrigt bambuhyddor, bygda på pålar. 600 t. inb.

Ostindiska öarna.

(Nära 5 ggr Finland. 35 milj. inb.)

Läge. De Ostindiska öarna äro belägna mellan *Asien och Australien* samt omgifvas af *Stora oceanen* och *Indiska hafvet*. De bilda 4 hufvudgrupper: 1) **Stora Sundaöarna** (*Sumatra, Java, Borneo, Celebes*); 2) **Små Sundaöarna**; 3) **Moluckerna** och 4) **Filippinerna**.

Natur och klimat m. m. Alla öarna äro bärgiga. Många ha äfven flere värksamma vulkaner, såsom Java m. fl. På Borneo och flere andra öar äro bärigen rika på guld, järn, tenn, ädla stenar och stenkol. På några ställen finnas äfven mindre lågland. Klimatet är olidligt hett samt fuktigt och mycket osundt isynnerhet för främlingar. Växtligheten frodas alldeles utmärkt. Mångenstädes finnas stora urskogar. Här odlas mycket kaffe, socker, tobak, bomull, indigo, peppar, näjlikor m. fl. kryddor. Djurvärlden är ungefär dylik som i Indien. Dock finnas här mera apor och bland dem den stora orangutangen, äfven kallad „skogsmänniskan“.

Befolkningen utgöres mest af *malajer*, delade i många stammar, som äro mycket olika till seder och bildning. Medan somliga äro fruktade sjöröfvare och människoätare, ha andra, t. ex. de på Java, nått en ganska hög grad af bildning, hvarom deras eget skriftspråk och rika literatur samt storartade tempelbyggnader vittna. Den muhamedanska läran är här mest utbredd.

Indelning. *Stora och Små Sunda öarna* samt *Moluckerna* tillhöra till största delen holländarne, *Filippinerna* däremot lyda under Spanien. Engelsmännen och portugiserne äga endast obetydliga besittningar. Flerstädes på Borneo och Sumatra finnas oberoende malajiska furstar.

Städer. **Batavia** på nordvästkusten af Java. Ostindiska öarnas viktigaste handelsplats. Stor utförsel af kaffe och kryddor. Säte för holländska styrelsen. Osundt läge. 120 t. inb. — **Manila** på ön Luzon (Filippinerna). Stora cigarrfabriker. Många kyrkor och kloster. 180 t. inb.

KINA.

(Något större än Europa. 400 milj. inb.).

Läge. Riket omfattar östra och mellersta delen af Asien från *Stora oceanen* i Ö. till *Turáns högland* i V. samt från *Himaláyas alper* i S. till *Altáis bäragsbygder* och *Amúr floden* i N. Hit höra äfven *Formosa* och *Hainan* m. fl. öar. Kinesiska riket utgöres af *Egentliga Kina* i SO. samt dess lydländer *Mantsjuriet* i NO., *Mongoliet* i N., *Öst-Turkestán* i V. samt *Tibet* i SV. delen af riket.

Natur och klimat m. m. Trakterna vid Gula hafvet utgöras mest af lågland. Sydligare upptages riket af högland, där skogbeklädda bärg och odlade höjder omväxla med fruktbara dalar. Västerut höjer sig landet altmera och genomdrages af en mängd bäragskedjor. De inre högländerna utgöras för det mesta af ödsliga högstepper samt ofantliga sand- och klippöknar, af hvilka **Gobi** är den största. Dessa öknar ligga ungefär lika högt öfver hafvet som Europas högsta toppar, medan fjällens kammar däremot resa sig flere tusen meter högre. Norrut begränsas höglandet af **Altáis** stora bäragsbygd. — Från högländerna nedströmma en mängd stora och betydande floder, af hvilka *Vang-ho* och *Jang-tse-kiang* äro de förnämsta. Klimatet är i östra delen varmt som i Medelhafsländerna och lagom fuktigt. På högslätterna i det inre härskar ett tort och strängt fastlandsklimat med brännheta sommardagar, iskalla nätter och hårda vintrar. Kina är utomordentligt väl odladt och frambringar ofantligt mycket te och silke samt en betydlig mängd sydfrukt, bomull och tobak.

Befolkning. Det egentliga Kina i sydöstra delen är oerhördt tätt befolkadt, i vissa delar dubbelt tätare än i Europas folktätaste trakter. De inre, ofruktbare högländerna äro däremot mycket glest bebodda. Egentliga Kina och kustlandet norrut bebos nästan helt och hållet af *kineser*. I de inre delarne bo folk af andra mongoliska stammar. Kinas religion är Konfutses lära, som är 500 år äldre än kristendomen. Det lägre folket

bekänner sig mest till Buddaismen eller Fos lära, såsom den här kallas. Bildningen är mycket allmän i Kina. Hvarje by har sin skola och de flesta kineser kunna läsa, ehuru deras skrift är mycket svårfattlig.

Lustslott i Kina.

Kineserne äro ett af jordens allra äldsta kulturfolk. Redan flere årtusenden före Kristi födelse hade de en hög grad af bildning. Många viktiga uppfinningar, såsom boktryckerikonsten, kompassen, krutet, pappret, porslinet, sidenvarorna, voro kända hos dem många århundraden förr än i Europa. Kinesiska språket består af enstafviga, oböjliga ord, som i skrift betecknas med hvar sitt tecken. Dessa tecken äro många tusen och göra språket svårt att läsa och skriva. Likväl ha kineserne en mycket rik litteratur, och de sätta i allmänhet stort värde på kunskaper. För hvar ämbete är en särskild examen föreskrifven. De högste embetsmännen kallas *mandariner* och bära till tecken af sin värdighet mössknoppar af olika färg. Kineserne äro mycket arbetsamma och flitiga samt åtnöja sig med den enklaste föda. De älska ordning och punktlighet samt hysa vördnad för ålderdomen, men deremot äro de giriga, fega och opålitliga samt berusa sig ofta genom opiumrökning.

Kinesernes seder och vanor afvika i mycket från andra folks. De skriva med pensel och tusch. Deras rader gå uppifrån nedåt. Männen raka större delen af sitt hufvud, men i nacken bibehålla de en lång hårpiska. De rika och förnäma låta sina naglar växa ut orörda till tecken af att de ej behöfva arbeta. Den kvinnliga fåfängan hos de rika fordrar, att fruntimren skola ha ytterst små fötter, och för detta ändamål inklämmas de från barndomen i trånga skor, som nästan aldrig aftagas.

Konfutses lära är ganska svärfattlig och omfattas endast af de bildade klasserna. Den har ingen yttre gudstjänst ej håller något prästerskap, endast en mängd sederegler och lärdomar.

Näringar och samfärdsel. De förnämsta näringarna i det egentliga Kina äro *åkerbruk* och *fruktodling* samt *industri* och *handel*. Kineserne äro konstfärdiga uti att tillvärka porslin, bomulls- och sidentyger, papper, tusch, lackerade arbeten samt sniderier i trä och elfenben o. s. v. Handeln är rätt betydlig. Mest utföras te, råsilke, bomull och socker; införseln utgöres af spannmål, opium och industri-varor. Den inre handeln och samfärdseln befordras af floderna och en mängd kanaler. Järnvägarne äro ännu obetydliga.

Tebusken har sitt egentliga hemland i södra Kina. Den blir omkring $1\frac{1}{2}$ meter hög och växer bäst på bärrens sydsluttningar. Bladen insamlas 3 gånger om året och torkas i järnpannor på sakta eld. För att bladen skola bli jämt torkade, måste en person stå vid hvarje panna och vända om dem. De spädaste bladen äro de bästa. Det te, som utföres till Europa, utgöres mest af sämre sorter och är vanligen mycket förfalskad.

Kvist af tebuske
med blommor och frukt.

Styrelse. Kina, af kineserne själfva kalladt „Midtens rike“, styres af en *kejsare* med oinskränkt

makt. Han kallas „himmelens son“ och vördas som en gud.

Städerne äro talrika och stora, men bestå mest af bambukojor. Gatorna äro vanligen trånga och smutsiga. De viktigaste städerne äro:

Pe-king („nordens hof“) nära Gula hafvet. Hufvudstad. Kejsarens residens. Universitet. 1 milj. inb. — **Nan-king** („söderns hof“) vid Jang-tse-kiang. Kinesernes lärdomsstad. Stor bomulls- och sidenindustri. — **Sjang-haj** vid kusten. Kinas viktigaste sjöhandelsstad. Stor utförsel af te och silke. — **Kanton** vid floden Si-kiang. Viktig handelsstad. En stor del af befolkningen bor på floden på flottor och i båtar. 1½ milj. inb.

K O R E A.

(Nära $\frac{2}{3}$ af Finland. 10 milj. inb.)

Halfön Korea, mellan *Gula hafvet* och *Japanska hafvet*, är i det inre uppfylld af höga, delvis snöbetäckta bärg. Landet alstrar ris, bomull och tobak. Inbyggarna äro mongoler och omfatta Bud-das lära. Landet styres af en konung. Stad: **Soul** i det inre af landet. Hufvudstad.

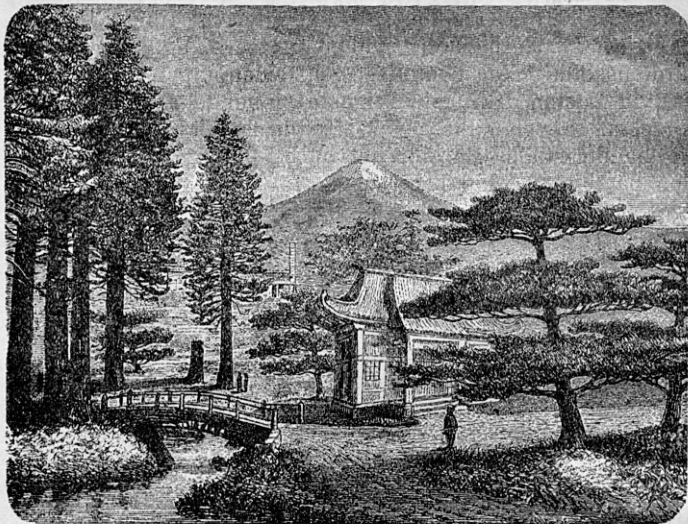
JAPAN.

(Obetydligt större än Finland. 38 milj. inb.)

Läge. Det Japanska öriket är beläget i *Stora oceanen* vid östra kusten af Asien, hvarifrån det åtskiljes genom *Japanska hafvet*. Riket består af 4 större öar: **Jeso**, **Nippon**, **Sikok** och **Kiusiu** samt en mängd små öar, bland hvilka *Kurilerna* i N. och *Liu-kiu öarna* i S. äro de förnämsta.

Natur och klimat m. m. I det inre äro de Japanska öarna uppfyllda af höga bärg. Flerstädes finnas äfven värksamma vulkaner. Börgen inne-

hålla metaller, isynnerhet koppar. Jorden är fruktbar och mycket väl odlad. Öarna ha ett jämt och behagligt hafs-klimat, som om vintern uppljumas af en söderifrån kommande varm hafsström, kallad *Kuro-Sivo*. Nordens och söderns växt- och djurvärld tyckes likasom mötas i Japan. I de lägre trakterna trifvas palmer och

Japanskt landskap.

ständigt gröna löfträn. Där odlas te, ris, socker, bomull och sydfrukter. Högre upp på fjällens sluttningar finnas barrskogar. På de sydliga öarna lefva apor, på de nordliga björnar och räfvar m. fl.

Befolkning. *Japaneserne* äro ett mongoliskt folk, som lärt sig mycket och mycket af kineserne. På senare tider ha japaneserne i hög grad tillegnat sig europeisk bildning och stå därigenom framom andra mongoliska folk i Asien. Landets hufvudnäring är *åkerbruk*, som bedrifves ända högt upp på bärgens sluttningar. Äfven *industrin* är betydande och frambringar sidentyger, porslin, bronsvaror, papper och lackerade ar-

beten. *Handeln* är liflig. Mest utföras te och silke. Japan styres af en kejsare, kallad *mikadon*. Religionen är ett slags Buddalära.

Japaneserne ha skolor i hvarje by. Deras skrift liknar något kinesiskan och skrives på samma sätt. Många rika japaneser skicka sina söner att studera vid Europas och Amerikas högsolor. Landet har redan många järnvägar och telegrafer, och dess krigshär och flotta äro ordnade efter europeiskt mönster.

Städer. **Tokio** på ostkusten af Nippon. Hufvudstad. 1 milj. inb. — **Kioto** i det inre af Nippon. Japans lärdomsstad. — **Osaka** på sydkusten af Nippon. Japans förnämsta industristad. Stor handel.

Befolkningen i Asien är tätt sammanpackad i SÖ. delen, medan öfriga delar däremot äro mindre tätt befolkade. De nordligaste trakterna ha ytterst få inbyggare. Asiens särskilda folk kunna för öfrigt sammanfattas i 3 särskilda raser:

1) Kineser, koreaner, japaneser, de nordiska fiskarfolken, turkar, tatarer och kirgiser höra till den **Mongoliska rasen**, som har gulaktig ansiktsfärg samt bland de östliga folken jämväl sneda ögon.

2) Malajer, javaneser m. fl. folk i den ostindiska övärlden tillhöra den **Malajiska rasen**, som har något mörkare hy, än den föregående.

3) Hinduer, perser, araber, armenier och de invandrade europeérne höra till den **Kaukasiska rasen**.

De mongoliska folken äro mest hedningar. I SO. är Buddaläran den allmännaste. Hinduerne hylla Bramaläran. Perser, araber, turkar och malajer äro muhamedaner. Armenier, ryssar, engelsmän m. fl. äro kristna. *Folkbildningen* är på långt när icke ännu allmän. Hos Buddalärans anhängare är den likväl ganska utbredd.

Under **europeiska välden** lyda: *Ryska Asien, Turkiska Asien, Främre Indien*, en stor del af *Bortre Indien* samt största delen af de *Ostindiska öarna*. **Själfständiga riken** äro däremot *Kina, Japan, Korea, Siam, Persien* och flere mindre stater, hvilka alla styras af mäktiga enväldts härskare.

AFRIKA.

(30 milj. ☐ km. 200 milj. inb.)

Läge. Afrika omgifves på alla sidor af vatten: i N. af *Medelhafvet*, i V. af *Atlanten*, i Ö. af *Indiska hafvet* och *Röda hafvet*. Från Europa åtskiljes det genom *Medelhafvet* och *Gibraltars sund* och från Asien genom *Suez kanalen*.

Kuster. Afrika har endast få större vikar. I N. bildar *Medelhafvet* **Stora** och **Lilla Syrten**; i V. intränger från *Atlanten* den stora och öppna **Guinea** (ginéa) **bukten**, som innerst fördelar sig i **Benin** och **Biafra vikarna**; i Ö. bildar *Indiska hafvet* **Aden** (ädn) **viken**, hvarifrån sundet **Bab-el-Mandeb** („tårarnes port“) leder till **Röda hafvet**. Detta delar sig norrut på båda sidor om *Sinai halfön* i **Suez** och **Akaba vikarna**. I allmänhet är Afrika ovanligt litet sönderdeladt af hafvet. På många ställen äro kusterna därtill ännu otillgängliga och lida brist på goda hamnar.

Öar finnas icke mycket vid Afrikas kuster. Störst är **Madagaskar**, som åtskiljes från Afrika genom *Mosambiks kanal*. Ö. om *Madagaskar* ligga **Maskarenerna** och nära *Aden viken* **Sokotra**. Utanför V. kusten ligga **Madeira**, **Kanarerna** med ön **Ferro** samt **Gröna uddens öar** m. fl. Dessa öar äro i allmänhet bärguppfyllda och många ha äfven flere värksamma vulkaner.

Ytbildning. Afrika är till större delen ett högland. Här och där genomdrages detta af bärgskedjor. Utmed kusterna finnas mångenstädes kantbärg, som sänka sig i afsatser mot hafvet. Afrika brukar vanligen indelas i tre hufvuddelar:

1) **Nordafrika** omfattar *Medelhafskusten* och den stora öknen **Sáhara**. I NV. höja sig **Atlas bärgen** med många snöbetäckta toppar. Ö. om *Stora Syrten* uppstiger **Barkas högland**, utmärkt genom sina grässlätter och skog-

beklädda sluttningar. För öfrigt utgöres Medelhafskusten mest af lågland, som flerstädes har mindre saltsjöar. — Sáhara, jordens största öken, sträcker sig från Atlantiska hafvet i V. till närheten af Röda hafvet i Ö. samt är lika stor som halfva Europa. Mellersta delen upptages mest af höglända klipp- och stenöknar, här och där genomdragna af bärgskedjor; Ö. och V. delarne utgöras däremot af ofantliga flygsandsfält, där sanden stundom upptornar sig i höga, våglika dyner likasom vid en del kuster. På några ställen, där det finnes tillgång på vatten, ligga grönskande oaser, hvilka bilda likasom öar uti det stora sandhafvet.

I öknen råder en ljudlös tystnad, men om denna blir afbruten, höres ljudet på otroligt långt afstånd. Endast få djur våga sig i öknen, såsom strutsar och antiloper samt djur, som lefva af as, såsom gamar, hyenor och sjakaler. Bäst af alla uthärdar dock kamelen, och med dess tillhjälp kunna karavaner draga genom öknen från oas till oas för att hämta det inre Afrikas alster.

2) **Sudán** („de svartes land“) omfattar mellersta delen af Afrika, S. om Sáhara, och består till stor del af höglätter, som sänka sig mot den säfbeväxta sjön **Tsad** i det inre landet. I Ö. och V. är Sudán bärgigt. I Ö. reser sig **Abessiniens alpland** med sina snöbetäckta toppar, i V. höja sig **Kong bärge** utmed kustlandet.

3) **Sydafrika**, söder om Sudán, består af ofantliga höglätter, omgifna af kantberg vid kusterna. Bland dessa märkas den slocknade vulkanen **Kílma-Ndjáro** (5,700 m) i Ö. samt **Kaplandets bärg** i S. Norr om Kaplandet utbreder sig öknen **Kalahari**. — Det afrikanska fastlandets vulkaner äro nästan helt och hållet utslocknade.

Sjöar och floder. Afrika är i N. och S. vattenfattigt och lider brist på regn. I mellersta delarne regnar det däremot vissa tider af året, och där finnas därför de största sjöarne, som vanligen äro högt belägna bärgsjöar med sött vatten. De förnämsta äro **Ukerówe**, **Tanganjika** och **Nyassa**. En del sjöar ligga dock i lägderna och sakna aflopp, såsom saltsjön **Tsad** m. fl. Alla dessa äro betydligt större än Ladoga i Europa.

Floderna äro till en del mycket stora, men besväras af forsar och fall samt äro därför obetydligt segelbara. De viktigaste äro: **Nilen**, en af jordens längsta floder, med utlopp i Medelhafvet. Till Atlanten flyta **Niger** och **Kongo**, till Mosambiks kanalen **Sambesi** („fiskfloden“).

Klimat. Afrika har af alla världsdelar det hetaste klimat. Allra hetast är det i Sudán, där termometern ofta visar öfver 60 grader Cels. Endast i Medelhafstrakterna och i Kaplandet råder ett måttligt varmt klimat. Fuktigheten är mycket ojämn. I Sáhara regnar det icke under åratat, men i somliga bärgstrakter är nederbörden ofantligt stor. På de flesta ställen är dock året deladt i *två årstider*: en torr tid och en regntid. Den fuktiga hettan gör klimatet mångenstädes osundt, isynnerhet för främlingar. Äfven vindarne äro här af stor betydelse för klimatet. Besvärliga äro de brännheta ökenvindarne, såsom samum i Sáhara, medan däremot hafsvindarne äro mycket uppriskande.

I mellersta Afrika äro hettan och torkan under den torra årstiden så starka, att mindre floder och insjöar mångenstädes uttorka, alt grönt vissnar och gräset på slätterna blir tort och gult som halm. Då regntiden kommer, utvecklas åter på kort tid den härligaste grönska, men stora sträckor af land sättas då under vatten genom flodernas öfversvämningar, mygg (moskitos) alstras i sådan mängd, att den blir en verklig landsplåga, luften blir odrägligt kvalmig, och svåra febersjukdomar börja härja, hvilka äro farliga isynnerhet för dem, som äro ovana vid klimatet, såsom européer o. a.

Växtvärlden är mycket olika. I Medelhafstrakterna liknar växtligheten Sydeuropas. Där trifvas hvete, majs, oliver och sydfrukter. På Sáharas oaser växa många sädesslag samt framför alt dadelpalmer. Nildalen är mycket fruktbar och frambringar säd, bomull och sockerrör; i de sydligare delarne är kaffeträet hemma. I Sudán finnas vidsträkt, med högt gräs beväxta slätter, kallade savanner, där stora boskapshjordar beta, samt i V. äfven betydliga skogar. Af träslag äro många märkvärdiga, såsom jätteträet baobab och oljepalmen, hvaraf fås palmolja. Till föda odlas här allmänt durra (negerkorn) och jamsrot. Sydafrika har äfven stora savanner och skogar med många egendomliga träslag, och i Kaplandet odlas mycket säd, frukter och vin.

Djurvärlden utgöres i Medelhafstrakterna af samma slags djur som i Sydeuropa, och där öfvervintra många af våra flyttfåglar. I Sáhara lefva endast hyenan, strutsen och antilopen, vid öknens utkanter äfven lejon m. fl. djur. Det viktigaste husdjuret är här den enpuckliga kamelen (dromedaren), som är hemma i Asien, men som blifvit hitförd för att begagnas vid ökenfärder. I Nildalen påträffas mycket vad- och simfåglar samt krokodiler, hornormar och giftiga skorpioner. I trakterna söder om Sáhara lefva många slags stora och egendomliga djur, såsom vilda elefanter, flodhästar, noshörningar, bufflar, zebbor, giraffer, många slags apor, bland dem den stora och starka gorillan m. fl. Infödingarne underhålla dessutom nötkreatur, får och getter. Kamelen förekommer icke S. om Sáhara, utan här färdas man fram med oxar.

Befolkningen i Afrika utgöres af *kaukasiska folk* utmed Medelhafskusten och i Sáhara samt af *negerfolk* i mellersta och S. delen. De kaukasiska folken utgöras af de gamla egypternes afkomlingar samt af invandrade arabiska folkslag, hvilka slagit sig ned i norra

Negerby i Sudán.

och nordöstra delen af Afrika samt lefva af åkerbruk, fruktodling, boskapsskötsel och handel. De flesta af dessa folk bekänna sig till Muhameds lära; några få äro till namnet kristna. — Negrerne utgöra en egen människoras, som utmärker sig genom en svart eller mörkbrun hudfärg, ulligt hår, platt näsa och tjocka läppar. De lefva af boskapsskötsel samt idka äfven litet jordbruk. Deras bostäder utgöras af bikupformiga hyddor af lera och halm. Kläder bruka de så godt som icke. Några större byggnader eller farkoster ha de icke, ej håller något skriftspråk. De lefva söndrade uti många stammar under höfdingar, som ofta äro grymma enväldshärskare. Deras religion består i dyrkande af något naturföremål, såsom ett trä, en sten o. dyl. De kristna folken i Europa ha dock genom sin missionsvärksamhet i Afrika sökt arbeta på negrernes omvändelse till kristendomen. Slafveriet är ännu allmänt i det inre Afrika.

Negrerne sakna icke naturbegåfning, utan ha stor förmåga att lära sig, men af sig sjelfva komma de ej långt. De äro i mycket såsom barn: de tycka om att styra ut sig med grannlåter, äro häftiga i sina själsrörelser, så att de i glädje hoppa, dansa och sjunga, i sorg åter skrika och tjuta, rifva håret af sig och rulla sig på marken. De råka lätt i vrede och äro då grymma och blodtörstiga. Eljes äro de i allmänhet godsinta, men i hög grad opålitliga och lögnaktiga samt oförskämda tiggare, äfven höfdingarne.

Afrikas inre delar ha länge varit okända för européerne, emedan det är mycket svårt och äfven farligt att resa där. Först på senare tider har man lyckats tränga djupare in och där göra viktiga upptäckter. Men ännu finnas stora områden, om hvilka man icke vet något. Mest berömda för sina upptäcksresor i Afrika ha engelsmannen *Livingstone* och amerikanaren *Stanley* blifvit.

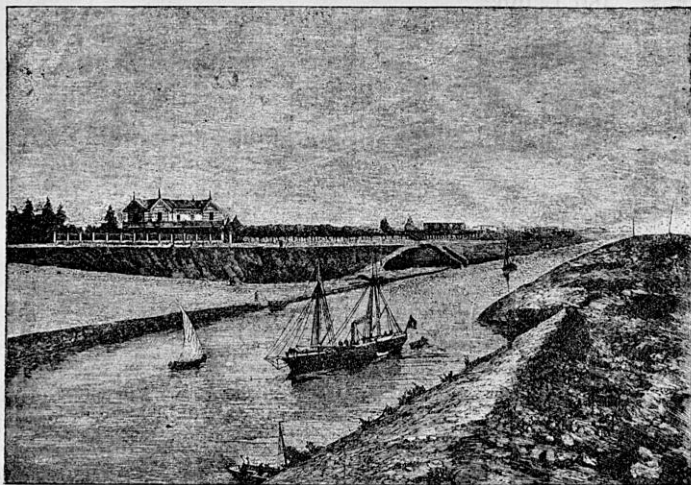
Statsindelning. De stater, som finnas i Afrika, kunna lämpligast delas uti: A) *Europeiska besittningar och lydländer* samt B) *Inhemska välden*.

A) Europeiska besittningar och lydländer.

1. Turkiska lydländer.

1) **Egypten** (jämte halfön **Sinai**) styres af en *kediv*, som är skattskyldig under Turkiet. För öfrigt ha

engelsmännen på senare tider tagit hand om Egypten, emedan den för handeln med Indien så viktiga *Suez kanalen* går härigenom.

Suez kanal.

Egypten är ett mycket fruktbart land. Denna fruktbarhet beror af Nilens öfversvämningar. I följd af de häftiga sommarregnen i det inre Afrika stiger Nilens vatten småningom öfver flodens bräddar. I september står vattnet högst. Då är hela landet förvandladt till en sjö. Endast de högre belägna ställena med sina byar och hus stå upp som öar. Efter någon månad har vattnet åter långsamt dragit sig tillbaka och lämnat efter sig ett tunt lager af gytja. Denna gör jorden så fruktbar, att folket kan skörda flere gånger om året.

Redan flere årtusenden före Kr. blomstrade, åkerbruk, industri, handel och en storartad byggnadskonst i Egypten. Annu finnas i landet många minnesmärken från denna tid. Bland sådana märkas främst de stora pyramiderna. De äro konungagrafvar, bygda i fyrkant, mycket breda nedtill och smalnande uppåt samt så höga som de högsta kyrktorn. Vidare märkas storartade ruiner af tempel samt hela städer af underjordiska, i bärget uthuggna grafvar, i hvilka förstenade lik (mumier) ännu finnas bevarade. Många af dessa byggnader innehålla dessutom allehanda bohag samt en mängd inskrifter med de forna egypternes besynnerliga skriftecken (hieroglyfer), af hvilket alt man på sista tiden fått en ganska noggrann kunskap om de gamla egypternes lif.

Städer. **Alexandria** vid Medelhafvet. Nordafrikas förnämsta sjöstad, modernt bygd och till stor del bebodd

af européer. 250 t. inb. — **Kairo** vid Nilen. Afrikas största stad. Säte för kediven. Muhamedansk högskola. Österländskt utseende med många moskéer, basarer och kaffehus. 380 t. inb.

2) **Tripolis** jämte **Barka** i Ö. och **Fessán** i S. lyder under Turkiets egen styrelse.

2. Franska besittningar och skyddsstater.

1) **Algeriet** (alsjeriet) vid Medelhafvet midt emot Frankrike. Landet styres af en *generalguvernör*. Utförsel af sydfrukter och halfagräs, som användes till korgmakeriarbeten. — Stad: **Alger** vid Medelhafvet. Starkt befäst.

2) Områden i **Senegambien**, kustlandet längst i V., samt i **Nedre Guinea** N. om Kongo. Här finnas ännu stora urskogar. Utförsel af gummi (kåda af vissa träslag).

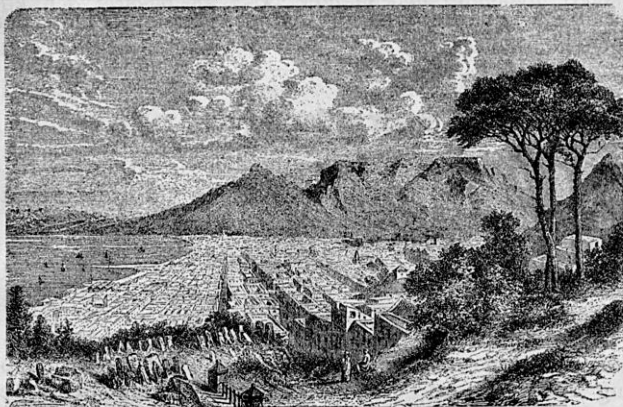
3) **Bourbon** (burbång), en vulkanisk ö bland Maskarenerna. Alstrar kaffe, socker och ris.

4) **Tunis** vid Medelhafvet, Ö. om Algeriet. Landet står under Frankrikes beskydd samt styres af en skattskyldig furste (bey). — Stad: **Tunis** vid en vik af Medelhafvet. Betydlig handel. 125 t. inb.

3. Brittiska besittningar.

1) **Brittiska Sydafrika**, omfattande **Kaplandet** m. fl. områden, hvilka styras af *guvernörer*. Här alstras hvete, vin och sydfrukter. Fårskötseln är

betydlig. I trakten af Oranje floden har man funnit mycket diamanter. — Stad: **Kapstaden** vid en vik af Atlanten.

Kapstaden.

Sydafrikas viktigaste handelsstad, genomskuren af kanaler. Universitet. Blandad befolkning. 50 t. inb.

2) **Brittiska Västafrika** utgöres af spridda kolonier på kusterna af **Senegambien** och **Öfre Guinea**. Utförsel af palmolja.

3) **Öar**, såsom **Mauritius** bland Maskarenerna och **S:t Helena** långt ute i Atlanten m. fl.

4. Portugisiska besittningar

utgöras af kustområden utmed Mosambiks kanalen samt S. om Kongo vid Atlanten äfvensom af flere öar i Atlanten, såsom **Azorerna**, **Madeira**, **Gröna uddens öar** m. fl., från hvilka fås socker, vin och flere slags frukter.

5. Spanska besittningar

äro några mindre, befästa orter på Afrikas norra kust nära Gibraltar samt de **Kanariska öarna** i Atlanten, kanariefåglarnes hemland.

6. Tyska besittningar

utgöras af **Namakvá** och **Damara** landen vid Atlanten, N. om Oranje floden samt mindre områden vid Guinea bukten, från hvilka fås palmolja och elfenben.

7. Kongostaten

är ett ofantligt stort område i det inre af Sydafrika omkring floden Kongo. Landet är rikt på palmolja, elfenben, kaffe, gummi m. m. Kongostaten upprättades år 1885 af den namnkunnige forskningsresanden *Stanley* och står under belgiske konungens beskydd.

B) Inhemska välden.

1. Marocko.

Landet är beläget i nordvästra delen af Afrika. Det styres af en sultan. Osäkerhet råder. — Städer: **Fez** i det inre af landet. Sultanens residens. Muhamedansk högskola. — **Marocko** äfven i inre delen. Hufvudstad.

2. Abessinien.

Abessinien är ett alpland i Ö. Afrika. Landet styres af en enväldshärskare, kallad *negus*. Städerna äro obetydliga. Osäkerheten är stor.

3. Sansibar

utgöres af en smal landremsa på Afrikas Ö. kust samt några mindre öar därutanför. Landet styres af en sultán, som bor i staden **Sansibar**, Östafrikas viktigaste handelsstad.

4. Madagaskar.

Denna ö är betydligt större än Finland och bebos till största delen af *hova*folket, som antagit kristendomen. Landet styres för närvarande af en *drottning*, som står under franskt skydd. Hufvudstaden **Tananarivo** liknar en vidsträckt by med små hyddor.

5. Oberoende negervälden.

Många kuststräckor i Afrika lyda under europeiska riken. Däremot upptages det inre Afrika af en mängd negervälden. De flesta af dessa äro små och till en del ännu ganska litet kända samt af ringa betydelse för oss.

Många negervälden äro befolkade af råa vildar, som styras af enväldshärskande konungar eller höfdingar. Dessa råda vanligen öfver sina undersåtars lif och egendom efter godtycke. I de namnkunniga rikena *Asjánti* och *Dahóme* vid Öfre Guinea anses konungen äga alla barn, som födas. Då någon vill taga sig hustru, måste han köpa henne af konungen. Alla viktigare tilldragelser frisas där med människooffer. *Dahóme* är särskildt ryktbart för sin krigshär, som till stor del består af kvinnor, fruktade för sin list och sin otroliga djärfhets. Lyckligtvis förekomma icke människooffer bland alla negerstammar, men röfveri och plundring samt blodiga strider emellan olika stammar äro dock mycket vanliga öfveralt.

Städer: **Timbuktu** vid Niger, S. om Sáhara. Viktig karavanstation. — **Kartum** vid Nilen. Handel. 50 t. inb.

De afrikanska städerna äro mycket egendomliga genom sina tärningsformiga envånings hus med platta tak. Gatorna äro vanligen trånga och smutsiga samt befolkningen mycket blandad.

AMERIKA.

(40 milj. \square km. 110 milj. inb.)

Läge. Amerika omgifves på alla sidor af världshaf: i N. af *Norra ishafvet*, i Ö. af *Atlanten*, i V. af *Stora oceanen*. Längst i NV. närmar denna världsdel sig till Asien, men är därifrån åtskild genom *Berings sund*. Amerika utgöres af tvänne hufvuddelar, **Nord-** och **Sydamerika**, hvilka sammanhånga med hvarandra genom **Mellanamerika** med det smala **Panamá-näset**.

Amerika, som ligger långt borta från Europa, blef känt af européerna år 1492 genom Kristofer Kolumbus, som då seglade från Spanien västerut för att komma till Indien. Han anlände till de öar, som ligga mellan Nord- och Sydamerika och trodde sig ha funnit Indien. Däraf fingo dessa öar namnet *Västindien*. Sedermera fann man, att det var en alldeles ny världsdel, som blifvit upptäckt och kallade den „Nya världen.“ Likväl torde nordbor redan många århundraden därförinnan öfver Island och Grönland hittat till Amerika, men denna väg hade där-efter råkat helt och hållet i glömska. Namnet „Amerika“ har denna världsdel fått efter *Amerigo Vespucci*, som utgaf den första resebeskrifning öfver Nya världen.

1. Nordamerika.

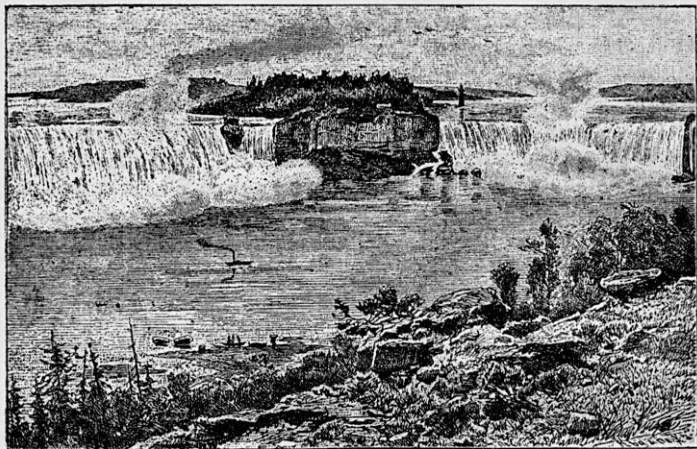
Kusterna äro ganska mycket sönderdelade. Från *Norra ishafvet* intränger **Hudsons** (hadds'ns) **vik**, och utanför N. kusten ligga de **Arktiska öarna**, af hvilka **Grönland** är den största. Det skiljes från de öfriga öarna af **Baffins vik** och **Davis** (dävis) **sund**. Mellan Hudsons vik och *Atlanten* utskjuter den stora halfön **Labradór**. Ö. om denna ligger ön **New Foundland** (njuföndlånd). I SO. intränger den **Mejikanska** (medjikanska) **golfen**, åtskild från *Atlanten* genom den flacka halfön **Florida**. Mellan **Mejikanska golfen** och **Karibiska hafvet** i SO. utsträcker sig halfön **Yukatán** (jukatán). N. och Ö. om **Karibiska hafvet** ligga de **Västindiska öarna**, hvilka utgöras af tre grupper: 1) **Stora Antillerna**: *Kuba*, *Haiti*, *Portoriko* och *Jamaika*; 2) **Små Antillerna** och 3) **Bahama** (bahäma) **öarna**. På västkusten bildar *Stora oceanen* den **Kaliforniska viken**, ytterom hvilken

den långsmala och bärgiga halfön **Kalifornien** sträcker sig. Längre norrut är kusten sönderdelad och har en mängd mindre vikar, uddar och öar. Ännu längre i NV. ligger halfön **Alaska**. Därifrån V. ut märkes en rad af öar, kallade **Aleuterna**, hvilka i S. begränsa **Börings haf**.

Ytbildning. V. delen af Nordamerika upptages af högländer, kallade **Kordillererna** (kårdiljäreerna). Dessa utgöras hufvudsakligen af tvänne väldiga bärgskedjor, **Hafs-alperne** i V. och **Klippbärgen** i Ö., hvilka båda löpa jämsides från NV. till SO. Mellan båda bärgskedjorna utbreda sig vidsträckt ökenartade högslätter. Hafs-alperne ha mångenstädes värksamma vulkaner, och på vissa ställen, såsom i Kalifornien, äro de rika på guld, silfver, koppar och kvicksilfver. Klippbärgen utvidga sig betydligt inåt landet samt äro rika på skog. — I Ö. märkas **Alleghany** (alligäni) **bärgen**, hvilka äro lägre än Klippbärgen samt rika på järn, stenkol och petroleum. Mellersta delen af Nordamerika upptages af skogbeklädda höjder, kallade **Svarta kullarne**, hvilka dela det inre låglandet i tvänne afdelningar: **Arktiska låglandet** i N. och **Mississippi-slätten** i S.

Sjöar och floder. Nordamerika har många stora sjöar och floder. De förnämsta äro: **Mackenzie** (mackénsi), som upprinner på Klippbärgen samt afleder vattnet från flere stora insjöar. Den utflyter i Norra ishafvet. De stora sötvattenssjöarne **Öfre sjön**, **Michigan** (misjigän), **Huron** (juren), **Erie** (iri) och **Ontario** (äntäriå) bilda tillsammans den största sötvattenssamling på jorden, motsvarande ungefär $\frac{2}{3}$ af Finlands yta. Mellan Erie och Ontario bildas det namnkunniga vattenfallet **Niagara** (nejäggära), som är nära $1\frac{1}{2}$ km bredt och 50 m högt. Dessa sjöars aflopp sker genom den breda **S:t Lawrence** (sant lårens) **floden**, som utmynnar i en vik med samma namn. Till Mejikanska golfen flyter **Mississippi**, som upptager flere stora bifloder, bland hvilka **Missouri** (missúri) från V. är den förnämsta. Missouri och Mississippi bilda tillsammans jordens längsta flod (6,500 km). **Rio Grande**, som äfven utmynnar i Mejikanska golfven, är af Donaus längd. Till västkusten utflyta också många floder,

af hvilka de förnämsta äro **Rio Kolorado** till Kaliforniska viken och **Kolumbia** till Stilla hafvet. Höglandet i V. har flere saltsjöar utan aflopp. Af dessa är **Stora Saltsjön** den betydligaste.

Niagara.

Klimatet i Nordamerika är mycket olika, emedan utsträckningen från N. till S. är stor. På de Arktiska öarna äfvensom på fastlandet i N. är klimatet ytterst kallt. I de allra nordligaste trakterna, såsom på Grönland m. fl. ställen, äro de inre delarne helt och hållet täkta af väldig inlandsis, som småningom glider ned i hafvet och bildar stora isbärg. I allmänhet är vintern i de nordliga trakterna lång och mörk, sommarn däremot kort, men ljus. I mellersta och södra delen af Nordamerika härskar ett måttligt varmt och för odlingen gynnsamt klimat. Vid kusten är luftstreckets isynnerhet mildt med riklig nederbörd, men i det inre råder ett strängt fastlandsklimat. Likväl är östra kusten af Nordamerika betydligt kallare än motsvarande delar af Europa, emedan en kall hafsström från Ishafvet flyter utmed denna kust. I de sydligaste delarne af Nordamerika och på de Västindiska öarna är klimatet hett och där råda bestämda

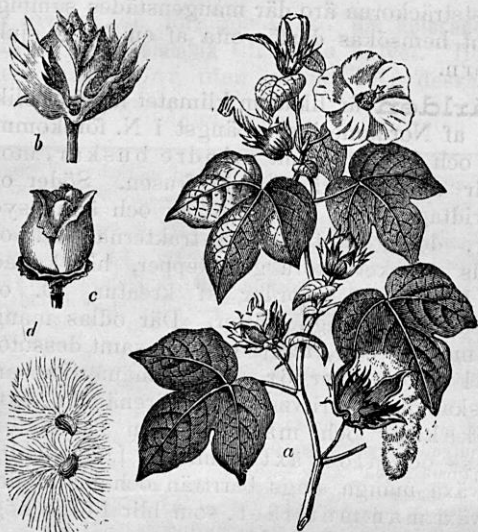
regntider. Kuststräckorna äro där mångenstädes sumpiga och osunda samt hemsökas därför ofta af en farlig sjukdom, gula febern.

Växtvärlden är likasom klimatet mycket olika i särskilda delar af Nordamerika. Längst i N. förekomma endast mossor och lafvar samt mindre buskar, utom i de trakter, där marken ständigt är frusen. Söder om dessa områden vidtaga stora barrskogar och ännu sydligare löfskog, dock mest i bärgstrakterna. V. om Mississippi finnas mycket stora grässtepper, här kallade prärier. Där beta stora hjordar af kreatur. Ö. om Mississippi utbreda sig bördiga slätter. Där odlas många sädesslag, dock mest hvete, majs och ris samt dessutom tobak, bomull och sockerrör. I Mellanamerika samt på de Västindiska öarna trifvas utom förenämnda växter äfven kaffe-, kakao- och mahogniträn samt stora, träartade kaktus- och aloëväxter m. fl. I de västliga bärgstrakterna växa många slags barrträn och bland dem jordens högsta växt mammutträet, som blir 140 m högt.

Sockerröret, som numera odlas nästan öfveralt i de varma länderna, men isynnerhet i Västindien, är ett gräs af 4 å 6 meters höjd. Det är mycket sockerhaltigt och närande och utgör i Västindien negrernes förnämsta föda. Vid sockerberedning utprässas den söta saften ur stjälkarne vid särskilda kvarnvärk. Här läggas rören mellan tunga järnvalsar. Dessa prässa ut saften, som rinner ned i stora kärl. I dessa klaras saften genom tillsats af kalk. Sedan saften klarnat, kokas den hastigt upp och får därpå rinna i träkärl för att svalna. Därefter ledes hela massan i kärl, som äro genomborrade med små hål, genom hvilka en del sipprar ut. Det, som stannar kvar, är råsocker; det, som rinner bort, kallas melass. — Socker får man äfven af andra växter, såsom vitbetor, sockerlönns m. fl.

Sockerorrör.

Kvist af bomullsväxt
med frukt (b, c) samt
frön med bomullshår (d).

Bomull är den hvita ull eller det hvita fjun, som finnes kring bomullsväxternas frön.

Bomull skördas vanligen två gånger om året. Efter skörden rensas den med maskiner; fröna fränkiljas och användas till föda åt kreatur eller till gödningsämne. De långa fröhåren sammanprässas hårdt till stora, med järnband omslagna balar för att försändas till fabrikena och där förvandlas till garn och väfnader.

Djurvärlden. I de nordligaste trakterna förekomma af landdjur isbjörnen och vildrenen. Såsom husdjur begagnas där hundar. I Ishafvet och dess vikar vimlar det af hvalar, hvalrossar, själar och sjöfågel, och vid New Foundlands kuster finnes riklig tillgång på sill och torsk samt ostron. I de stora skogarne lefva bäfvern, grå björnen, tvättbjörnen, lodjuret m. fl. Längre söder ut på prärierna uppehålla sig bisonoxen och den ytterst farliga skallerormen. Allmänt fruktade rofdjur äro puman eller amerikanska lejonet och jaguaren, som liknar tigern, men är mindre. Fågelvärlden är synnerligen rik och mångskiftande i Nordamerika. I Mississippi uppehåller sig krokodilen, här kallad alligator, jämte många andra djur. Husdjuren utgöras af hästen, hornboskapen, svinet, kalkonen m. fl.

Befolkning. Nordamerikas ursprungliga inbyggare äro *eskimåerne* i N. och *indianerne* i mellersta

och inre delarne. Invandrade folk finnas många, såsom *européer* och *kineser* äfvensom *negrer*, hvilka blifvit hithämtade som slafvar, men nu äro fria. Amerika har äfven mycket folk af *blandade raser*. Folktätheten är olika: Ö. och S. delarne äro tätast befolkade, N. och V. däremot ytterst glest.

Eskimåerne äro ett småväxt, snuskigt folk med mörk hy och små, plirande ögon. De kläda sig i skinnkläder, män och kvinnor lika, samt bo om vintern i små, låga torfkojor, om sommaren i tält af själsskinn. Deras förnämsta näringar äro själfångst och fiske. Något åkerbruk bedriva de icke och underhålla ej några andra djur än hundar. På hafvet röra de sig med stor skicklighet uti sina själsskinnsbåtar, kallade *kajaker*, hvilka ros med en enda tvåbladig åra. Till lands färdas de i slädar, dragna af hundar. Deras förnämsta föda utgöres af kött och fisk. Af själspåcket få de tran till sina lampor, af skinnets kläder, af senorna rep o. s. v. De grönländska eskimåerne äro kristna och ha äfven någon bildning.

Indianerne äro ett välväxt och raskt folk med nästan kopparröd hudfärg. De lefva hufvudsakligast af jakt och bo i kojor af trägrenar och gräs. Deras förnämsta tillhåll är i de inre, stora skogarne, som äro rika på villebråd. Alt hemarbete utföres af kvinnorna; männen sysselsätta sig blott med jakt och krig samt äro skickliga att skjuta med båge och pilar. De äro tappra och gästfria, men äfven illistiga och grymma. Af slagna fiender skära de hufvudsvålen, skalpen, och fästa den vid sitt bälte som ett segertecken. Fordom voro indianerne mycket talrikare än nu, men de ha för sina illbragder, hvarmed de förföljde de inflyttade folken, af dessa blifvit alt mera undanträngda till de inre delarne och delvis äfven utrotade. Indianerne ha en utomordentligt god syn- och hörsel förmåga samt tro på ett högsta väsen, som de kalla „den store anden“.

I en trakt på Mejikos högslätt har man funnit stora och märkvärdiga ruiner af forntida tempel och palats. De utvisa, att där i tiden bott ett folk med högre odling, än man eljes funnit bland Nordamerikas ursprungliga inbyggare. Men detta folk, *astekerne*, har länge sedan utdött eller blandats med andra folk.

Stater och kolonier. Större delen af Nordamerika upptages af själfständiga fristater. Norra delen samt de flesta Västindiska öar äro ännu europeiska besittningar.

1. Grönland.

(5 å 6 ggr Finland; 10 t. inh.)

Största delen af landet är betäkt af snö och is (inlandsisen). Likväl ligger sydspetsen af Grönland unge-

fär lika långt från nordpolen som Helsingfors. Inbyggarna utgöras af *eskimåer* och ett fåtal *danskar*. Landets förnämsta handelsvaror äro äjderdun, själskinn och tran. Grönland tillhör Danmark.

2. Brittiska Nordamerika.

(Något mindre än Europa; 4½ milj. inb.)

Landet omfattar norra delen af Nordamerika, utom halfön Alaska. Dessutom höra hit flere öar. Brittiska Nordamerika indelas i tre områden, hvilka styras af guvernörer.

1) **Kanada** utgöres af flere provinser, hvilka tillsammans bilda ett *statsförbund* med egen styrelse, eget parlament och egen krigshär. Inbyggarna utgöras af *engelsmän*, *fransmän*, *indianer* och *eskimåer*. Bärnen äro rika på metaller och stenkol. Åkerbruk kan bedrivas endast i södra delen af landet. De förnämsta utförsvarorna äro: pälsvärk och skogsprodukter. Den viktigaste staden är **Montreal** (måntriål) vid S:t Lawrencefloden. Stor handel med trävaror och säd. Järnvägar till Atlanten och Stilla hafvet. Universitet. 200 t. inb.

2) **New Foundland.** På de vidsträckt banke vid kusten bedrifves storartadt torskfiske.

3) **Bermudas öarna** frambringa sydfrukter samt utgöra förvisningsort för förbrytare.

3. Förenta staterna.

(⅓ af Europa. Omkr. 60 milj. inb.)

Förenta staterna omfatta hela mellersta delen af Nordamerika äfvensom halfön **Alaska** i NV. jämte ögruppen **Aleuterna**. Inbyggarna utgöras mest af hvita, d. v. s. in-

vandrade européer och deras afkomlingar. Dessutom finnes äfven en talrik färgad befolkning, bestående af *negrer*, *mulatter* *), *indianer* och *kineser*. De infödde amerikanarne, som kallas „yankeer“, äro mycket arbetssamma och ihärdiga. — Näringarna äro åkerbruk, boskapsskötsel, bäragsbruk, industri och handel, hvilka bedrifvas med omsorg och ihärdighet. Samfärdseln befordras af en mängd järnvägar, bland hvilka de tre „pacifikbanorna“, som gå tvärs öfver landet från Ö. till V., äro de förnämsta. Dessutom idkas en betydlig flodfart på Mississippi och dess bifloder, hvilka genom kanaler stå i förbindelse med de stora sjöarne och med andra floder. *Mynt*: 1 dollar = 100 cents = *Fmk*. 5: 30.

Religionen är fri: alla trosbekännare ha lika rättigheter. Församlingarna tillsätta själfva sina präster. De protestantiska lärorna ha de flesta anhängare; katoliker finnas äfven till betydligt antal. Folkupplysningen är allmän och för den högre bildningen finnes en mängd skolor och flere universitet.

Förenta staterna utgöra ett statsförbund af 40 själfständiga stater, hvilka styras af *guvernörer*, äfvensom af några områden (territorier), hvilka lyda under förbundsregeringen, hvilken handhafves af en på 4 år vald president. Riksförsamlingen, kongressen, är delad i två kamrar. Krigshären är obetydlig, men flottan är anseelig.

Städerne äro regelbundet bygda och tillväxa snabt. De förnämsta äro:

Boston (båstn) vid Atlanten. Handels- och fabriksstad. Utmärkta läroanstalter. 400 t. inb. — **New York** (nju-järk) vid mynningen af Hudson floden. Ofantlig handel. 10,000 fabriker. Amerikas största stad. Vimlet på gatorna liknar det i London. 2 milj. inb. Staden är genom en storartad hängbro förenad med den på andra stranden liggande stora staden **Brooklyn** (brücklin). — **Filadelfia** sydväst om New York. Stor fabriksstad. Stora boktryckerier. 1 milj. inb. — **Washington** (oåsjingt'n) sydväst om Filadelfia. Hufvudstad. Säte för presidenten och kongres-

*) *Mulatter* äro afkomlingar af en neger och en „hvit“.

sen. — **New Orleans** (nju-årlins) vid Mississippis delta. Stor bomullsutförsel. Osundt läge. Hemsökes ofta af „gula febern“. 200 t. inb. — **Chicago** (tjikago) vid Michigan. Mycket stor utförsel af säd och boskapsprodukter. Knutpunkt för 14 järnvägslinier. — **San Francisco** vid Stilla hafvet. Viktig handelsstad. Ändpunkt för den älsta pacifikbanan. Ångbåtsfart på Kina, Japan och Australien. 250 t. inb.

4. Mejiko.

(5 ggr Finland; 10 milj. inb.)

Gränser: se kartan! Kusterna äro sumpiga och osunda. I det inre af landet utbreda sig väldiga högsätter. Inbyggarne utgöras af *indianer*, spanska *kreoler* m. fl. folk. Landet har i forna tider lydt under Spanien, men är numera en *förbundsrepublik* likasom Förenta staterna. Inre oroligheter ha mycket hindrat utvecklingen i landet. Tillståndet är därför icke godt, ehuru naturen är rik och lämnar silfver och guld samt kaffe till utförsel.

Staden **Mejiko**, på en högslett i det inre af landet, är hufvudstad och har ett universitet. Många kyrkor. 300 t. inb. — Nära intill finnas storartade ruiner från *astekernes* tid.

5. Mellanamerikas fristater.

(Något större än Finland; 2 ½ milj. inb.)

Dessa utgöras af de 5 rikena **Guatemala**, **San Salvador**, **Honduras**, **Nicaragua** och **Costa Rica**, hvilka äro belägna mellan halfön Yukatan och Panamá-näset. Marken är högländ och har många vulkaner. Klimatet är hett och osundt. Naturen är rik, men inbyggarne, som utgöras af indianer och andra folk, sakna företagsamhet. Näringarna äro därför föga utvecklade. Några betydligare städer finnas icke.

6. Västindien.

($\frac{2}{3}$ af Finland. $4\frac{1}{2}$ milj. inb.)

Västindien, som omfattar de Stora och Små Antillerna samt Bahama öarna, är till största delen befolkadt af *negrer* och *mulatter*, hvilka nästan alla äro kristna. „*Hvita*“ finnas jämväl på några ställen, ehuru deras antal icke är betydligt. Öarnas förnämsta utförsvaror äro: socker, kaffe, bomull och tobak.

Stater och besittningar. Ön *Haiti* omfattar tvänne fristater: 1) **Haiti** på V. sidan af ön, med franska talande *negrer*, samt 2) **San Domingo** på Ö. sidan, med spanska talande *mulatter*. Inbyggarna i dessa stater äro lata och håglösa, hvarför odlingen och välståndet gått mycket tillbaka. Alla de öfriga öarna tillhöra europeiska riken: *Kuba* och *Portoriko* ägas af Spanien. På den förra af dessa öar finnes staden **Havana**, som har berömda cigarrfabriker samt 200 t. inb. *Jamaika* och *Bahama öarna* m. fl. äro Brittiska besittningar. De *Små Antillerna* ha fransmännen, holländarne och danskarne delat sig emellan.

2. Sydamerika.

Kusterna äro i allmänhet afrundade och bilda endast få vikar, af hvilka **Panamá viken** från Stilla hafvet och **Marakaibo viken** från Karibiska hafvet äro de förnämsta. Mot S. afsmalnar Sydamerika. De viktigaste öarna äro **Eldslandet** i S., åtskildt från fastlandet genom **Magelháns** (mageljängs) **sund**, **Falklands** (fåkländs) **öarna** i SO., **Patagoniens skärgård** i SV. och **Galápagos öarna** i V.

Ytbildning. Långa hela V. kusten löper en mycket malmrik bärgskedja, hvilken utgör en fortsättning af Nordamerikas Kordillerer, här kallade **Anderna**. Denna bärgskedja stupar brant mot Stilla hafvet, men sänker sig

i jämnare afsatser mot lågländerna i Ö. På Anderna finnas många högslätter samt flere rykande vulkaner, hvilka uppnå en betydlig höjd (6,000 *m* och däröfver). Jordbäfnings inträffa också stundom i dessa trakter. Af metaller förekomma här isynnerhet silfver och koppar. Ö. delen af Sydamerika upptages till största delen af **Brasiliens** och **Guayanas** (guajana) **högländer**. Dessa ha i det inre stora skogar och gräsrika savanner samt begränsas i SO. af betydliga kantbärg. Brasiliens bärg äro rika på diamanter och guld. — Mellan dessa högslätter samt Anderna i V. utbreder sig ett ofantligt lågland, som på flere ställen når fram till Atlanten.

Sjöar och floder. På Andernas höjder finnes en mängd alpsjöar, af hvilka många sakna aflopp samt flere ha salt vatten. De förnämsta floderna flyta till Atlanten. De äro följande: **Orinoco** i N.; **Amazon**, „strömmarnes konung“, som är öfver 5,000 *km* lång och har åtminstone 20 bifloder af Rhens och Donaus storlek; **Rio de la Plata** är en bred utloppsarm för de tre floderna **Paraguay** (paraguaj), **Paraná** och **Uruguay** (uruguaj), hvilka upprinna på Brasiliens högländ.

Klimat. Norra och mellersta delen af Sydamerika ligger inom jordens heta luftkrets. *Lågländerna* äro isynnerhet heta samt fuktiga och osunda. *Högländerna* ha däremot ett behagligt och mildt klimat, som kan förliknas vid en ständig vår. De äro därför på några ställen väl odlade och ha äfven åtskilliga folkrika städer. *Stillahafskusten* är i mellersta delen regnfattig och ökenartad, men i N. och S. har den stark nederbörd och där är landet betäkt med ansenliga skogar.

Växtvärld. Växtligheten på de stora lågländerna är i följd af det varma och fuktiga klimatet samt den feta jordmånen yppigare än i de flesta andra trakter. Slätterna vid Orinoco, hvilka kallas **Llanos** (ljanos), äro jämna och trälösa. Under regntiden bilda de ett böljande gräshaf, där tusentals vilda kreatur beta, men under den torra årstiden likna dessa slätter en ödlig och förbränd öken. — **Selvas** kallas de ofantliga skogstrakterna kring Amazon. Där finnas urskogar, som

äro så stora och yppiga, att man ingenstädes finner deras like. — **Pampas** äro vidsträckt grässlätter vid La Plata. De äro beväxta med manshögt gräs och utgöra tillhåll för stora boskapshjordar. — *Stepperne* i S. ha stengjordmån och äro sparsamt beväxta med steppörter.

Odlingen bedrifves förnämligast på högslätterna, mindre i låglandet. De förnämsta odlade växterna äro bananen, kakaoträet, vaniljväxten, batater, ett slags sötaktig rotfrukt, äfvensom jamsrot, sockerrör, bomull och tobak, hvilken sistnämnda är inhemsk här. I Brasilien odlas mycket kaffe. Potäterna ha sitt ursprungliga hemland på V. sidan af Anderna. De flesta europeiska sädesslag odlas äfven allmänt i Sydamerika.

Urskogarne äro så tätt beväxta med många olika slags trån och jättestora slingerväxter, att man för att komma fram där, måste hugga sig väg med yxa. Växterna bibehålla där sina blad hela året om och dessa utestänga helt och hållet solstrålarne. Därför råder i urskogen aldrig ljus dag, utan endast skymning eller mörker. I dessa skogar vimlar

Urskog.

det af tusentals brokiga fåglar, olika slags apor, ormar och andra djur, hvilka under den tryckande hettan om dagen vanligen förhålla sig tysta och stilla, men morgon och afton samt nattetid åstadkomma ett oljud, som är i hög grad obehagligt att höra.

Djurvärlden i Sydamerika är rik på många olika slags djur, men dessa äro vanligen mindre och svagare än Gamla världens. Puman liknar lejonet, jaguaren tigern, tapiren flodhästen, laman kamelen, men de äro alla mindre. Här finnas äfven många slags trögdjur, såsom sengångaren, bältan, myrsloken m. fl. Af fåglar har Sydamerika stor rikedom. Bland dessa är den stora kondoren, de små, glänsande kolibrierna, de brokiga papegojorna och den snabba amerikanska strutsen de allmännaste. Talrika äro äfven kräldjuren. De utgöras af krokodiler (alligator), ödlor och många slags ormar. Vidare finnas här sköldpaddor, skorpioner, fjärilar m. m. *Husdjuren* utgöras af laman samt europeiska nötkreatur, hästar, får och andra djur, hvilka här trifvas väl.

Folk och stater. Sydamerika är glest befolkadt, ehuru det af naturen är rikt begåfvadt. Omkring hälften af inbyggarna utgöres af världsdelens ursprungliga infödingar *indianerne*. De öfriga äro invandrade *européer* samt *negrer* och *blandfolk*. Dessa inbyggare äro fördelade på 10 själfständiga stater och ett europeiskt koloni-område.

A) Själfständiga stater:

1. Venezuela.

Landet, beläget kring Orinoco, utgör en *förbundsrepublik*, styrd af en president. Endast en obetydlig del af landet är odlad. De förnämsta produkterna äro: kaffe, socker, kakao och tobak. — Städer: **Caracas** i en fjälldal, hufvudstad. — Från hamnstaden **La Guayra** (guajra) utföres mycket kaffe.

2. Columbia,

V. och SV. om Venezuela, är en *förbundsrepublik*. Höglätternas dalar äro fruktbara och frambringa samma slags alster som Venezuela samt kinabark och kautschuk (ett slags träkåda). Bärigen innehålla guld och ädla stenar. — Städer: **Bogotá** på en höglätt i Anderna. Huf-

vudstad. — **Panamá** på det liknämnda näset vid Stilla hafvet. Härifrån går järnväg öfver näset till Karibiska kusten.

3. Ecuador,

S. om Columbia, är en *republik*. Alstrar samma slags produkter som de förenämnda länderna. — Hufvudstad: **Quito** (kitå) på en högslätt 3,000 *m* öfver hafvet.

4. Peru,

S. om Ecuador, är likaså en *republik*. Landets förnämsta produkter utgöras af guld, silfver, koppar, salpeter och guano (ett gödningsämne af fågelspillning). — Hufvudstad: **Lima** nära kusten af Stilla hafvet. Sydamerikas älsta universitet.

5. Bolivia

i det inre landet, Ö. om Peru. *Republik*. Landet är rikt på ädla metaller och koppar, dalarne och lågländerna äro yppigt fruktbara, men landets produkter kunna endast med svårighet bringas till kusterna för att utskeppas. — Hufvudstad: **La Paz** på högslätten 3,700 *m* öfver hafvet. I närheten finnas märkliga lämningar af forntida byggnadsvärk.

6. Chile *),

ett mycket långt, men smalt kustland vid Stilla hafvet, är den bäst ordnade *republik* i Sydamerika. Upplýsningen står här högre än i de andra staterna. De förnämsta utförsvarorna äro metaller samt hvete. — Städer: **Santiago** på en högslätt. Hufvudstad. Universitet. 200 t. inb. — **Valparaiso** vid Stilla hafvet. Handelsstad. Ångbåtsförbindelse med Liverpool och Hamburg.

7. Argentina

omfattar SÖ. delen af Sydamerika utmed Atlanten och vidsträckt områden i det inre. Landet utgör en *förbundsrepublik*. De viktigaste utförsvarorna äro ädla metaller

*) Låses *tjile*.

och boskapsprodukter. — Hufvudstad: **Buénos Aires** S. om La Plata viken. Sydamerikas största stad. Stor handel. Många järnvägar till det inre. Ångbåtsförbindelse med Europa. 400 t. inb.

8. **Uruguay,**

N. om La Plata viken, är en *republik*. Utförsel af boskapsprodukter. — Hufvudstad: **Montevideo** vid La Plata. Liflig handel med boskapsprodukter.

9. **Paraguay**

i det inre landet, NO. om Argentina. *Republik*. Alstrarte, tobak och boskapsprodukter. — Hufvudstad: **Asuncion** vid Paraguay.

10. **Brasilien**

omfattar hela Ö. delen af Sydamerika och upptager nära hälften af denna världsdel. Riket utgör ett *kejsardöme*. Här odlas framför alt kaffe, men äfven socker, bomull, tobak och majs. Landet är dessutom rikt på guld och diamanter. Från de stora skogarne erhålles kina-bark, kautschuk, färgämnet bresilja och många dyrbara träslag. — Städer: **Rio de Janeiro** (sjanéjrå) vid Atlanten. Hufvudstad. Vackert, men osundt läge. Stor handel och utförsel af kaffe. 350 t. inb. — **Bahia** och **Pernambuco**, hvardera vid Atlanten. Betydande handelsstäder.

B) **Europeiska kolonier:**

Guayana,

på N. kusten vid Atlanten, är deladt mellan *England*, *Frankrike* och *Holland*. Odlingen har efter slafveriets upphäfvande råkat i förfall. Landets förnämsta alster utgöres af kryddor.

AUSTRALIEN.

(9 milj. \square km. 4 $\frac{1}{2}$ milj. inh.)

Australien är beläget SO. om Asien mellan *Indiska hafvet* i V. och *Stora oceanen* i Ö. samt är den minsta af alla världsdelar. Dessutom plägar till denna världsdel äfven räknas den stora mängd af öar och ögrupper, som ligga spridda i Stora oceanen. Världsdelen kan därför indelas i tvänne hufvuddelar:

- 1) Fastlandet **Nya Holland** jämte de två närbelägna stora öarna **Nya Guinea** (ginéa) och **Tasmanien**, samt
- 2) Övärlden **Polynesien** i Stora oceanen.

1. Nya Holland.

Natur. Kusten är endast obetydligt sönderdelad. I N. intränger **Karpentaria viken**. Ö. om denna utskjuter halfön **York**, hvilken genom **Torres sund** är skild från **Nya Guinea**. I S. utbreder sig den **Stora Australbukten**, och genom **Bass sund** åtskiljes fastlandet från ön **Tasmanien**. Det inre af fastlandet upptages af vidsträckt öknar och steeper. De viktigaste bärgskedjorna äro **Australalperne** i SO. I bärgen påträffas mycket guld och stenkol m. m. **Nya Guinea** har sumpiga och osunda kuster, men är i det inre uppfyllt af betydliga bärg samt urskogar. — **Nya Holland** lider starkt af vattenbrist. Under regntiden svälla floder och sjöar ut och många ställen öfversvämmas då af vattnet, men under den torra årstiden torka mindre sjöar och åar bort. Fastlandets viktigaste floder äro **Murray** (mörre) och dess biflod **Darling**. — Klimatet är i N. och i det inre landet särdeles hett. Där råda endast två årstider, en regntid och en torr tid. På Ö. och S. kusten uppfriskas luften af ständiga hafsvindar från SO. — Växtvärlden är mycket egendomlig. Stepperne upptagas på långa sträckor af nästan ogenomträngliga busksnår eller af det torra och taggiga piggsvinsgräset. Äfven träna äro egendomliga, såsom det låga grästräet och det jättestora gummiträet, hvilket påstås motvärka febersjukdomar. Tränas blad äro merendels små och styfva samt stälda på kant för att bättre skyddas mot de brän-

nande solstrålarne. Här och där vid kusterna finnas äfven stora grässlätter, på hvilka isynnerhet får underhållas. De odlade växterna utgöras förnämligast af hvete, sydfrukt, sockerrör och bomull. — Djurvärlden är ännu egendomligare än växtvärlden. Särdeles utmärkande äro pungdjuren, som bära sina ungar i ett hudveck under buken, såsom kängurun, samt näbbdjuren, hvilka äro däggdjur med breda, hornartade näbbar. Af fåglar finnas många slag, såsom kasuarer, papegojor, svarta svanar, praktfulla paradisfåglar m. m.

Befolkningen utgöres till en del af världsdelens ur-inbyggare *australnegrerne*, hvilka ha en mycket mörk hudfärg, äro magra och spensliga med smala armar och ben samt stå lägst af alla folk i odling. De lefva i hålor och kojor af trägrenar, gå nästan nakna och lifnära sig med fisk, frukter, ödlor, maskar, ormar o. dyl. samt tycka också mycket om människokött. Bland deras ofullkomliga redskap märkes bumerangen, ett krokigt kastträ, som kastas efter villebråd och då kretsar i luften samt slutligen nedfaller i den kastandes närhet. Den allra största delen af befolkningen utgöres likväl af invandrade européer, mest *engelsmän*, som tagit hela fastlandet i besittning. De ha slagit sig ned förnämligast i SÖ. delarne, där jorden är fruktbarast och klimatet behagligast. De lefva hufvudsakligen genom boskapsskötsel och åkerbruk samt grufdrift. Handeln befordras genom regelbunden ångbåtsförbindelse med Europa, Indien och Amerika. För förvaltningen är Nya Holland indeladt i särskilda koloni-områden, hvilka styras af guvernörer, utsedda af Brittiska regeringen.

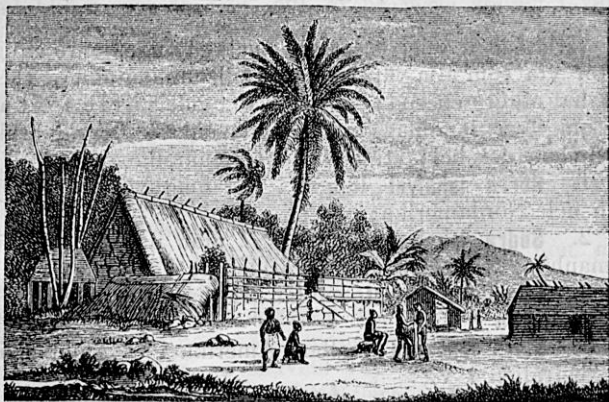
Städer. Nya Hollands viktigaste städer äro: **Sidney** (siddni) på Ö. kusten. Australiens förnämsta handelsstad. Härifrån gå flere järnvägar till det inre af landet. Universitet. 250 t. inb. — **Melbourne** (mällbörn) vid en hafsvik på S. kusten. Australiens största stad. Modernt bygdt. Stora fabriker. Betydlig handel. Universitet. 350 t. inb. — **Adelaide** (adeläd) vid en hafsvik på S. kusten. Härifrån går en telegrafledning öfver fastlandet till Ostindien och Europa.

2. Polynesien

omfattar de öar och ögrupper, som ligga spridda öfver en stor del af Stilla hafvet. Af dessa är **Nya Seeland**, som utgöres af två stora öar, åtskilda från hvarandra genom **Cooks** (kåks) **sund**, den sydligaste ögruppen. Den nordligaste är **Sandwich öarna** (sändoitsj-). Af öfriga ögrupper äro **Salomons öarna**, **Nya Hebriderna**, **Fidji öarna** och **Nya Kaledonien** de förnämsta.

Natur. De västliga öarna äro i allmänhet höglända och ha många vulkaner och heta källor. De östliga öarna äro däremot alldeles låga och ha uppstått af korallref*). Dessa öar ha ett härligt klimat med riklig nederbörd, och där trifvas kokospalmen och brödfrukträet, hvilka äro viktiga näringsväxter.

Befolkning. På de västliga öarna äfvensom på Nya Guinea bo *papuasnegrer* med mörk hy och yfvigt

På Stillaahafsöarna.

hår. De äro grymma människoätare. På de östliga öarna samt på Nya Seeland äro infödingarne bruna *malajer*,

*) *Korallref* äro undervattensklippor, hvilka uppkommit af en otalig mängd små koralldjur, hvilka till formen se ut som blommor och sitta fästa många tillsammans på en gemensam stam af kalksten, hvilken är lik ett trä med många grenar. Af dylika stammar uppstå hela ref, och dessa äro mångenstädes farliga för sjöfarten.

hvilka till en del äro hyfsade. De äro raske sjömän och ha på senare tider tillegnat sig europeiska seder och kristendom. De lefva nu till stor del i ordnade samhällen, ha egna kyrkor, skolor, handelsfartyg o. s. v. De flesta ögrupper äro tagna i besittning af europeiska makter: *England, Frankrike, Tyskland* och *Spanien*; men några äro själfständiga, såsom *Sandwich öarna*, hvilka styras efter europeiskt mönster af en konung och äfven ha ett parlament. Den förnämsta staden inom Polyneziens övärld är **Honolulu**, hufvudstad på *Sandwich öarna* och viktig station för sjöfarten på Stilla hafvet.

Världshafven.

Världshafven eller **oceanerna** upptaga ungefär tre gånger så stor yta som alla världsdelarne tillsammantagna. Dessa världshaf utgöra en enda sammanhängande världsocean, som omgifver landmassorna på alla sidor. Likväl brukar man indela det hela uti 5 världshaf, nämligen:

1. **Norra ishafvet** längst i N., omgifvet af Europa, Asien och Nordamerika;
2. **Södra ishafvet** längst i S., utan någon landgräns sammanhängande med andra världshaf;
3. **Atlantiska hafvet** mellan Europa och Afrika i Ö. samt Amerika i V.;
4. **Stora oceanen** mellan Amerika i Ö. samt Asien och Australien i V.;
5. **Indiska hafvet** mellan Australien i Ö., Asien i N. och Afrika i V.

Världshafven bilda vid fastlandens kuster åtskilliga innanhaf, vikar och sund, hvilka redan förut blifvit beskrifna.

Hafvets djup är mycket olika på olika ställen. Det största djupet har man funnit i Stora oceanen SO. om Kurilerna, där det utgör omkr. 8,500 *m*. I allmänhet är hafvets botten jämnare än landets yta, emedan lämningar

af växter och djur där aflagra sig. Östersjön och dess vikar äro i jämförelse med världshafven mycket grunda.

Hafsvattnet har en bitter smak af de ämnen, som finnas upplösta i detsamma. Mest innehåller det salt, vanligen 3 ‰^{*)}). I Östersjöns vikar utgör salthalten endast $\frac{1}{2}$ ‰. Vattnets värmegrad aftager altmera på djupet. På de större djupen stiger densamma knapt öfver fryspunkten. Närmare ytan omväxla värme och köld efter årstiderna, men icke så hastigt som på land. Genom värmens invärkan afdunsta vattenångor från hafvet och bilda moln, hvilka sedan förtätas i luften och bilda vattendroppar samt nedfalla såsom regn. Af vindarne drifves en del moln öfver land och gifva där regn eller vid köld snö och hagel.

Hafsvattnets rörelser kunna sägas vara af tre slag: 1) *Vågrörelsen*, som uppkommer af vindarne och hufvudsakligen berör ytan; 2) *Tidvattensrörelsen*, hvarom redan förut blifvit nämdt (sid. 50), är på vissa ställen i världshafven rätt betydlig och märkes äfven långt inne i floder och vikar, som ligga öppna mot hafvet. Så t. ex. ligga i London vid Thames fartygen, då de lossa eller lasta, i stängda dammar, som kallas dockor; 3) *Hafsströmmarne*, som uppkomma af många orsaker, utgöras af ofantliga vattenmassor, som drifvas från en del af världshafven till en annan och äfven invärka på de närbelägna ländernas klimat. En sådan är *Golfströmmen* i Atlanten, men dessutom finnas också många andra sådana, och dem måste alla sjöfarande nog känna.

Hafvens växt- och djurvärld är i mycket rätt egendomlig. På hafsbotten växa många slags vattenväxter, som här och där på hafvets yta bilda likasom ett slags flytande ängar, och äfven på flere hundra meters djup har man funnit storartade undervattensskogar af egendomliga växter med brokiga färger. Hafvets djur äro mycket olika på olika ställen. Somliga lefva i grundt vatten vid kusterna, andra i öppna hafvet närmare ytan och ännu andra endast på stora djup. Så har man från flere tusen meters djup uppfångat besynnerliga djur. I

*) ‰ betyder procent eller hundradedelar, t. ex. 3 ‰ = 3 delar af 100.

Norra ishafvet fångas årligen mycket hvalar, hvalrossar och själar, i Atlanten torsk och sill. I de varma delarne af jordklotet äro hafven vida rikare på djur. Där lefva de glupska hajarne, ätbara hafssköldpaddor, glänsande flygfiskar m. fl. Längst borta i Södra ishafvet ha andra säregna djur sitt tillhåll, såsom pingviner och andra hafsfåglar.

Ortbestämning.

På de vida världshafven, där man under veckotal ser endast himmel och vatten, är det nödvändigt att veta, på hvilken punkt af jordklotet man befinner sig för att kunna styra rätt åt det håll, dit man ämnar sig; och på land är det också stundom nödvändigt att kunna bestämma en orts läge. För detta ändamål tänker man sig särskilda linjer dragna i olika riktningar omkring jordklotet. Dessa linjer finnas utsatta på alla kartor och glober samt bilda tillsammans ett fullständigt *gradnät*.

Längst i N. är *Nordpolen*. Längst i S. är *Sydpolen*. På dessa ställen har ännu ingen människa varit. Midt emellan hvardera polerna tänker man sig en linje dragen från Ö. till V. rundt omkring jorden, öfver land och haf. Denna linje är *ekvatorn*. Jämnlöpande med ekvatorn och på ett afstånd af ungefär 111 km från hvarandra tänker man sig ännu andra linjer dragna omkring jordklotet. Dessa linjer kallas *parallellkretsar*. Afståndet från en parallellkrets till en annan kallas *breddgrad*. Mellan ekvatorn och nordpolen tänker man sig 90 parallellkretsar; mellan ekvatorn och sydpolen likaledes 90 dylika. Genom dessa parallellkretsar brukar man angifva en orts afstånd från ekvatorn i *nordlig* eller *sydlig bredd*. Så är t. ex. Finland beläget mellan 60 och 70 grader *) nordlig bredd, staden Sidney i Australien på ungefär 34° sydlig bredd o. s. v.

*) Grader betecknas äfven med tecknet °, t. ex. 34° (34 grader).

Vidare tänker man sig ekvatorn delad i 360 lika stora delar samt genom hvarje sådan del en linje dragen i halfcirkel från nordpolen till sydpolen. Dessa linjer ha namn af *meridianer*. Afståndet från en meridian till en annan benämnes *längdgrad*. Längdgraderna äro störst vid ekvatorn (111 km), men aftaga altmera åt polerna, där de slutligen blifva lika med 0. Längdgraderna räknas åt Ö. eller V. från något visst ställe på jorden. På våra skolkartor äro längdgraderna vanligen räknade från ön *Ferro* V. om Afrika, men äfven andra orter tagas stundom till utgångspunkt för beräkningen, såsom staden *Greenwich* (grinnitsj) i England m. fl. Finland är beläget mellan 38 och 50° östlig längd från Ferro, staden Chicago i Nordamerika 70° västlig längd från Ferro o. s. v.

Där större noggrannhet är af nöden, indelas hvarje längd- och breddgrad ytterligare i 60 minuter (60') och hvarje minut i 60 sekunder (60''). Därigenom kan man mycket noga bestämma hvarje ords läge på jorden. Sålunda är Helsingfors beläget 60° 10' nordlig bredd och 40° 36' östlig längd från Ferro. Öfriga orters lägen kunna ses af kartan eller jordgloben.

Af parallellkretsar märkas särskildt de båda *vändkretsarne*, den norra 23½° nordl. bredd, den södra 23½° sydl. bredd, samt de båda *polcirkclarne*, den norra 66½° nordl., den södra 66½° sydl. bredd.

Luftkretsen.

Värme och köld. Jorden är öfveralt omgifven af ett stort luftlager eller *luftkrets*, äfven kallad *atmosfär*. Denna sträcker sig högt öfver jordens yta, men blir allt tunnare högre upp. Detta luftlager uppehåller allt lif och alla växter på jordens yta samt skyddar jorden mot världsrymdens omätligt stränga köld. Luftkretsen uppvärms af solstrålarnes invärkan på själfva luften och på jordytan. Luftens värmegrad är likväl olika på olika tider och ställen. Var-

mast är det vid ekvatorn, kallast vid polerna. Man brukar därför indela jorden i 5 *väderleksbälten* eller *zoner*: 1) **Heta zonen** på båda sidor om ekvatorn ända till vändkretsarne; 2) **Norra tempererade** eller **medelvarma zonen** mellan norra vändkretsen och norra polcirkeln; 3) **Norra kalla zonen** inom norra polcirkeln; 4) **Södra tempererade** eller **medelvarma zonen** mellan södra vändkretsen och södra polcirkeln; 5) **Södra kalla zonen** inom södra polcirkeln. Också är det högre uppe i luften kallare, än nere vid jordytan. Landmassorna uppvärmas och afkylas mycket fortare än hafvet. Därför beror en Orts klimat hufvudsakligen af tre omständigheter: 1) dess afstånd från ekvatorn; 2) dess höjd öfver hafsytan och 3) dess afstånd från hafvet.

Vindarne. Luften är mycket lättrorlig. Stundom kan den likväl vara nästan stillastående. Då säger man, att det är lugnt. Men likasom många ämnen utvidgas af värme och sammandraga sig af köld, så är äfven fallet med luften. En del trakter af jorden uppvärmas mera än andra. Därigenom kommer luften i rörelse. Denna luftens rörelse kallas efter dess olika hastighet och styrka blåst, storm, orkan. I trakterna omkring ekvatorn uppvärms luften starkast, och där stiger den upphettade luften ständigt mot höjden och strömmar sedan där uppe mot N. och S. Vid ekvatorn märkes därför ingen blåst längs jordytan, och af denna anledning kallas detta område **vindstillans bälte**. I stället för den inom detta bälte uppstigande varma luften strömmar längs jordytan ständigt annan, svalare luft dit från de nordliga och sydliga trakterna. N. om vindstillans bälte blåser det hela året om NO. vind, och S. om samma bälte blåser det ständigt SO. vind. Dessa vindar, som äro mest märkbara på hafven och i kusttrakterna, kallas **passader** och de områden, inom hvilka de blåsa, benämnas **passadbälten**. Längre borta i N. och S. blåsa däremot **föränderliga vindar**. Man kan således vid jordytan urskilja 5 *vindbälten*: ett **vindstillans bälte** omkring ekvatorn, två **passadbälten**, ett på hvardera sidan om det förstnämnda, och två **bälten med föränderliga vindar**, N. och S. om passaderna. I de högre luftlagren råda däremot helt andra luftströmmar.

Ljus och mörker.

Jorden får sitt mesta ljus likasom sin värme från solen. För att emellertid ljuset och värmen, som komma från blott en sida, måtte kunna nå alla delar af jorden, befinner jorden sig i ständig rörelse.

Tvårs igenom jorden mellan de båda polerna tänker man sig dragen en rät linje. Denna kallas *jordens axel*. Omkring denna axel vrider sig jorden från V. mot Ö. ett hvarf på 24 timmar eller ett *dygn*. Den sidan, som är vänd åt solen, har *dag*, den motsatta sidan har *natt*. Då vi säga, att solen „går upp i öster och ned i väster“, beror detta blott på en synvilla, föranledd däraf, att jorden vrider sig omkring. Men genom jordens vridning från V. mot Ö. måste de orter, som ligga österut på jorden, tidigare belysas af solen, än de, som ligga längre åt V. Härigenom uppstår en *skilnad i tid* emellan östliga orter, som ha sin middag (kl. 12) tidigare, än de västliga.

Med detsamma jorden vrider sig omkring sin axel, går hon äfven i en nästan cirkelformig bana omkring solen. Detta sitt lopp omkring solen fullbordar jorden på ungefär 365 dygn eller ett *år*.

Jordens axel står i en sned ställning till hennes omloppsbanan. Därigenom kommer den ena polen att under ett halfår få mera ljus och värme än den andra och tvärtom. Då nordpolen är vänd närmare solen, ha vi *sommars*, och då är det *vinter* vid sydpolen. Och tvärtom råder vid sydpolen *sommars*, då vi ha *vinter*. Mellan dessa båda årstider bildas en öfvergång af *vår* och *höst*, då jorden befinner sig i en sådan ställning, att solen lyser ungefär lika på norra och södra halfklotet.

Då dagen är längst (21 juni), säga vi, att det är *sommarsolstånd*, då den är kortast (21 dec.), säga vi, att det är *vintersolstånd*. Vid två särskilda tider äro dag och natt lika långa öfveralt på jorden, nämligen vid *vårdagjämningen* (20 mars) och *höstdagjämningen* (22 sept.).

Solsystemet.

Hela jorden är ett ofantligt stort klot, på hvars yta vi lefva. Detta klot befinner sig i ständig rörelse i den oändliga världsrymden. Denna rörelse sker omkring solen, från hvilken jorden erhåller ljus och värme. Solen själf är ett hvitglödande klot, $1\frac{1}{4}$ miljoner gånger så stort som jorden. Sådana hvitglödande solar finnas till oräkneligt antal uti den omätliga världsrymden. De tusen sinom tusen stjärnor, som tindra på himlahvalfvet, äro mest sådana solar. De kallas *fixstjärnor*. Men emedan de äro oändligt långt borta, synas de så små för våra ögon. Omkring vår sol, som är den närmaste, men ändock befinner sig 150 milj. *km* härifrån, kretsar äfven många andra himlakroppar utom jorden. De äro alla i sig själfva mörka och få sitt ljus af solen. De kallas *planeter*. Omkring somliga af dessa planeter kretsar ytterligare andra mörka himlakroppar, som kallas *månar*. Dessutom finnas ännu *kometer* eller „svansstjärnor“, hvilka röra sig i mycket långsträckt banor kring solen och blott sällan blifva synliga för våra ögon.

Månen, som vissa tider lyser på himmelen, är i sig själf en mörk kropp, som lyser med det sken, han får af solen. Månen intager blott $\frac{1}{50}$ af jordens storlek och har en trefaldig rörelse: 1) omkring sin axel, 2) omkring jorden och 3) med jorden omkring solen. Månen rör sig i samma riktning som jorden och fullbordar sin bana kring henne på $29\frac{1}{2}$ dygn. Därunder vänder månen alltid samma sida åt jorden. Men emedan månen får sitt ljus af solen, är blott den sidan ljus, som är vänd mot solen. Då månen befinner sig från jorden i motsatt riktning mot solen, se vi hela månen lysa, och då säga vi, att det är fullmåne. När däremot månen befinner åt samma håll som solen, se vi icke alls månens solbelysta sida, och då säga vi, att det är nymåne. En vecka efter nymåne infaller första kvarteret, då månens högra hälft synes ljus; en vecka efter fullmåne är den vänstra hälften ljus, och då infaller sista kvarteret.

Stundom kommer jorden i rät linje mellan solen och månen och hindrar solstrålarne att falla på månen. Då inträffar *månförmörkelse*. Detta sker endast vid fullmåne.

Stundom råkar också månen i rät linje mellan jorden och solen, så att solen till större eller mindre del undanskymmes för våra blickar af månen. Då säga vi, att det är *solförmörkelse*. Sådan kan inträffa endast vid nymåne.

Vår sol har, såsom sagdt, utom jorden äfven många andra större och mindre planeter, hvilka kretsa omkring henne, och somliga af dessa planeter ha en eller flere månar. Alla dessa planeter och månar bilda tillsammans med solen ett solsystem. Och alla de tusen sinom tusen fixstjärnor, som hvar för sig äro stora solar, ha kanske enhvar sitt system af planeter och månar, som efter naturkrafternas eviga lagar kretsa uti världsrymdens oändlighet.

Rättelser.

Sid.	13,	rad.	11	uppfir.	står	O	lujärvi	bör	vara	Oulujärvi.
”	”	”	34	”	”	Kumo	alf	”	”	Kumo älf
”	36,	”	35	”	”	Annu		”	”	Ännu
”	40,	”	28	”	”	bargarmar		”	”	bärgarmar
”	41,	”	28	”	”	Öfver		”	”	Genom
”	42,	”	27	”	”	ämnem		”	”	föremål
”	100,	”	25	”	”	nederbärd		”	”	nederbörd
”	102,	”	9	”	”	sydländer		”	”	lydländer
”	89,	”	18	”	tillägges	efter	Donau:	samt		Transsylvaniska alperne.